

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE VE MALİ YÖNETİM
ANABİLİM DALI

VERGİ UYUM POLİTİKALARININ
OLUŞTURULMASINDA MÜKELLEFLERİN
DAVRANIŞLARI

Yüksek Lisans

TUNCAY DEMİR

İZMİR – 2018

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE VE MALİ YÖNETİM
ANABİLİM DALI

VERGİ UYUM POLİTİKALARININ
OLUŞTURULMASINDA MÜKELLEF
DAVRANIŞLARI

Yüksek Lisans

TUNCAY DEMİR

Dr. Öğrt. Üyesi ELİF AYŞE ŞAHİN İPEK

İZMİR – 2018

YEMİN BELGESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Vergi Uyum Politikalarının Oluşturulmasında Mükellef Davranışları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

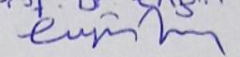
17/01/2018

Tuncay DEMİR

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : ...MALİYE VE MALİ YÖNETİM Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dahmız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi Tuncay DEMİR ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: MALİYE VE MALİ YÖNETİM Anabilim Dalı Başkanı
Sayı : Prof. Dr. Engin HEPAKSAZ
İmza

SINAV TUTANAĞI
Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen Vergi Uyum Politikalarının
Olusturulmasında Mükellef Davranışları başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz 19.01.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

i) Bilime yenilik getirmiştir

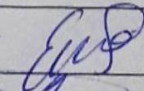
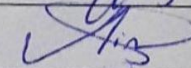
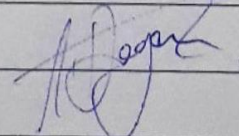
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir

iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır

iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Euf A. SAHİN İPEK
Üye	Doç. Dr. Mine BİLİR
Üye	Doç. Dr. Alper DOĞAN
Üye	
Üye	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).
* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Vergi Uyum Politikalarının Oluşturulmasında
Mükellef Davranışları
Tuncay Demir
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye ve Mali Yönetim Anabilim Dalı

Bütün devletlerin ortak en büyük amaçlarından biri vergi gelirlerinin eksiksiz toplanmasıdır. Gönüllü vergi uyumu; vergi mükelleflerin gönüllü olarak vergilerini ödemesidir. Vergilendirmenin sınırları aşıldığında ya da mükelleflerin vergi yükü artığında vergi uyumu bozulur. Vergi uyumu sağlanmasında, hükümetlerin vergi ahlakı, vergi bilinci gibi psikolojik faktörleri dikkate alması en az yaptırım ve cezalar yoluyla mükellefleri caydırması kadar önemlidir. Vergi uyumunu etkileyen ekonomik, psikolojik, siyasal, kültürel, demografik vb. faktörler; mükelleflerin algı, tutum ve davranışlarını da etkiler. Dolayısıyla mükellefler vergilere karşı; aylıklığı tercih etme, tüketim ve tasarrufları azaltma, vergiden kaçınma gibi pasif ve vergi kaçırma, vergi grevi gibi aktif davranışlar sergilerler.

Vergi uyum sürecinde; mükellef davranışları ve mükellef tipolojilerine yönelik vergi uyum politikalarını incelemek bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada vergi uyumu, vergi uyumunu etkileyen faktörler, mükellef davranışları, mükellef tipolojileri ve vergi uyum politikaları incelenmiştir. Vergi uyumunda klasik ve tutumsal modele değinilmiştir. Vergi uyumunu etkileyen faktörlerde ekonomik, demografik, kültürel, siyasal ve psikolojik faktörler ele alınmıştır. Mükellef davranışlarında mükelleflerin aktif ve pasif davranışlarına değinilmiştir. Sosyal, dürüst, içten vergi mükellefi ve vergi kaçakçısı olan mükellef tipolojilerine değinilmiş ve son olarak mükellef tipolojilerine yönelik vergi uyum politikaları ele alınmıştır. Vergi uyumunun artırılmasında vergi otoriteleri ve vergi mükelleflerinin davranışları değerlendirilmiştir. Vergi otoritelerinin, vergi mükelleflerinin vergi ahlakını nasıl artıracığı konusunda öneriler getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Vergi Uyumu, Vergi Ahlakı, Vergi Bilinci, Mükellef Tipolojileri, Mükellef Davranışları, Vergi Uyum Politikası.

ABSTRACT

Master Thesis

Taxpayer Behaviours in

The Development of Tax Compliance Policy

Tuncay DEMİR

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Finance and Fiscal

Management Program

One of the common goals of all states is to collect tax revenues efficiently. tax compliance is that taxpayers pay taxes voluntarily. when the limits of taxation are exceeded or the tax burden increases, Tax compliance deteriorates. To provide tax compliance; the fact that governments consider psychological factors such as tax ethics and tax awareness is as important as deterring taxpayers by means of minimum sanctions and penalties. The factors like Economic, psychological, political, cultural, demographic,etc. which affect tax compliance As well as the perception, attitude and behavior of taxpayers. Therefore, taxpayers exhibit passive behaviors against taxes such as idleness, consumption and savings reduction, tax avoidance and active behaviors such as tax evasion and tax strikes.

In the process of tax compliance; examining tax compliance policies for taxpayer behavior and taxpayer typologies is the subject of this study. In this study, tax compliance, factors affecting tax compliance, taxpayers' behavior, taxpayers typologies and tax compliance policies are examined. Economic, demographic, cultural, political and psychological factors are examined among the factors affecting tax compliance. The active and passive behaviors of taxpayers are mentioned. Taxpayers who are social, honest, internal taxpayer and tax evader are mentioned and finally tax compliance policies for taxpayers are discussed. Tax authorities and taxpayers' behaviors are evaluated in order to increase tax compliance.

Recommendations have been made on how the tax authorities can increase the tax morality of taxpayers.

Key Words: Tax Compliance, Tax Morality, Tax Awareness, Typology of Taxpayers, Taxpayers Behaviours, Tax Compliance Policy

İÇİNDEKİLER

YEMİN BELGESİ	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX
ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ	XI
KISALTMALAR	XI
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİLENDİRME VE VERGİLENDİRME SÜRECİNDE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM

1.1. VERGİNİN TANIMI	4
1.2. VERGİNİN KONUSU VE ÖZELLİKLERİ	6
1.3. GÜNÜMÜZDE VERGİLEMENİN İLKELERİ	7
1.3.1. Genellik İlkesi	11
1.3.2. Eşitlik ve Adalet İlkesi	12
1.3.3. İstikrar İlkesi	14
1.3.4. Açıklık ve Belirlilik İlkesi	15
1.3.5. Etkinlik, Verimlilik ve Esneklik İlkesi	16
1.3.6. Kanunilik İlkesi	17
1.4. VERGİLENDİRMENİN SINIRI.....	18
1.4.1. Vergilendirmenin Hukuki Sınırı.....	19

1.4.2. Vergilendirmenin İktisadi Sınırı.....	19
1.4.3. Vergilendirmenin Mali Sınırı.....	20
1.4.4. Vergilendirmenin Siyasi Sınırı.....	23
1.4.5. Vergilendirmenin Psikolojik Sınırı.....	24
1.5. VERGİLENDİRMEDE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM.....	26
1.5.1. Davranışsal Yaklaşımın Termonolojisi.....	27
1.5.1.1. Mali Psikoloji.....	29
1.5.1.2. Vergi Psikolojisi.....	31
1.5.1.3. Mükellef Psikolojisi.....	33
1.5.2. Davranışsal Yaklaşım ve Vergi Psikolojisi.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ UYUMU VE MÜKELLEF DAVRANIŞLARI

2.1. VERGİ UYUMU VE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	38
2.1.1. Vergi Uyumu.....	38
2.1.2. Vergi Ahlakı.....	39
2.1.3. Vergi Etiği.....	41
2.1.4. Algı – Tutum – Davranış İlişkisi.....	42
2.2. VERGİ UYUMU İLE İLGİLİ YARARLANILAN MODELLER.....	43
2.2.1. Klasik Model.....	43
2.2.2. Tutumsal Model.....	47
2.2.3. Tipoloji Belirleme Çalışmaları.....	50
2.3. VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	53

2.3.1. Ekonomik Faktörler	54
2.3.1.1. Mükellefin Mali Gücü	55
2.3.1.2. Kayıt Dışı Ekonomi	56
2.3.1.3. İstikrarsız Ekonomik Yapı ve Enflasyon	57
2.3.1.4. Serbest Piyasa Koşulları ve Rekabet Ortamı.....	59
2.3.2. Demografik Faktörler	60
2.3.2.1. Yaş.....	60
2.3.2.2. Toplumsal Cinsiyet ve Medeni Hal	62
2.3.2.3. Eğitim Düzeyi ve Meslek.....	63
2.3.2.4. Sosyal Çevre	64
2.3.3. Siyasal Faktörler.....	64
2.3.3.1. Siyasal İktidarın Kabulü.....	65
2.3.3.2. Otoriteye Güven ve Otoritenin Gücü.....	66
2.3.4. Psikolojik Faktörler	68
2.3.4.1. Vergi Bilinci	68
2.3.4.2. Diğer Mükelleflerin Tutumları	69
2.3.4.3. Verginin Bir Vatandaşlık Görevi Olduğu Algısı	70
2.3.4.4. Vergi Gelirlerinin Yerinde Kullanılıp – Kullanılmadığı Durumu ..	70
2.3.5. Kültürel Faktörler	71
2.3.5.1. Din.....	72
2.3.5.2. Ahlak.....	72
2.3.6. Diğer Faktörler	73
2.3.6.1. Vergi Sistemleri.....	73
2.3.6.2. Gelir Seviyesi ve Vergi Oranları	75

2.4. VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	76
2.5. MÜKELLEFLERİN DAVRANIŞLARI.....	80
2.5.1. Pasif Mükellef Davranışları.....	81
2.5.1.1. Aylaklığı Tercih Etme	81
2.5.1.2. Tüketim ve Tasarrufların Azaltılması.....	82
2.5.1.3. Üretim ve Yatırım Yapma Eğiliminin Azalması	83
2.5.1.4. Verginin Yansıması	83
2.5.1.5. Vergiden Kaçınma	84
2.5.1.6. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme ve Lobicilik	84
2.5.1.7. Vergi Cennetlerine Göç.....	85
2.5.1.8. Verginin Geç Ödenmesi	85
2.5.2. Aktif Mükellef Davranışları	86
2.5.2.1. Vergi Kaçırma.....	87
2.5.2.2. Vergi Grevi.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ UYUMUNUN SAĞLANMASINDA MÜKELLEFLERİN TİPOLOJİLERİNİN ÖNEMİ VE VERGİ UYUM POLİTİKALARI

3.1. MÜKELLEFLERİN TİPOLOJİLERİ.....	90
3.1.1. Sosyal Vergi Mükellefi	91
3.1.2. İçten Vergi Mükellefi	93
3.1.3. Dürüst Vergi Mükellefi.....	94
3.1.4. Vergi Kaçakçısı.....	95

3.2. VERGİ UYUMUNUN SAĞLANMASINDA MÜKELLEF TİPOLOJİLERİN ÖNEMİ	96
3.2.1. Harcama – Vergi İlişkisinin Kurulması	97
3.2.2. Mali Değişim	99
3.2.3. Mali Yanılsama	99
3.3. VERGİ UYUM POLİTİKALARI	101
3.3.1. Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu İlişkisi	105
3.3.2. Vergi Uyumuna Stratejik Yaklaşım	109
3.4. MÜKELLEF TİPOLOJİLERİNE YÖNELİK ALTERNATİF POLİTİKALAR	110
3.4.1. Sosyal Vergi Mükellefine Yönelik Alternatif Politikalar	112
3.4.2. İçten Vergi Mükellefine Yönelik Alternatif Politikalar	113
3.4.3. Dürüst Vergi Mükellefine Yönelik Alternatif Politikalar	114
3.4.4. Vergi Kaçakçısına Yönelik Alternatif Politikalar	115
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	121
ÖZGEÇMİŞ	142

ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ

Şekil 1: Laffer Eğrisi	21
Şekil 2: Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutumları	48
Şekil 3: Vergi Uyum Politikası Matrisi.....	103
Tablo 1: Günümüzde geçerliliğini koruyan vergileme ilkeleri.....	10
Tablo 2: Mükellef tipolojilerini etkileyen vergi uyum politikaları.....	111

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Bileşik Devletleri
GSMH:	Gayri Safi Mili Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
OECD:	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
VUK:	Vergi Usul Kanunu
s.:	Sayfa No
ss.:	Sayfa Sayıları
s.y.	Sayfa Sayısı Yok
vb.:	Ve Benzeri

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her aşamasında maddi ve manevi katkılarını sağlayan beni her zaman motive eden ve yol gösteren, tez sürecinde gelişmemi sağlayan değerli hocam ve tez danışmanım Elif Ayşe ŞAHİN İPEK'e ve bana her zaman destek olan sevgili aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

Günümüzde vergiye uyum konusu literatürde önemli bir yer teşkil etmektedir. Devlet kamu harcamalarını finans etmek için kamu gelirlerine ihtiyaç duymaktadır. Kamu gelirlerinde önemli bir yeri olan vergilerin eksiksiz toplanması vergi uyumuna bağlıdır. Vergi uyumunu artırmak için vergi uyumunu etkileyen bütün faktörlerin belirlenmesi ve mükellef üzerindeki etkilerinin yok edilmesi gerekmektedir. Ayrıca mükelleflerin vergilere karşı tepkileri dikkatte alınmalı ve mükellefleri tipolojilere ayırarak, mükellef tipolojilerine yönelik alternatif politikalar uygulanmalıdır.

Bu çalışmanın amacı; vergi uyum sürecinde mükellef davranışlarını ve vergi uyumunu etkileyen faktörleri, vergi uyumunu sağlayan modelleri, davranışsal maliye yaklaşımı, mükellef tipolojileri, vergi uyumunu artırmaya yönelik politikaları incelemek ve öneriler getirmektir. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde öncelikle verginin ortaya çıkışından günümüze kadar taşıdığı bütün kavramlara kısaca değinilmiştir. Verginin konusu ve özellikleri açıklanmış, vergilendirmenin ilkeleri, sınırları ve vergi yükü türleri ele alınmış ve vergi uyumunu nasıl etkilediği incelenmiştir. Son olarak, davranışsal maliye ve vergilendirme yaklaşımı ve davranışsal yaklaşım ile vergi psikolojisi arasındaki ilişki ele alınmıştır.

İkinci bölümde ilk önce vergi uyumuyla ilgili vergi ahlakı, vergi etiği ve algı, tutum ve davranış kavramları incelenmiştir. Vergi uyumunu sağlayan klasik ve tutumsal modelin kavramları ve vergi uyumunu sağlamak için hangi faktörleri baz aldığı açıklanmıştır. Literatürde tipolojiler üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Vergi uyumunu etkileyen faktörlerin neler olduğu belirlenmiş ve literatürde bu faktörler üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Bu faktörlerin mükellef davranışları üzerindeki etkileri ve vergi uyumuna karşı mükelleflerin pasif ve aktif davranışlarına değinilmiştir.

Son bölümde ise mükellef tipolojileri (sosyal, dürüst, içten vergi mükellefi ve vergi kaçakçısı) ele alınmıştır. Vergi uyumunun sağlanmasında mükellef tipolojilerinin önemine değinilmiştir. Vergi uyumu politikası matrisinde vergi otoriteleri ve vergi mükellefleri ilişkisi incelenmiş ve vergi mükelleflerin ahlak dereceleri değerlendirilmiştir. Mükelleflerinin ahlak seviyelerinin nasıl artacağına ilişkin açıklama yapılmıştır. Vergi politikaları etkinliğinin nasıl artırılacağı ve vergi

uyumu ve vergi ahlakı arasındaki ilişki açıklanmıştır. Mükellef tipolojilerine yönelik alternatif politikalar ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİLENDİRME VE VERGİLENDİRME SÜRECİNDE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM

Devlet kamu harcamaları yapması gibi kendi görevlerini yerine getirmesi için gelire ihtiyaç duyar. İktisadi unsurları konu edinen vergiler ise kamu gelirleri içinde en geniş ve en sağlam kaynaktır. Verginin; nakdi, karşılıksız, kamu hizmetlerinin karşılığı, cebri olması gibi özelliklerinin yanında, vergileme işlemlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesi için geliştirilen vergi kuralları (genellik, eşitlik, adalet, istikrar, mali güç, açıklık, belirlilik, verimlilik, esneklik ve kanunilik gibi) denilen vergileme ilkeleri vardır. Vergileme ilkeleri vergi politikalarının etkisini artırır.

Bir dönemde vergi gelirlerinin varabileceği en üst nokta vergi optimumu olan vergilendirmenin mali sınırını belirler. Vergi gelirleri mali sınıra ulaştığında vergi oranları artsa ya da yeni vergiler konulsa bile vergi hasılatı artmaz aksine düşer. Çünkü vergi oranları artarsa ya da yeni vergiler konulursa mükelleflerin vergi yükü artacağı için vergi kaçırarak ya da vergiden kaçınacaklardır.

Vergilere karşı tepkiler sadece vergi oranlarının artması ve yeni vergilerin konulması ile ilgili değildir. Vergi mükelleflerinin eğitimi, psikolojik durumu, geliri ve çevresi gibi birçok olgu vergilere karşı tepkilere neden olur.

Davranışsal iktisat yaklaşımı, bireylerin ekonomik kararlar alırken her zaman fayda maksimizasyonu peşinde koşmadıklarını yani rasyonel davranmadıklarını belirtir. Bireyler kararlar alırken psikolojik ve sosyolojik olguları da dikkate alırlar. Psikoloji insan davranışlarını ve bu davranışlara sebep olan olayları inceler. Vergi açısından değerlendirirsek “vergi psikolojisi” adı altında vergilerin bireyler üzerindeki etkisi ve bireylerin vergilere karşı tutum ve davranışları incelenir. Maliye açısından değerlendirirsek “mali psikoloji” adı altında mali araçların toplum üzerindeki etkileri incelenir. Vergi, maliyenin bir aracı olduğu için mali psikoloji alanına girer ve bütün toplumu ilgilendirdiği için sosyolojik bir boyut kazanır. Anlaşılacağı üzere mali psikoloji; maliye, sosyoloji ve psikolojiden gelir. Mali psikolojisi bireylerin mali araçlara karşı tutum ve davranışlarını ve mali araçların bireylerin tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğini inceler. Mali araçların bireyler üzerinde etkisi

büyükür. Mali araçlar gibi bireyleri etkileyen dışsal değişkenler ve kişisel tutumlar gibi içsel değişkenler bireylerin davranışlarını oluşturur ve mali psikolojinin alt dalı olan mükellef psikolojisi konusuna girer. Bu içsel ve dışsal faktörler vergi uyumunu etkilemektedir.

1.1. VERGİNİN TANIMI

İnsanlar binlerce yıl ne için vergi ödediklerini ve verginin ne demek olduğunu araştırmışlar ve günümüze kadar bu soruları cevaplamak için bir gayret içinde olmuşlardır. Günümüzde zorunlu olan vergi, başlangıçta isteğe bağlıydı. Hatta vergi direncini kırmak için vergiyi kutsal sayan bazı anlayışlar da ortaya çıkmıştır (Gök, 2007: 144).

Antik çağlardan günümüze kadar verginin tarihsel gelişimi incelendiğinde neredeyse bütün toplumlarda vergi ile ilgili verileri bulmak mümkündür. Bu verilere göre; vergi kavramının toplumların değişen iktisadi, sosyal, politik ve kültürel yapının değişmesinden etkilenerek şekillendiği görülmektedir (Çelik, 2013: 4).

Tarih boyunca vergi çeşitli değişiklikler geçirmiş, farklı dönemlerde; farklı tanımlara, farklı anlamlara ve farklı yorumlara sahip olmuştur. Vergi; İktisadi, hukuki, mali, sosyal ve ahlaki yönleri olan çok yönlü bir olgudur (Gök, 2007: 144). Verginin bilinen en eski ve en yaygın şekli; devletin yoksul köylüleri zorla çalıştırmasıdır. Bu duruma ‘angarya’ denilmektedir ve angarya neredeyse bütün toplumlarda süregelmiştir (Bahçe, 2017: 7). Eski çağlarda vergi; galiplerin, mağluplardan haraç adı altında servetlerinin ve gelirlerinin bir bölümünü almasıydı. Hatta mağlupların verdiği haraçlar onların borcu olarak değerlendirilirdi. Orta çağda ise vergi ‘hediye ve yardım’ adı altında alınırdı. Yönetenler, bireylerden yardım adı altında gelirlerinin veya servetlerinin bir bölümünü alırlardı ya da bireyler, yönetenlere servetlerin veya gelirlerin bir bölümünü verirlerdi. Görüldüğü gibi orta çağda verginin boyutu ve anlamı değişmiştir. Devletin varlığı veya varlığını sürdürmesi vergiye bağlıdır. Bu nedenle devlet varsa vergi de vardır. Yalnız vergilerin bir toplumun kalkınma ve refahın aracı olabileceği gibi adaletsizliğin ve yoksulluğun aracı da olabilir (Gök, 2007: 144).

Vergi usul kanununa göre vergiler, kamu tüzel kişisi tarafından gelir temin etmek üzere, verginin bağlandığı olayla ilişkisi olan her bireyden bir defalık veya devamlı olarak alınan para ödemeleridir. Vergilerin herhangi bir hizmet karşılığı yoktur (Schmölders, 1976: 65). Diğer bir ifade ile vergi, hükümetlerin gelir toplamak ve harcama yapmak için başvurdukları zorunlu bir kamu aracıdır. Ayrıca vergiler; kamu mallarının sağlanması, dışsalıkların etkisini gidermesi, gelirlerin yeniden dağıtılması ve ekonomide talep faktörünü yönetmesi gibi büyük rollerde kullanılır. Devlet, gelirlerinin en büyük payını vergilerden elde eder (Mlay, 2015: 7).

Vergiler, toplumu oluşturan tüzel ve gerçek kişilerden kamu giderlerini karşılamak için zorunlu ve karşılıksız olarak alınan ekonomik değerlerdir (Kayan, 2000: 80). Vergi, devletin egemenlik gücüne dayanarak, kamu hizmetlerini karşılamak ve kamu borçlarını finanse etmek için gerçek ve tüzel kişilerden cebren aldığı parasal değerdir. Bir ülkede vergi; egemenlik gücüne dayanması, önceden belirlenen kurallara göre gerçek ve tüzel kişilerden alınması, yasalara dayalı olması, karşılıksız olması ve cebri olması unsurlarına bağlı olarak mali, sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlerden alınır (Paksoy ve Bakan, 2010: 154).

Taussing'a göre verginin en önemli özelliği birey ve devlet arasında doğrudan bir karşılığının olmamasıdır. Bu özellik vergiyi devletin diğer yükümlülüklerinde farklı kılmaktadır. Yani vergi bireylerin karşılığında özel bir fayda sağlayamadığı, faydasından kimsenin dışlanmadığı mali gücün göstergeleri üzerinde alınan tüketiminde rekabetin olmadığı kamusal mal ve hizmetlerin karşılığıdır (aktaran Çelikkaya ve diğerleri 2013: 3).

Vergiler sosyal, mali ve ekonomik yapılar üzerinde etkili olabilmekte ve hedeflenen amaçlara ulaşmada önem taşımaktadır. Hükümetler, gerektiğinde ekonomiyi düzenlemek ve denetlemek için vergilere başvurması yaklaşımı kabul görmektedir. Ayrıca deflasyon ve enflasyonla mücadelede vergiler çok büyük önem taşımaktadır (Ay, 2010: 100).

1.2. VERGİNİN KONUSU VE ÖZELLİKLERİ

Verginin konusu, üzerinden vergi alınan ve verginin kaynağını oluşturan iktisadi unsurlardır (Aydın ve Çaşkurlu, 2013: 213). Vergi hangi nesne üzerinde alınırsa, o nesne verginin konusunu oluşturur. Verginin konusunu oluşturan maddi veya maddi olmayan unsurlar ve işlemler olabilir. Bunlar; servet, gelir, hizmet, harcama, hukuki veya üretim gibi işlemlerdir. Vergi konusunu o verginin kanunu açıklar hatta vergi kanunları isimlerini konularından alırlar. Örneğin gelir vergisinin konusunu gelir, bina vergisinin konusunu bina oluşturur (Mutluer ve diğerleri 2013: 222).

Devletin ihtiyaç duyduğu fonları hangi kaynaktan sağlayacağını ve sosyo-ekonomik çözümler için hangi iktisadi unsurları seçeceğini belirtmesi, vergi konusunun seçilmesinde önemli rol oynar. Verginin nasıl uygulayacağını yanında neyin üzerinde alınacağını da belirtmek sağlıklı bir vergi uygulamasını sağlamada önemlidir. Ayrıca verginin ne üzerinden alınacağı belirlenirse, bize mükelleflerin hedefleri ve amaçlarının büyük bir bölümünü gösterir ve verginin ne üzerinde alınacağı, vergi konusu kavramını oluşturur (Akdoğan, 2013: 141).

Vergi konuları, kanun yapıcılar tarafından ülkenin ekonomik ve sosyal yapıları göz önünde bulundurularak saptanır ve kanuna konulur. Genelde kanunun başlangıç maddesinde açıklanır. Kanunda belirtilmeyen hiçbir nesne (ekonomik unsur) vergi konusu olamaz (Orhaner, 2007: 149). Buna göre vergiler genelde konularına göre isim alırlar. Verginin konusu göz önünde tutularak kıyas yolu ile iktisadi unsurların ya da bazı işlemlerin vergilendirilmesi söz konusu olamaz. Her verginin konusu o verginin kanununda belirtilmiştir (Akdoğan, 2013: 141). Verginin konusu ne olursa olsun verginin özellikleri değişmez.

Vergilerin üç temel özelliğine aşağıda değinilmiştir. Ayrıca diğer bir temel özellik olan “kamu hizmetlerin karşılığı olarak kullanılması” özelliği “karşılıksız olması” özelliği başlığı altında ele alınmıştır. Geriye kalan özelliklere vergileme ilkelerinde metin içinde ayrıca belirtilmiştir.

Nakdi Olması: Vergi günümüze kadar mal, hizmet ve para ile ödenebiliyordu. Günümüzde ve yakın geçmişte bazı istisnalar dışında vergi para ile ödenir. Ülkemizde

bedeni bir vergi olarak askerliği örnek vermek mümkündür. Milli savunma hizmetlerine belli şartları taşıyan herkes katılmak zorundadır. Oysa diğer bazı ülkelerde herkesin askerlik görevini yapması zorunlu değildir. Devlet topladığı vergiler vasıtasıyla ücretini ödediği kimseler askerlik görevini yerine getirtmektedir (İlhan, 2015: 4).

Karşılıksız Olması: Vergilerin bireylere özel ve bireylerin ödedikleri vergilerin karşılığında, doğrudan bir vaatte bulunulmaması vergilerin karşılıksız olma özelliğinden kaynaklanır. Genel olarak vergiler kamu hizmetlerinin karşılığı olarak alınır. Ama bireylerin ödedikleri vergilerden doğrudan bir karşılık beklmeleri, bire bir faydalanmaları söz konusu olamaz. Çünkü kişilerin kamu hizmetinden yararlanmaları ile ödedikleri vergi oranı arasında bir ilişki yoktur (Edizdoğan ve diğerleri, 2013: 145). Diğer bir deyişle; vergisini ödeyen mükellefe özel bir mal ya da özel bir hizmet olanağı tanınmaz. Vergilerin karşılığı toplumsal mal ve hizmetlerdir (Aydın ve Çaşkurly, 2013: 202). Örneğın vergi politikaları içerisinde yapılan yol bakımlarından vergi ödeyen biri özel bir istekte bulunamaz ve devlet de vergi ödemeyen birini bu yolu kullanmaktan alı koyamaz (Erdem ve diğerleri, 2013: 88)

Cebri (Zorunlu) Olması: Verginin en önemli özelliği cebri olmasıdır. Cebri olması keyfi uygulamaları barındırmaz ve yasa ile düzenlenir (Aydın ve Çaşkurly, 2013: 202). Vergi kanuna dayandığı için bir zorunluluk teşkil etmektedir ve devlete vergilendirme yetkisi vermektedir. Vergilendirme koşullarını kanun belirtmiştir. Kanunlarda belirtilen süre içinde borcunu ödemeyen yükümlülere karşı devlet gerekirse zor kullanabilmektedir. Vergi devlet tarafından konulur tek taraflı ve belirli kuralla göre alınır. (Edizdoğan ve diğerleri, 2013: 145).

1.3. GÜNÜMÜZDE VERGİLEMENİN İLKELERİ

Vergilendirme, yetkili bir makam tarafından zorunlu veya zorla para toplama anlamına gelmektedir. Bu yetkili makam genellikle hükümettir, “Vergilendirme” kavramı gelir vergisinden emlak vergisine kadar her türlü kazancı kapsamı altına alır. Hükümetler, gelir sağlayan herkesin gelirleri üzerinden vergi ödemesini zorunlu kılmıştır. (Abiahu ve Nestor, 2017: 5).

Bir verginin mevzuat ve uygulama aşamasında vergileme işlemlerinin yürütülmesinde başarıya ulaşılması için geliştirilen kurallara vergileme ilkeleri denilmektedir. Diğer bir ifadeyle, vergileme ilkeleri; vergilerin seçilmesinde ve uygulanmasında vergilerden beklenen fonksiyonların gerçekleşmesi için göz önünde bulundurulması gereken kurallardır. Bu kurallar ekonomik, sosyal ve ideolojik değişimlere paralel olarak zamanla değişimlere uğramıştır. Ayrıca çeşitli vergilerin kapsamını ve yapılarını belirterek uyulması gereken normları ortaya koymuştur (Cansız, 2014: 34).

Vergileme ilkeleri vergiciliğin anayasası olarak da ifade edilmektedir. Vergilerin seçiminde, tekniğinde ve uygulanmasında, vergilerden beklenen fonksiyonları gerçekleştirmesi için göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Vergileme ilkeleri sadece kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak için gerekli geliri toplama ilkesini açıklama amacı taşımamaktadır. Bu amaç dışında hangi tür normlara tabi olduğu konusunu da açıklamaktadır. Vergileme ilkeleri, vergi kurumunun bu amaçlarında ve niteliklerinde meydana gelen değişikliklere paralel olarak zaman içerisinde önemli değişimlere uğramıştır. Günümüze kadar vergileme ilkeleri değişen ve gelişen, ekonomik ve sosyal düzen ve ideolojilere paralel olarak değişmiş ve gelişme göstermiştir. J.F. Due'nin deyişi ile, "Vergileme ilkelerinde meydana gelen gelişme esasında refah teorisinin bir uygulamasıdır ve yeni gelişmeler büyük ölçüde bu kuramdaki ilerlemelere bağlı olacaktır. Refah teorisi ise, zamanımızdaki durumu ile, ancak çok genel vergileme ilkelerinin geliştirilmesine yardım edebilir" (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2078).

Klasik iktisadi anlayış döneminde vergide sadece devletin ihtiyaç duyduğu finansman kaynağını sağlaması beklenirdi. Daha sonraları ekonomik ve sosyal hayatta meydana gelen değişiklik vergilerin ekonomik ve sosyal bir kısım hedeflere ulaşmada bir araç olarak kullanılabilceğini ortaya koyarak vergilemede beklenen fonksiyonlar artırmış buna paralel olarak vergileme ilkeleri değişmiştir.

Vergileme ilkelerinin belirlenmesinde en önemli husus ekonomik sistemlerin ulaşmaya çalıştığı hedeflerdir. Bu hedeflere ulaşmada öncelikle rasyonel ve etkin bir vergi sisteminin kurulması gerekir. Yani bir ekonomide kaynak dağılımında etkinlik,

ekonomik istikrar, büyüme, servet ve gelir dağılımda adaletin sağlanması hedeflerine ulaşmak için öncelikle vergi sistemlerinin sahip olması gereken nitelik ve özelliklerin belirlenmesi gerekir (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2078).

Vergilemede belirli hedefler için geçerli olan bazı ilkeler başka hedefler için geçerli olmayabilir. Nitekim vergi sisteminin uygulanmasında aynı zamanda bütün vergileme ilkelerine uyulması beklenemez (Şenyüz, 2012: 208).

Mali literatürde çeşitli mali ilkeler öne sürülmüştür. Bunlardan günümüze kadar hala geçerliğini koruyan ve en çok bilinen ilkeler; Adam Smith, Adolf Wagner ve Fritz Neumark tarafından geliştirilen ilkelerdir. Aşağıdaki Tablo 1’de bu ilkelere yer verilmiştir.

Tablo 1: Günümüzde Geçerliliğini Koruyan Vergileme İlkeleri

Adam Smith'in Vergileme İlkeleri	
İktidar (ödeme gücü) İlkesi:	Bütün bireylerin ödeme gücüne orantılı olarak kamu harcamalarına katılmayı ifade eder.
Belirlilik (kesinlik) İlkesi:	Vergi yükümlülerinin ödeyecekleri verginin miktarı, yeri, ödeme zamanı ve biçiminin anlaşılır ve kesin olmasını ifade eder.
Uygunluk İlkesi:	Mükellefler açısından vergilerin en uygun zamanda ve koşullarda alınmasını ifade eder.
İktisadilik İlkesi:	Vergi toplanırken yapılan giderlerin düşük olmasını ve ekonomik ve sosyal değişkenler üzerinde vergilerin olumsuz etkisinin olmamasını ifade eder.
Adolf Wagner'in Vergileme İlkeleri	
Mali İlkeler: (Yeterlilik İlkesi, Esneklik İlkesi)	Vergi gelirlerinin, devletin giderlerini karşılayacak düzeyde olmasını ve devletin giderleri artığında vergi gelirlerinin de artabileceğini ifade eder.
İktisadi İlkeler: (Uygun Vergi Kaynakları ve Çeşitlerini Seçme İlkesi)	Vergilerin, servet, gelir ve tüketim üzerinde alınmasını ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak vergilerin seçilmesini ifade eder.
Ahlaki İlkeler: (Genellik İlkesi, Eşitlik İlkesi)	Tüm bireylerden vergi alınmasını ve tüm bireylerin ödeme gücüne uygun olarak vergi gelirlerine katılmasını ifade eder.
Vergi Tekniği İle İlgili İlkeler: (Uygunluk İlkesi ve İktisadilik İlkesi)	Vergilerin açık, kesin anlaşılabilir olmasını, mükellefler açısından uygun yer, zaman ve şartlarda alınmasını ve en az maliyetle vergilendirme işlemlerinin yapılmasını ifade eder.
Fritz Neumark tarafından sistematize edilen vergi hukukuna ilişkin ilkeler:	Vergi yasalarının tutarlılığı ve sistematik bütünlüğü ilkesi
	Vergi yasalarının açıklığı ilkesi
	Vergi yasalarının uygulanabilirliği ilkesi
	Vergi hukukunda devamlılık ilkesi
	Vergilemenin iktisadilik ilkesi
	Vergilemenin uygunluk ilkesi

Kaynak: Yüce (1999: s.y.)' den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1'den de görüleceği gibi günümüze kadar vergileme ilkeleri bazı iktisatçılar tarafından ele alınmıştır. Bunların çoğu farklı açılardan değerlendirilmekte birlikte benzer özellikler göstermektedir. Günümüzde geçerliğini koruyan vergileme ilkeleri günümüze kadar ortaya atılan vergileme ilkelerini baz almış ve günümüz şartlarına uyarlanmıştır

Vergileme ilkeleri, vergi şekillerinin ve tekniklerinin sosyal, iktisadi, ahlaki vb. yönden zayıf etkilerini kaldırıp yerine daha güçlü etkiler getirir. Daha doğrusu etkilerin kuvvetlenmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Vergileme ilkeleri değişme konusunda katı değildir. Aksine değişen şartlara ve görüşlere ayak uydurması için değişimleri yani yeniden formüle edilmeleri gerekir (Genç ve Yaşar, 2009: 34). Günümüze kadar vergileme ilkeleri değişen ekonomik, sosyal ve siyasal durumlarla birlikte değişmiştir. Günümüzde kabul gören vergileme ilkeleri aşağıda ele alınmıştır.

1.3.1. Genellik İlkesi

Genellik ilkesinin en kısa ve öz tanımı bir ülkede yaşayan bütün bireylerden hiçbir ayırım gözetilmeksizin gelir ve mallarından vergi alınmasıdır. Bir ülke içinde iktisadi faaliyette bulunan ya da malı olan herkes ister o ülkenin vatandaşı olsun isterse yabancı olsun vergi ödemek zorundadır. Bu ilkeye göre ülke sınırı içinde oturan her birey vergi yükümlüsüdür. Çünkü kamu hizmetlerinin faydaları bütün topluma sunulur ve hiçbir sınırlama getirilmez. Günümüzde yerli ve yabancı herkesin kamu finansmanına katılması gerekir. Çünkü devlet topladığı kamu gelirleriyle toplum için yararlı hizmetler gerçekleştirmektedir (Gökbunar, 1998: 186).

Demokratik anlayışın yerleşmesiyle ayrıcalıklı sosyal sınıflar kalktığı için genellik ilkesinin tam uyulmasına iyice yaklaşılmış vergi ödevi her birey için bir zorunluluk olmuştur. Örneğin eski Roma imparatorluğunda “krala asilzade kanını, kilise duasını, halkta vergisini verir” düşüncesi mevcuttu yani bazı sınıflar vergi ödemiyorlardı. Günümüzde her birey vatandaşı olduğu devletin egemenlik gücü altında kaldığı için vergi ödemesi zorunludur. Toplanan vergiler birey için özel bir

karşılık sağlamasa da toplum için kamu harcamalarını karşılamaya yardımcı olmaktadır (Orhaner, 2007: 165).

Genellik ilkesi herkesin ödeme gücüne göre vergisini ödemesi gerektiğini ifade eder. Başka bir deyişle kimseyi ayırmamayı ve kayırmamayı, din, dil ve ırk farkı gözetmemesini ifade eder. Oysa ekonomik ve sosyal sebeplerle günümüzde bazı vergilerde ayırım görülmekte indirim uygulanmakta ve bazı vergi konularında ya da kişilerden vergi alınmamaktadır. Yerli – yabancı mal, emek – sermaye geliri gibi, yararlı amaçlar için istisnai durumlar yaşanmaktadır (Orhaner, 2007: 165).

Vergi ödeme gücüne sahip olan veya vergiyi doğuran olayı gerçekleştiren her gerçek ve tüzel kişinin vergi ödemesi genellik ilkesinin gereğidir. Genellik ilkesi bireyleri; din, dil, uyruk ve sınıf gibi benzeri ölçütleri dikkate almaksızın vergiye tabi tutar. Kanunlarda belirtilen ölçütlerin temelinde vergi ödeme gücü vardır. Vergi ödeme gücü dikkate alınarak bütün gerçek ve tüzel kişiler vergilendirilerek genellik ilkesi gereği yerine getirilir (Gökçay, 2017: 61).

Bireyler arasında iktisadi ayırım dışında, din dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklere dayanarak vergilendirmeye gidilmesi, vergilendirmenin genellik ilkesine uygun düşmemektedir. Herhangi bir kazancı ve serveti olmayan veya yardıma muhtaç bir yoksuldan vergi almak mümkün değildir bu nedenle hiçbir ülkede vergilemenin genellik ilkesi tam uygulanmamaktadır. Buna ek olarak bazı nedenlerden dolayı yardım dernekleri, kamu hizmeti gören kuruluşlar, siyasi partiler vb. vergilendirilmezler. Ekonomik amaçlarla da yatırımları artırmak için vergi ayrıcalıkları yapılır. Bazı mükellefler ve vergi konularına; sosyal, ekonomik ve politik hatta vergi adaleti ile ilgili nedenlerle vergi indirimleri, istisnalar ve muafiyetler tanınarak vergi dışı tutulur (Gökbunar, 1998: 186).

1.3.2. Eşitlik ve Adalet İlkesi

Eşitlik ilkesi; aynı gelire sahip mükelleflerden gelir kaynaklarına bakmadan ödeme güçleri ölçüsünde vergi alınması ve geliri daha yüksek olan mükelleften daha yüksek oranda vergi alınmasını gerektirir. Eşitlik ilkesine göre vergi sistemleri bütün mükellefler için adil ve hakkaniyetli olmalıdır. Ülkeler arası vergi anlaşmaları yoluyla

vergi tabanının tahsisi, mali yetki alanları arasında dünya çapında sağlanır. Bir ülke diğer yetki alanlarını içeren işlemleri vergilendirerek eşitlik ilkesini sağlamaya çalışır. Vergilemede adalet ve eşitlik ilkeleriyle, vergi ödeme gücünde gelirin kaynağına ve türüne bakmadan eşitliğin sağlanması ve geliri eşit olan mükellefleri eşit olarak vergilendirmek mümkündür. Bütün mükelleflerin gelir düzeylerine bağlı olarak kamu hizmetlerinin finansmanına katkı sağlamaları, eşit temelli vergi sistemini oluşturur. Eşit temelli vergi sistemi bütün mükelleflerin vergi kanunlarına uymaları ve vergi kurallarına eş zamanlı olarak boyun eğmelerini gerektirmektedir. Vergi sistemlerinin adaletli ve vergi yükünün eşit olduğu düşüncesi mükelleflerin vergi kanunlarına uyumunu artırır (Dağlıoğlu ve Çiçek, 2014: 39). Eşitlik ilkesi; dikey eşitlik ve yatay eşitlik ile açıklanır.

Yatay eşitliğe göre eşitlik ilkesi; yatay eşitlikte bütün bireylerin aynı vergileme işlemine tabi tutulması öngörülür. Yatay eşitlik; benzer durumdaki vergi yükümlülerin aynı işleme tabi tutulmasını ifade eder. Dikey eşitlik yatay eşitliğin tamamlayıcısıdır. Dikey ve yatay eşitliğin uygulanabilmesi için öncelikle gelirin ekonomik anlamda tanımının yapılması ve vergi matrahının bütün öğelerinin içermesini gerektirmektedir (Genç ve Yaşar, 2009: 37).

Vergilemede adaleti belli bir seviyeye yükseltmek için adalet duygusunu sarsacak, taraflı muamelelerden kaçmak, sermaye ve reel gelirin artmasını önlememek gerekir. Yani geliri yüksek olan ve geliri düşük olan bireylerden aynı miktarda vergi alınmaması, düşük gelirli kişileri vergilendirmemesi, evli ve bekar kişileri aynı vergi yükü altına koymaması ve gelirin kaynağına göre farklı muamele yapması gerekir. Bir toplumda mükelleflerin vergi yükü dağılımını kabul etmesi için mükelleflerin katlandıkları vergi yükü ödeme güçleriyle orantılı olması gerekir (Bozdoğan ve diğerleri 2012: 132).

Dikey eşitliğe göre eşitlik ilkesi; dikey eşitlikte vergilemede adaletin sağlanması için eşit olanlara eşit, eşit olmayanlara farklı muameleler yapılır. Dikey eşitlikte vergilemede adaletin sağlanması için öncelikle neyin eşit olup olmadığının sorgulanması gerekir. Bireyler tüketim gücü, gelir ve servetlerin bir kısmını vergi adı altında kamuya aktarır. Bu vergiler kamuya aktarılan en önemli kaynaktır diğer bir

deyişle kamu gelirlerin en önemli kaynağını vergiler oluşturur. Dolayısıyla vergileme bir devir işlemidir. Bu devir işlemi bireyin yasalarla belirlenen mülkiyetinin bir bölümünü devlete aktarmasıdır. Bu nedenle “varlık” neyin eşit olacağı sorusuna aranan cevaptır. Böylece eşit düzeyde varlığa sahip olan bireyler eşittir. Varlığı farklı düzeyde olan bireyler eşit değildir(olmayacaktır). Dikey eşitlik refah seviyesi farklı olan vergi yükümlülerinin birbirinden farklı boyutta ve şekilde vergi ödemesini öngörür. Yani farklı gelir düzeyinde olan vergi yükümlülerinden farklı oranda vergi alınarak vergilemede adalet sağlanmaya çalışılır. Bu sebeple yüksek gelirli vergi yükümlüleri düşük gelirli vergi yükümlülerinden daha fazla vergi öder. Ancak birçok vergi yükümlüsü vergi teşvik araçlarından yararlanarak kendilerinden daha düşük geliri olan vergi yükümlülerinden daha az vergi ödemektedirler (Genç ve Yaşar, 2009: 37). Dikey eşitlik ilkesi adalet ilkesinin karşılığı olarak da kullanılmaktadır.

Adalet ilkesinin açıklanmasında farklı teorilerden yararlanılmaktadır: Bu teorileri; fayda ilkesi ve ödeme gücü teorisi şeklinde açıklamak mümkündür¹

1.3.3. İstikrar İlkesi

Vergi ile ilgili yasaların ve düzenlemelerin kısa sürelerde değiştirilmemesi ve sürekli olmasını gerektirdiğini vurgulayan ilkedir (Aydın ve Çaşkurlu, 2013: 207)

---

¹ **Fayda ilkesi teorisine göre adalet ilkesi;** en genel özetle belirli kamu hizmetinden faydalanan bireylerin faydalanma oranında bu hizmetin finansmanına, vergi ödeyerek katılmasıdır. Bu teoride piyasa kuralları çerçevesinde vergi yükü dağıtımı söz konusudur. Vergi yükü dağıtımında adalet, bireylerin kamu hizmetlerinden elde ettikleri faydaların karşılığı kadar vergi ödeyerek sağlanır (Yereli ve Ata, 2011: 24, 25). Fayda ilkesine göre bireyler kamu harcamalarından sağladıkları fayda oranında vergilendirilmeli, nasıl bir birey gıda ve giyim mallarına para ödeyip kullanıyorsa, toplumsal malları (yol, park vb.) da kullandığı oranda vergi ödemelidir (Kargı ve Yüksel, 2010: 31).

Ödeme gücü teorisine göre adalet ilkesi; bireyler vergilendirilirken sadece elde ettikleri gelir dikkate alınmaz elde ettiği gelir yanında, kişisel durumları da dikkate alınır. Ödeme gücü yaklaşımında vergi yükümlüleri sahip olduğu ödeme gücüne göre vergilendirir. Böylece ödeme gücü ilkesi bireyler arasında servet ve gelir dağılımındaki dengesizliği gidermeye çalışarak vergilemede adaletin sağlanmasına büyük bir katkı sağlamaya çalışır. Ödeme gücü ilkesi; bireyler arasında gelir dengesizliklerini gidermeye çalışsa da bireyler arasında gelir adaletsizliğini gidermeye yönelmez. Bu yönüyle fayda ilkesine biraz yakınlaşır (Soğukpınar, 2009: 32).

İstikrar ilkesi vergi kanunlarında sık sık düzenleme yapılmamasını ifade eder. Başka bir deyişle vergi oranları ve vergi kanunlarında tarh ve tahsil işlemleri ilgilendiren hükümler çok az sıklıkla değiştirilmelidir (Edizdoğan ve diğerleri, 2013: 261)

Vergi sistemlerin istikrarlı bir yapıya kavuşabilmesi için vergi kanunları mümkün olabildiği kadar az değiştirilmelidir. İstikrarlı bir yapıya sahip olan vergiler mükellefler için öngörülebilir olacak ve mükelleflerin kararlarını çok daha az etkileyecektir. İstikrar ilkesi mükelleflere öngörülebilme sağladığı için mükellefleri beklenmeyen vergi yüklerine maruz kalmayı önlemede önemli bir rol oynayacaktır (Edizdoğan ve diğerleri, 2013: 261)

İstikrar ilkesinin başka bir tanımı: Bir verginin istikrarlı olması için vergi hasılatı, ekonomide konjonktür dalgalanmalardan etkilenmeyerek sabit kalmalıdır. Ekonomide refah döneminde vergi hasılatı artmamalı ve ekonomide kriz döneminde vergi hasılatı düşmemeli, eğer vergi hasılatı ekonomide; genişleme, daralma ve çöküntü dönemlerinde değişiyorsa istikrarlı değildir (Çomaklı ve Doğruyol, 2013: 118).

1.3.4. Açıklık ve Belirlilik İlkesi

Açıklık ilkesi vergi yasalarının herkes tarafından anlaşılır olmasının yanı sıra vergi yasalarının uygulanmasında yardımcı olacak yönetmelik ve genelgelerin de açık olmasını ifade eder. Ayrıca vergi yasalarını uygulayan kimselerin iyi eğitim görmüş, anlayışlı ve dürüst olmaları açıklık ilkesini olumlu yönde etkileyecek ve mükelleflerin üstüne düşen yükümlülüklerini yerine getirmede verim sağlayabilecektir. Açıklık ilkesine sahip bir vergi, yani amacı belli ve anlaşılır olan bir vergi mükelleflerin tepkisini çekmeme ve yargının işleyişini bozmama konularında olumlu sonuçlar yaratacaktır (Edizdoğan ve diğerleri, 2013: 261).

Belirlilik ilkesi; ödenecek vergilerin miktarı ve ödeme koşullarının kanunlarda açık ve anlaşılabilir bir şekilde yazılmasını ifade eder (Tekin ve Gümüş, 2014: 246). Belirliliğin sağlanması verginin temel unsurlarının vergi kanunlarında gösterilmesini gerektirir. Belirlilik ilkesi geleneksel anlamda ise vergilerin miktarları, konuları, tarh

ve tahsil zamanları ve usullerini hem idare hem de yükümlüler açısından anlaşılabilir ve kesin olmasıdır. Vergilemede keyfiliğin önlenmesi için vergi işlemleri ve kuralları anlaşılabilir ve açık olmalıdır (Erkin, 2012: 241).

Vergi kanunlarının, yanlış anlaşmaları önleyecek bir şekilde açık ve net bir tarzda yazılması, günlük konuşmalarda kullanılan kelimeleri kullanması ve aynı anlamı taşıması, farklı bir anlamda kullanıldığında bunu özel olarak belirtmesi, vergi uygulamasının başarıya ulaşmasında büyük bir önem arz eder. Açıklık ve belirlilik ilkelerinin temel dayanağını, vergi matrahı ve oranlarının, mükellef ve sorumlusunun, ödeme, yer ve zamanın açıkça belirtilmesi oluşturur. Vergi mükellefi yükümlü olduğu vergiyi bilebilecek ve mali yükün tutarını hesaplayabilecek durumda olmalıdır. Ayrıca bu, teoride mükelleflerin en doğal hakları olarak kabul edilir. Yani vergi mükelleflerinin vergi karşısındaki durumlarını ve kullanılan kelimelerin anlamını ve amaçlarını bilmeleri en büyük haklarıdır (Akdoğan, 2013: 213)

1.3.5. Etkinlik, Verimlilik ve Esneklik İlkesi

Genel olarak bir idarenin etkinliği, idarenin başarısı olarak değerlendirilir. Diğer bir deyişle bir idarenin başarısının ölçülmesinde etkinlik ilkesi ön plandadır. Etkinlik kavramı; arzu edilen sonuçlara ulaşabilme kapasitesi veya istenilen amaçlara ulaşabilme derecesi olarak açıklanır. Vergi idaresi açısından etkinlik kavramı ise vergi idaresinin verimliliği yönünden ele alınmıştır. Etkinlik; vergi idaresinin belirli gelirleri toplarken yapacağı harcamaları minimum seviyede tutması olarak açıklanır (Çetin, 2005: 99).

Etkinlik ilkesi belirli bir dönemde kamu harcamalarının finansmanını sağlamaya yönelik aynı dönemde toplanan vergilerin yeterli miktarda olması gerektiğini belirtir (Bilgiç, 2015: 55).

Devlet kamu giderlerini karşılamak üzere vergi almaktadır. Bu durumda devletin kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde vergi miktarını belirlemesi gereklidir. Verimlilik ilkesi en az maliyetle vergi gelirlerini toplanmasını da gerekli kılar. Personel istihdamı, bina tutulması gibi vergi maliyetlerini düşük düzeyde tutmak verimlilik ilkesi açısından büyük önem arz eder (Bilici ve Bilici, 2014: 126). Vergi

toplanırken yapılacak giderler ve vergiden alınacak hasılat beraber düşünölmelidir. Vergi gelirleri vergi toplanırken yapılan giderleri karşılamıyorsa ya da giderler çıkıldıktan sonra çok az hasılat elde ediliyorsa verimlilik ilkesine uyulmuyor demektir. Bir vergi sadece o günkü kamu ihtiyacını karşılamakla kalmıyorsa olağan üstü durumlarda da kamu ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıya sahipse yani esnekse bu bize verginin verimli olmasının yanı sıra esnek bir yapıya sahip olduğunu da gösterir yani verimlilik ilkesi içerisinde esnek bir yapısı mevcuttur. Bu da esneklik ilkesi olarak adlandırılır. Esneklik ilkesine göre vergi olağanüstü dönemlere ayak uydurabilmesi için ekonomik değişimleri takip edebilmelidir. Esneklik ilkesine sahip olan vergiler ekonomide fiyat veya üretimlerdeki değişimlere ayak uydurarak artan fiyatlarla karşılıklı olarak gelir artışını sağlar. Yani esneklik ilkesine sahip vergiler vergi gelirlerini artırmada ve ekonomik dalgalanmalara karşı önemli bir göreve sahiptir (Mutluer ve diğerleri, 2013: 198). Ancak esneklik özelliğine sahip vergiler her kamu kurumu için tercih edilmeyebilir hatta avantajda sağlamayabilir. Yerel yönetimler için düzenli bir gelire sahip olmak tercih edilen bir durumdur. Çünkü yerel yönetimlerin ekonomik dalgalanmalarla mücadele etme gibi bir durumu yoktur. Yerel yönetimlerin hedefleri daha sınırlıdır ve yıldan yıla değişen bir geliri pek tercih etmezler. Bu açıdan esneklik ilkesi merkezi devlet vergi sistemleri için daha çok anlam taşır (Uluatam, 2014: 323)

1.3.6. Kanunilik İlkesi

Verginin kanunilik ilkesi; Anayasamızın 73. maddesinin 3. fıkrasında “vergi, resim, harç ve benzeri yükümlölükler kanunla konulur, kaldırılır ve değiştirilir.” hükmü ile ifade edilmektedir (Doğrusöz, 2007: s.y.). Vergilemede keyfi davranışların önüne geçmek için vergilerin kanunilik ilkesi ortaya çıkmış, diğer bir deyişle “Temsilsiz vergi olmaz” anlayışı benimsenmiştir. Yasama organının vergi koyma, değiştirme ve kaldırma yetkisine sahip olması kanunilik ilkesini ifade eder. Parlamento bu ilke gereği yasama organı aracılığı ile vergilendirme yetkisini kullanabilmektedir. Kanunilik ilkesi, parlamentonun (halkın seçtiği temsilciler) onayladığı kanunların, vatandaşların mülkiyet ve diğer temel haklar ve özgürlüğüne müdahalesine meşruiyet

kazandırmak için kabul edilir. Bu ilke gereği yürütme organının sadece kanunların çizdiği sınırlar içerisinde düzenleme yapması mümkündür. Vergi koyma, kaldırma ve değiştirme konularında herhangi bir yetkisi yoktur (Karakoç, 2013: 1264).

Vergilerin kanunla konulacağı, değiştirileceği ve kaldırılacağı kanunilik ilkesi nde açıkça ifade edilmiştir. Vergilerin bütün unsurlarının kanunla düzenlenmesi verginin kanunla konulduğunu gösterir. Yani bir verginin kanunla konulması için o verginin konusu, mükellefi, kaynağı, oranı, matrahı, zamanaşımı ödeme zamanı gibi bütün unsurların kanunla düzenlenmiş olmasını gerektirir. Ancak bütün unsurların aynı kanun içinde düzenlenmemesi bu gerekçeyi bozmaz, bazı unsurlar için diğer kanunlara atıfta bulunulabilir. Buna herhangi bir anayasal engel yoktur. Vergileme sürecinin de anayasaya uygun kanunlarla yapılması, vergilerin konulması veya değiştirilmesi kadar şarttır. Yani vergilerin konulması veya değiştirilmesinin kanunla yapılmasının şart olduğu kadar, verginin tarh, tebliğ ve tahsilinin de kanunla yapılması ve düzenlenmesi şarttır. Kanunilik ilkesi, monarşi yönetiminin yetkilerinin sınırlandırılmasına dayanır ve vergileme yetkisinin yasalara dayanmasını öngören bir ilkedir (Karakoç, 2013: 1264).

1.4. VERGİLENDİRMENİN SINIRI

Vergilendirmenin sınırı; genel olarak belirli bir dönemde bir ülkede toplanan vergi hasılatının hiçbir şekilde artırılamayacağını ifade eder. Literatürde vergilemede sınır, vergi kapasitesi gibi terimlerle de ele alınmaktadır (Kalenderoğlu, 2013: 176).

Bir ülkede egemenlik yetkisi devletin elindedir. Devlet bu egemenlik yetkisini (hukuki ve fiili gücü) kullanarak vergileme yetkisine sahip olur. Vergileme yetkisini dar ve geniş anlamda tanımlamak mümkündür. Dar anlamda, devletin egemenlik gücünü kullanarak sadece vergi koymasdır. Geniş anlamda ise egemenlik gücüne dayanarak, kamu harcamalarını karşılamak için koyduğu mali yükümlülüklerdir (Kaynar, 2010: 21). Devlet, egemenlik yetkisine dayanarak vergilendirme yetkisini kullanır. Ancak vergilemenin bazı sınırları vardır (Aslan, 2010: 6). Bunlar; hukuki, mali, psikolojik gibi sınırlardır.

1.4.1. Vergilendirmenin Hukuki Sınırı

Hukuk kelimesi Arapça kökenlidir. Kavram olarak haklar anlamına gelir. Konusu ise toplumsal hayatı, bireylerin kendi aralarında ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen ve devlete düzenleme gücü veren kuralları kapsar (Aydoğdu, 2014: 5).

Bütün hukuk alanında olduğu gibi Anayasa, vergi hukukunda da hukuksal yapıyı şekillendiren en üst normdur (Akın, 2016: 12). Devlet egemenliği tek taraflı emretme ve zorlama gücü sağlar. Ancak devletin bu gücü bazı koşullara bağlı olarak ortaya çıkar ve anayasalarla sınırlanmıştır. Anayasalarda belirtilen kişilerin temel hakları ve özgürlükleri devlet egemenliğinin sınırını çizer. Aynı zamanda devlet egemenliğinin güvencesinde olan kişisel haklar, temel haklar, ekonomik haklar, sosyal haklar ve siyasal haklar anayasalarda yer almaktadır. Dolayısıyla devletin bu hakları ihlal etmesi mümkün değildir. Ancak anayasalarda kişilerin haklarının yer almasının yanında ödevleri de yer alır. Devlet anayasalarda öngörülen sınırlar içinde yer alarak kişilerin haklarını ihlal etmeden, kişilerin ödevlerini yerine getirmesini sağlamaktadır (Aslan, 2010: 6).

1.4.2. Vergilendirmenin İktisadi Sınırı

İktisadi sınır, ekonominin zarar görmediği noktaya kadar vergi gelirlerinin yükselmesini ifade eder. Bu noktanın sayısal değerini Colin Clark milli gelirin %25'i olarak belirlemiştir. Bu sınır aşıldığı halde ekonomide gelir dağılımında adaletin bozulması, üretimin düşmesi ve fiyatların yükselmesi gibi olumsuz etkilerin baş göstereceği iddia edilmektedir. Çünkü kamu geliri ve kamu giderleri, milli gelir veya milli servetin bir kısmını oluşturmaktadır. Bu neticeyle milli gelir seviyesiyle sınırlı olmalıdır. İktisadi sınır belirlenirken bu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak piyasa ekonomisinde vergilemenin uygulanacağı iktisadi sınır uzun vadede vergilemenin verimliliğini azaltmaksızın daha düşük seviyede belirlenir dolayısıyla mutlak sınır sadece teoride geçerliğini korur. Vergi hasılatının kullanılma şekli ile ekonomik sistem ve reel iktisadi yapı tarafından belirlenen vergilendirme sınırları ve esasları geçici olarak genişleyebilmektedir. Bu da gösteriyor ki vergilendirmenin

iktisadi sınırı elastiktir. Örneğin siyasi buhran ve savaş dönemlerinde iktisadi sınır genişler ve maksimum sınıra ulaşır. Normal şartlarda ise iktisadi sınır optimal noktasındadır. Bu durum bütün vergi sistemi ve bireysel vergiler için değişmez aynıdır (Kitapçı, 2011: 144)

Vergi kapasitesi, iktisadi sınırı belirler. Bir ülkede toplanabilecek vergi hasılatının üst sınırı vergi kapasitesidir. Vergi kapasitesinin üst sınırı milli gelirdir. Bu durum pratikte mümkün değildir ve herhangi bir örneği yoktur. Ekonomik gelişmenin kapsadığı bütün unsurlar vergi kapasitesinin arttığını bize gösterir. Vergi kapasitesi, toplumsal geçim tutarının milli gelir tutarından çıkarılmasıyla bulunur. Mutlak büyüklük olarak bu formüle ulaşabiliriz.

$$\text{Vergi Kapasitesi} = \text{GSYİH} - \text{Toplumsal Geçim Tutarı}$$

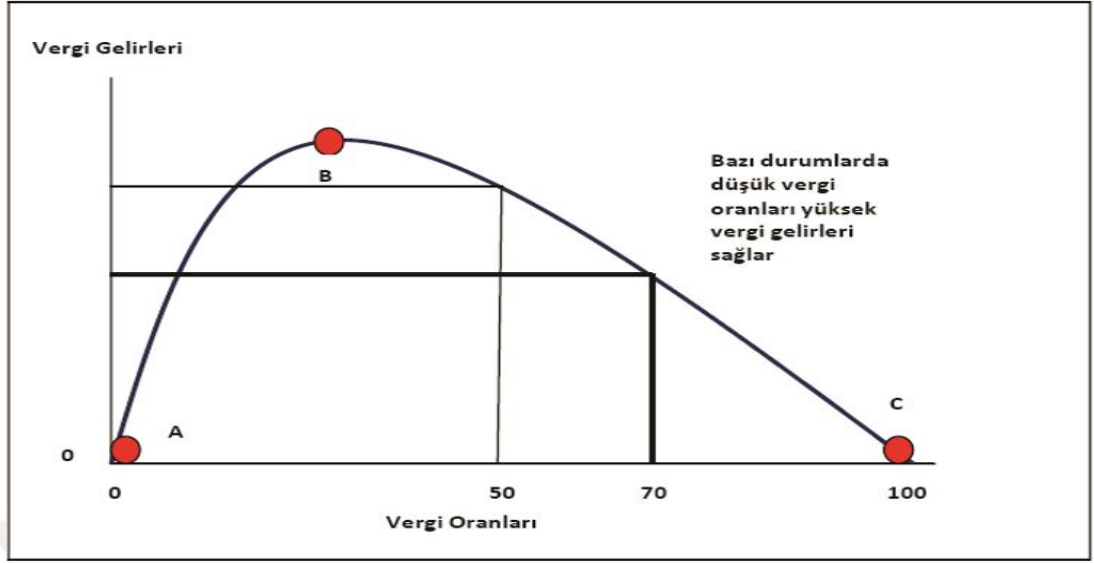
Vergilendirmenin iktisadi sınırı, ülke ve birey olarak iki farklı açıdan ele alınabilir. Ülke için GSYİH' in tamamı, birey içinse gelirinin tümüdür. Birey için iktisadi sınır dikkate alınmasa bu durum ülkedeki hemen hemen her şeye zarar verebilir (Şen ve Sağbaş, 2016: 165).

1.4.3. Vergilendirmenin Mali Sınırı

Mali sınır yani vergi optimumu, vergi gelirlerinin son noktaya geldiğini ifade eder. Vergi oranlarının artması veya yeni vergilerin konulmasına rağmen vergi hasılatında bir artışın olmamasıdır. Başka bir deyişle mali sınır; toplam net hasılatın en yükseğe ulaştığı sınırı gösterir. Yani verginin toplam hasılatı ile maliyet farkının en çok olduğu orandır. Bu oran aşıldığında safi hasılat azalmaya başlar (Kitapçı, 2011: 143).

14. yüzyılda İbn-i Haldun yüksek oranlı vergilerin, üretim üzerindeki olumsuz etkilerini ele almış tır. Bunu 1970'li yıllarda Arthur Laffer (ABD'de California Üniversitesi öğretim üyesi) tekrar ele almıştır. İktisat literatürüne "Laffer Eğrisi" olarak girmiştir. Arthur Laffer; bir ülkede vergi kapasitesinin sınırının aşılmasına çalışılmasının toplam vergi gelirlerini düşüreceğini bir eğri yardımıyla göstermiştir (Kırıtıoğlu, 2007: 14). Bu eğri aşağıdaki Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Laffer Eğrisi

Kaynak: (Kırıtıoğlu, 2007: 14).

Şekil 1'i basitçe yorumlamak gerekirse vergi oranları A noktasında iken vergi geliri sıfırdır. Yani devlet herhangi bir vergisel gelir elde edemeyecektir. Aynı şekilde vergi oranları C noktasında olduğu zamanda vergi oranları %100 iken vergi gelirleri sıfırdır. Devlet herhangi bir vergisel gelir elde edemeyecektir. Devlet B noktasına denk düşen vergi oranında en yüksek vergi geliri elde edecektir. Vergi oranı artırırsa ya da azaltılırsa vergi geliri düşecektir. Bu iki zıt durumda aynı sonuç elde edilse bile nedenleri farklıdır. Devlet vergi oranını artırmaya çalıştığıında yani B ve C noktaları arasında bir oran belirlediğinde, bireyler vergi matrahlarını bildirmeye istekli olmayacaktır veya yanlış bildirecektir. Vergi oranı, A ve B noktasında bir yerde olduğu zaman bireyler vergi matrahlarını bildirmeye istekli olacaktır. Örneğin vergi oranların %70 olduğu durumda kişiler vergi matrahlarını 100 milyon dolar olarak gösterirler, vergi oranları %28 olduğu durumda kişiler vergi matrahını 300 milyon dolar olarak bildirirler (Mitchell, 2011: 330). Vergi oranlarının artmasıyla birlikte vergi yükü de artmaktadır. Vergi oranları B noktasında olduğu zaman vergi yükü, mükelleflerin taşıyabileceği son noktaya varmaktadır. Vergi oranları B noktasını geçtiği zaman mükellefler vergi yükünü ağır hissedeceği için vergi uyumu göstermeyecektir.

Vergi yükü ve vergi oranı doğrudan bir etkileşim içindedir ve doğru orantılıdır. Vergi oranı artırıldığında vergi yükü artar. Bu da mükellefleri vergi kaçırma ya da

vergiden kaçınmaya sevk eder. Ayrıca vergi yükünün artmasına sebep olan yüksek vergi oranları sermaye ve girişimci yatırım karlarını etkiler (Korkmaz, 2012: 66).

Bütün ülkelerde tartışılan vergi yükü kavramı, vergicilik alanında en önemli kavramlardan biridir. Devletin her yıl kamu finansmanı için özel kesimden vergi toplaması ve mükelleflerin ödedikleri vergi nedeniyle gelirlerinde azalma olması toplum üzerinde bir yük oluşturmaktadır. Genel kabul görmüş vergi yükü kavramı, belirli bir dönemde bir toplumda toplanan vergilerin, o dönemde toplam gelire bölünmesini ifade etmektedir (Kaynar, 2010: 18). Vergi yükü bireysel olarak ele alındığında ise toplam vergi miktarının, vergi matrahına oranıdır. Yani vergi geliri ve vergi matrahı arasında nispi bir ölçüdür. Vergi yükü literatürde değer yargılarına göre ele alınır ve uygulamalarda farklı anlamlarda kullanılır. Vergi ödeyenler bunu devlete kanunen borçlu ve zorunda oldukları için yaptıkları fedakarlıkları bir yük olarak karşılırlar (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 198).

Vergi yükünün hangi seviyede olacağı ve vergi yükünü etkileyen vergi oranların nasıl belirleneceği tüm dünyada tartışılan bir konudur (Bağdınlı, 2016: 119). Maliye politikasının temel taşı vergi yüküdür. Halk ile devlet arasındaki ilişkide önemli bir rolü vardır. Vergi yükü ve yurt içi tasarrufların toplamı, milli gelirden özel tüketim çıkarılmasıyla elde edilir. Bu da bize gösterir ki iktisadi fazladan vergi alınır. Devlet iktisadi fazlayı vergi yükü lehine ve tasarrufların aleyhine belirleyebilir. Çünkü vergi alanında zor kullanma yetkisi vardır. Bu nedenle vergi yükü, tasarruflardan sonra kalan nihai bakiye olur (Akalin, 2008: 89).

Toplam vergi yükü, vergi politikasının gelir ve servet dağılımı üzerindeki etkileri hakkında geniş ekonomik ve sosyal soruları yanıtlar. Vergi politikasının birincil hedefi toplam vergi yükünün artmasını önlemektir ve toplam vergi yükünü eşit bir şekilde mali güce göre dağıtmalıdır. (Atrostic ve Nunns, 1991: 343). Buna göre toplam vergi yükü, bireysel veya özel kaynakların ne oranda kamuya geçirildiğine dair bir fikir verir ve siyasal, sosyal ve ekonomik hayatı etkilediği için ön planda tutulur. (Bağdınlı, 2016; 119)

Bir ülkede eğer bireyler vergi yükünün adaletli dağıtıldığına inanırsa devleti ve faaliyetlerini daha olumlu bir gözle bakar ve kabullenir, vergi yükünün adaletli

dağıtıldığına inanmıyorlarsa o zaman devlete bakışları olumsuz bir seyir alır. Bu durum kamu otoriterlerin bireylerin devlet hakkında pozitif düşünceleri ve devletin vergi politikalarını kabul etmeleri için bir fırsat sunar (Demir ve Gülten, 2013: 271).

Kamu gelirleri kamu giderlerini ne kadar aşarsa bireylerin vergi yükü o kadar ağır olur. Bu vergi yükünü ölçerken vergilerin tutarından daha çok vergileri ödeyen bireylerin eline geri dönmek için geçmek zorunda oldukları yolu ölçmek gerekir. Bu dönüş çabuk ve düzenli bir biçimde olursa vergilerin miktarının çok olması önemli değildir. Başka bir deyişle vergi ödeyen bireyler, ödedikleri vergilerin kamu harcamaları için finans edildiğini algılamazsa vergi miktarı ne kadar az olursa bile bireylerin vergi yükü ağır olur (Rousseau, 1762(Basım yılı: 2014): 124).

1.4.4. Vergilendirmenin Siyasi Sınırı

Siyasi sınırı belirleyen etmen, oyların maksimum seviyeye ulaşmasıdır. Buna göre vergi gelirleri artarken oylar da paralel olarak artar. Ancak belli bir noktadan sonra vergi gelirleri arttığından oylar düşer. Bu nokta siyasi sınırı belirler. Politikacılar hükümete seçilmek için veya yeniden hükümette kalabilmek için oylarını düşürmemeye veya artırmaya çalışırlar. Bu sebeple; seçmenlerin istek ve kararlarını elinden geldiği kadar yerine getirmeye çalışırlar. Seçmenler oy kullanırken kendi çıkarlarını maksimize edecek politikacıları tercih ederler. Politikacılar hükümete seçilmek ya da hükümetlerinin ömrünü uzatmak için vergilendirmenin siyasi sınırını göz önünde bulundururlar. Hükümetler oylarının düşeceği noktaya kadar vergileri artırma eğilimindedirler ve noktayı zorlamayı tercih etmezler (Çelikkaya ve diğerleri, 2013: 39).

Nasıl iktisat biliminde kar maksimizasyonu üretici kesimin davranışlarını, fayda maksimizasyonu tüketici davranışlarını şekillendiriyorsa, aynı şekilde siyaset biliminde oy maksimizasyonu demokratik yönetimlerde politikacıların davranış ve kararlarını şekillendirir. Şüphesiz ki zorla alınan, bireylerin mali gücünü azaltan vergiler ve vergi uygulamaları seçmenlerin kararını etkiler. Politikacıların oy potansiyelini koruma ve oylarını arttırma kaygıları; seçim öncesi programlarını

belirlemede ve seçim sonrası yapacakları uygulamalar ve alacakları kararları etkilemede büyük bir rol oynar (Biberoğlu, 2006: 20).

Siyasi sınır siyasi partilerin oylarını en son noktaya ulaştırdıkları ve azalmaya geçmeden önceki son durumu ifade eder. Bundan sonra atacakları adımda vergilemeye ilişkin sebeplerle, oylarında bir azalış olacaktır. Bu sınırı belirlemede kesin sonuç veren herhangi bir yöntem yoktur. “Vergiler ayakkabılar gibidir; yenisi ayağı sıkır, eskisi rahatsızlık vermez” hükümetlerin vergi politikasını oluşturan bir ifadedir. Seçmen davranışlarının gözlenmesi sonucu ulaşılan bir kanıdır. Bu ifadeye göre siyasi partiler hükümete geldikleri ilk yılda yeni vergiler koyarlar ve seçim yılına yaklaştıkça yeni vergi getirmemeleri ve vergi oranlarını artırmamalarını uygun bulurlar ve bu teori hala geçerliliğini korumaktadır (Biberoğlu, 2006: 20).

Politikacılar, seçmenlere vergilerin kamu hizmetlerinin finansmanı olduğu sinyalini vermelidir ki seçmenler kamu sektörü ile ilgili kararlarında göz önünde bulundursunlar. Ayrıca ödedikleri vergiler ve kamu hizmetleri arasında bir bağlantı olduğunun farkına varırlar. Bu bağlantı literatürde “mali bağlantı” olarak adlandırılmaktadır. Bu kavramın demokraside seçmenlerin bu bağlantı üzerinde düşüncesinin siyasi partileri tercih etmesinde etkisinin olması beklenir. Aynı şekilde politikacılar vergileri kullanma kararlarında bir gün hesaba çekilebileceklerini göz önünde bulundururlar. Politikacılar seçmenlerin istek ve kararlarına duyarsız kalamazlar ve vergi ile ilgili kararlarında siyasi sınırı göz ardı edemezler (Şen ve Sağbaş, 2016: 161).

1.4.5. Vergilendirmenin Psikolojik Sınırı

Psikolojik sınır, verginin psikolojik ve politik yönlerini incelenmesini zorunlu kılan; mali güç, ahlak ve adalet unsurlarının belirlediği bir noktayı ifade eder. Vergilendirmenin psikolojik sınırını belirleme konusunda öncü olan Schomolders’e göre psikolojik şartlar tarafından optimal vergi noktası belirlenir. Vergilendirme sınırları her ülkede farklılık gösterir. Bu sınır devlete karşı oluşan fedakarlık duygusuna bağlı olarak halkın vergi zihniyeti tarafından belirlenir. Schomolders vergi zihniyetinin önemi konusunda o kadar iddialıdır ki vergilendirmenin sınırlarının “her

şeyden önce psikolojik” olduğunu ileri sürmüştür (User, 1992: 23). Bireyler mali gücün aşıldığını hissettikleri anda psikolojik sınır aşılmış olmakta, yani psikolojik sınırı aşan, yükümlünün vergi yükünün ağır olduğunu, vergi yükünün mali gücü aştığını, haksız yere vergi alındığı ve vergilerin verimli faaliyetlere engel olduğunu hissettiği durumlardır. Bu durumlarda yükümlüler yasal ve yasal olmayan yollarla vergiden kaçınacaklardır. Bu nedenle toplanan vergi beklenenin altında olacaktır (İpek ve kaynar, 2009: 174).

Vergilendirmenin psikolojik sınırı çok geniş bir anlam içerir ve vergilendirmenin mali, iktisadi ve siyasal sınırının ilerisinde ya da gerisinde olabilir. Gerloff a göre “eğer vergilemenin ölçüsü vergi ödeyicilerinin davranışında vergilemenin mali verimliliğini azaltacak veya vergilemenin arzu edilmeyen etkiler meydana getireceği şekilde değişikliklere yol açarsa” psikolojik sınırlara (psychological breaking point) ulaşılmıştır. Bu psikolojik sınırlar; kamu sektörü için üst sınırı ve vergi yükümlülerinin tahammül edeceği sınırı belirtir. Vergi yükümlüsü psikolojik sınıra kadar kendisi için çalıştığı duygusuna sahip olduğu ileri sürülür (Kitapçı, 2011: 133).

Psikolojik şartlar optimal vergi sınırını belirler. Optimal vergi sınırı; bütün milletlerde farklı olup halkın vergi zihniyetine² bağlı olarak farklılık gösterir. Yani halkın devlete karşı tutumu ve fedakarlık duygusuna göre değişiklik gösterir. Başka bir deyişle optimal vergi sınırını belirleyen vergi zihniyeti çerçevesi içinde olan biraz kısa ve biraz da eksik kalan vergi ahlakıdır³. Vergi zihniyeti ve vergi etiği⁴ dönemden döneme, halktan halka ve mekandan mekana farklılık gösterebilir (Schmölders, 1976: 101, 106). Vergi zihniyeti olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Olumlu olduğu

---

² Vergi Zihniyeti: vergi mükelleflerinin devlete ve vergilere karşı takındıkları bütün tutum ve davranışları ifade eder (Öz Yalama ve Gümüş, 2013: 84).

³ Vergi Ahlakı: vergi mükelleflerinin dışsal bir baskı ve zorlama olmaksızın gönüllü olarak vergilerini ödemelerini ifade eder (Aktan, 2012: 6).

⁴ Vergi Etiği: etik; bireylere neyin doğru olduğunu ve neyin yanlış olduğunu söyleyen düzgüsel bir disiplindir (Kitapçı, 2011: 16). Vergi etiği; vergi mükelleflerinin vergilere karşı, vergi kanunlarında belirtilen ölçütlere uygun davranmaları ve zamanında vergilerini ödemeleri konusunda tutum, davranış, inanç ve değer yargılarını ifade eder (Kitapçı, 2011: 78).

zaman vergi ahlakıyla bağdaşır. Yani vergi ahlakı, vergi zihniyetinin içinde yer alır. Vergi etiği; vergi mükelleflerinin, vergi ödemelerini etik bulmasıdır. Yani vergi ödemelerini doğru ve/veya iyi bulmalarıdır. Bu da vergi mükelleflerinin vergilere karşı tutumlarına bağlıdır. Bireylerin tutumları davranışlarını etkilediği için bireyler vergi ödemelerini doğru ve/veya iyi bulduğu zaman vergi ödeme davranışı sergileyecektir. Vergi etiği ve vergi ahlakının farkı vergi etiği başlığı altında incelenmiştir.

Vergiden kaçınma eğilimi vergi etiğine bağlıdır. Vergi etiği ne derecede kötü olursa vergiden kaçınma eğilimi o derecede kuvvetlenir. Buna bağlı olarak vergi gelirleri (devlet geliri) o nispette düşük olur. Bu nedenle devlet, vergi etiği ve vergi zihniyetin etkileyen ekonomik ve psikolojik olayların durumuna göre vergi yükümlülerinin tepkilerini dikkate almak zorundadır. Ayrıca vergilendirmenin psikolojik sınırının tespiti için verimlilik ve adalet prensiplerinin de dikkate alınması gerekir (Kitapçı, 2011: 133).

Psikolojik koşullar vergilemenin uzun dönemde verimliliği ve sınırlarının belirlenmesinde önemli bir yer teşkil eder. Eğer belli bir noktadan sonra vergini verimliliği düşüyorsa ve buna mükelleflerin davranışları sebep oluyorsa verginin psikolojik sınırına ulaşılmış demektir (Çetin, 2007: 178).

1.5. VERGİLENDİRMEDE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM

Vergi ilk olarak biçimsel yönden ve madde yönünden (para, mal vb.) bir nevi ihtiyari hediye olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra biçimsel yönden gönüllüye dönüşmüş, fakat gittikçe yardım şeklini alarak aynı zamanda yükümlülük kavramını alarak geleneksel karaktere bürünmüş ve son olarak gerçek bir cebri ödemeye dönüşmüştür (Schmölders, 1976: 3).

Vergiler bir topluma bağlılığın ve vatandaşlık hakkının bedelini temsil eder. Bir toplumda vergi bilinci yoksa vergiler o toplumda bir külfet olarak değerlendirilir. Yükümlülerin vergilere farklı tepki göstermelerinin nedenlerinden birisi de vergilerin bu yönünden gelir. Yükümlüler vergileri gönüllü olarak kabullense bile ödeme sırasında karşılaştıkları idari, yasal ve teknik güçlükler yüzünden, yükümlüler vergiye

tepki gösterebilir. Anlaşılacağı gibi vergilere karşı tepkiler yalnızca vergi oranlarıyla ilgili değildir. Vergilere karşı tepkilerin birçok nedeni olabilir. Vergilere karşı gösterilen tepkilerin farklı boyutları vardır. Bu boyutlar; vergi mükelleflerinin, psikolojik durumu, eğitim seviyeleri, gelir düzeyleri ve içinde bulunduğu toplumun yapısı gibi boyutlardır (Yeniçeri, 2005: 280).

Vergilendirmede davranışsal yaklaşım adı altında yürütülen vergiye uyum araştırmaları; vergi yükümlülerinin vergiyi algılama ve vergisel konularda tutum ve davranış süreçlerini incelemeye almıştır. Bu araştırmalar; vergi yükümlülerinin vergi ödeme ve ödememe konusunda her zaman homo-economicus davranmadığını hatta vergi ödeme ve ödememe kararı verirken birtakım sosyal ve psikolojik faktörlerden etkilendiğini gösterir. Yani vergi uyumu fırsat fonksiyonlarını (vergi oranları, denetim sıklığı vb.) yanında bireylerin vergiye uyum ya da kaçırma isteklerini de etkiler. Bu yüzden vergilendirmede mükellef davranışları incelemek için etik ve ahlaki maliyetlerin de göz önünde bulundurulması gerekir (Kitapçı, 2011: 12)

1.5.1. Davranışsal Yaklaşımın Termonolojisi

Vergilendirmede davranışsal yaklaşımı vergi psikolojisiyle bağlamak mümkündür. Vergi psikolojisi; bireylerin vergiler karşısında algı, tutum ve davranışlarını inceler (Mutlu ve Taşçı, 2013: 215). Bir mali araç olan vergilerin uygulanması sonucunda mali olaylar oluşur.

Davranışsal kamu maliyesi; insan tutum ve davranışları üzerinde mali olayların etkisini inceleyen bir araştırma alanıdır. Vergi psikolojisi, davranışsal kamu maliyesinin dar anlamını oluşturur ve bugüne kadar büyük olasılıkla en az gelişme gösteren alanlardan biridir. Vergi psikolojisi; bireylerin ve toplumların vergileri algılayışları, vergilere karşı gösterdikleri tepkileri ve vergilere bakış açısını inceler (Demirtaş Aydoğan, 2017: 16). Vergi psikolojisi, mükelleflerin tutum ve davranışları üzerinde mali olayların etkilerini inceleyen mali psikolojinin bir alt dalıdır ve vergi ile ilgili bireysel ve toplumsal psikolojik olayları araştıran ve inceleyen bir alandır. Vergiler karşısında mükelleflerin gösterdiği olumsuz davranışların nedenlerinin incelenmesi ve çözüm yollarının araştırılması; vergi etkinliğinin ve vergi uyumunun

sağlanması ve önemli ölçüde vergi ile hedeflenen amaçların gerçekleşmesi için gereklidir (Demirtaş Aydoğan, 2017: 14).

Davranışsal kamu maliyesinde, neoklasik yaklaşımın aksine davranışsal ekolde bireylerin tercih sıralamalarında önceliklerin farklılık gösterebileceği düşüncesi hakimdir. Daha doğrusu bireylerin tercih sırası farklılık gösterir. Neoklasik yaklaşımdan bir diğer farklılığı ise tüketici egemenlik ilkesinden uzaklaşmasıdır. Bu iki farklı yön; davranışsal yaklaşımın neoklasik kamu maliyesinin kullandığı metotları bırakması ve farklı metotlara yönelmesini zorunlu kılmıştır (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 208).

Kamu giderleri ve gelirleri olmak üzere ikili bir yapı üzerine şekillenen geleneksel maliye teorisinin; toplumsal refahı maksimize etmek için gider stratejilerinin planlamasının neden başarısız olduğunu açıklaması gerekmektedir. Piyasanın etkin çıktı yaratmasına engel olan ve ideal bir piyasaya rastlanmasını güçleştiren birçok faktörle (asimetrik bilgi, kamusal mallar, eksik rekabet vb.) doludur. Oysa teoride neoklasik refah iktisadi rekabetçi bir ortamda ekonominin her zaman pareto-etkin bir dağılım sergileyeceğini belirtir. Bu durumda aksayan piyasalara çözüm bulmak için akla gelen şey; kamu kesiminin harcama programıdır. Kamu harcamaları; kamu gelirlerinin finansmanı gerekliliği ve etkin olsa bile toplumsal adaletin sağlanması çözümlerinin gözlemlenebilmesi için detaylı bir şekilde programlanmalıdır. Kamu harcama programlarında; davranışsal eğilimlere ve karar vericilerin belirsizlik altında karar vermelerine odaklanılmadığı için etkinlik ve adaletin ödünlemesi ve vergilendirme stratejileri incelenirken gözlemlenen davranışsal eğilimleri açıklamak zordur. Bu nedenle kamu harcamaları ne kadar çözüm odaklı programlansa da amaçlarına ulaşamamaktadır (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 208).

Davranışsal yaklaşım; vergi analizine yönelik önemli yenilikler getirmiştir. Örnek olarak; optimal vergilendirme kuramını, vergi politikası araştırmalarında en sık irdelenen teorilerinden biri olarak davranışsal yaklaşım çerçevesi içinde incelemek mümkündür (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 208).

Optimal vergilendirme kapsamı altında oluşturulan vergi politikalarının vergilerin etkinlik ve eşitlik yönünü dikkate alması beklenir. Vergi politikalarının

etkinlik ve eşitlik boyutunun sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmek için bireylerin vergiye karşı tepkilerini analiz etmek gerekir. Çözömlerinin doğruluğunu sağlama amacıyla oluşan davranışsal eğilimlerin yaratacağı farklı uyumlaşma tercihlerinin dikkate alınması çok önemlidir. Farklı uyumlaşma tercihlerinin dikkate alınarak optimal vergi teorisinin değerlendirilmesi, klasik optimal vergilendirme anlayışından farklı sonuçlara ulaşmasına neden olmaktadır. Çünkü klasik optimal vergilendirme anlayışı; duyarsız talep eğrisi ve etkin vergilendirme için uygun bir alternatif dikkat ederken, davranışsal yaklaşım perspektifinden değerlendirilen optimal vergi teorisi ise karmaşıklık, dikkatsizlik, bağlantı kurmada tecrübesizlik ve bağlantı kurmada zayıf kalınması gibi davranışsal eğilimlere dikkat çeker. Bu da optimal vergi teorisinin yeniden yorumlama ihtiyacını doğurur. Çünkü öngörülerin neden gerçekleşmediğini belirleme amacıyla vergi yükümlülerinin davranışlarının vergilerin aksettirilme yöntemlerine göre farklılaşabileceğini işaret eden vergi farkındalığı (tax saliance) kavramını davranışsal yaklaşım kapsamında incelemek mümkündür (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 208).

Hükümetler vergi uyumunu etkilemek için vergi farkındalığı derecesini belirlerler. Bu yüzden hükümetler mali yanılısama (vergileri mükelleflerden saklamak) aracılığıyla vergi kaçırma eğilimini ve vergiye karşı tepkileri azaltmaya çalışırlar. Bu çerçevede davranışsal açıdan optimal vergi teorisinin yenilenmesi gerekir. Biraz daha açmak gerekirse; standart şartlarda etkin olan bir gizli vergi politikası, davranışsal açıdan ele alındığında vergi yükümlülerinin diğer harcamalar için ayırdığı payı azaltarak bireysel refahını bozar. Bu durum tüketim tercih sırasının bozulmasına yol açabilir. Bu ayrışma; vergi politikasının hedefleri ile ulaşılan çıktılar arasında uyumsuzluğa sebep olabilir (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 208).

1.5.1.1. Mali Psikoloji

Maliye bilimi, kamu problemlerini belirtir, çözer ve ayrıntılarını ortaya koyar diğer bir deyişle bir toplumda mali araçların kullanılmasında çıkan sorunları açıklar ve gidermeye çalışır. Sosyoloji bilimi ise bir toplumun nasıl oluştuğu nasıl geliştiği ve

toplumun sosyal yapısını, toplum içinde grupların sosyal ilişkilerini ve sosyal olayları inceler (Samadova, 2009: 4).

Sosyoloji bilimi bireylerden oluşan toplumu ve toplumun sorunlarını bütünüyle ele alır. Maliye bilimi ise toplumun iktisadi ihtiyaçlarının neler olduğunu, ne ölçüde olduğunu ve nasıl giderileceği üzerine çözümler üretir. Bundan dolayı maliye bilimi ve sosyoloji bilimi birbirleriyle bağlantılıdır. Ayrıca mali olaylar tek tek bireylerin, giderek kitlelerin ve son olarak toplumun psikolojini etkiler. Bu da bıraktığı olumlu veya olumsuz etkiye göre toplumsal tepkilere ve eylemlere neden olur. Anlaşılacağı gibi maliye ve sosyoloji bilimi arasında bir etkileşim vardır. Bu etkileşim, mali araç olan vergilerin ve kamu harcamalarının iktisadi boyutunun dışında sosyolojik boyutunun da var olduğunu göstermiştir. (Demir, 2008: 12).

Bireylerin mali araç ve mali olaylar karşısındaki tutum ve davranışları ve mali olayların bireyler üzerindeki etkileri mali psikoloji alanına girer. Mali psikoloji maliye biliminin boyutunu genişletmiştir. Mali olaylar sadece ekonomik, hukuki ve siyasal yönleri ele alınarak çözülemez. Çünkü mali olayların bireyler üzerinde bıraktığı psikolojik etkiler vardır. Bunlar dikkate alınmadığı zaman konu eksik ve yanlış değerlendirilmiş olur. Bu yüzden psikolojik olarak da yaklaşmak gerekir. Böylece mali olaylar tüm yönüyle ele alınmış ve incelenmiş olur. Mali olaylar tüm yönüyle ele alındığında mali sorunlar daha kolay anlaşılır (Demir, 2008: 13).

Bütün psikoloji dallarında olduğu gibi mali psikoloji de sonuç odaklı bir disiplindir. Yani pragmatik bir disiplindir. Mali psikoloji, bireylerin mali olaylar karşısında tutum ve davranışlarını tam olarak değerlendirmesi için yıllarca yapılan çalışmaların sonucunda biriken bilgileri sistematik bir şekilde düzenlemekte ve incelemektedir (Çelik, 2013: 23).

Psikoloji biliminin ilgi alanı insan davranışları ve bu davranışlara neden olan olaylardır (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 287). Mali olayların bireyler üzerinde yarattığı etkiler ile bireylerin mali olaylara karşı tutum ve davranışlarının analiz edilmesi mali psikoloji kapsamına girmektedir. Mali psikoloji konusu maliye literatürüne girerek maliye ilminin temellerini genişletmiştir. Böylece mali olayların ekonomik, hukuki, siyasal ve psikolojik yönleri incelenerek mali sorunlara tam olarak çözüm bulmak için

bir imkan sağlanmıştır. Çünkü sadece mali olayların ekonomik, hukuki ve siyasal sonuçları incelenerek mali sorunlara tam çözüm bulunamaz. Mali psikoloji, psikolojin bir dalıdır ve psikolojinin diğer dallarında olduğu gibi pragmatik bir yapıya sahiptir. Mali psikoloji, uzun yıllar boyu yapılan çalışmalardan elde edilen bilgi birikimlerini toplayarak belli bir şekil ve düzen içinde değerlendirerek davranışları tam olarak anlamlandırmaya çalışır (Demirtaş Aydoğan, 2017: 16).

Maliye, sosyoloji ve psikolojiden gelen mali psikoloji karmaşık bir yapıya sahiptir ve disiplinler arası bir özellik taşıyan tüm insan davranışlarını konu eden bir sentezdir. Mali psikolojinin araştırma alanına tüm mali araçların etkileri girer. Ama mali psikolojinin en çok konu edindiği araştırmalar;

- Toplumun vergi zihniyeti
- Devlet borçlanmalarının psikolojik etkileri
- Para değerinin kamuoyuna etkisi

Mali psikolojinin alanına vergilerin yapısı ve vergilemenin yanında, harcama değişkenleri, bütçe politikası ve mali olayların bireyler üzerinde etkileri ile bireylerin mali olaylara karşı tutum ve davranışları da girer (Demirtaş Aydoğan, 2017: 16).

1.5.1.2. Vergi Psikolojisi

Vergi ile ilgili bütün toplumsal ve bireysel psikolojik olayları inceleyen vergi psikolojisi sadece bir mali araç olan vergilerin bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki araştırmalarını konu eder. Mali psikoloji ise bütün mali araçların bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki araştırmaları konu eder. Dolayısıyla vergi psikolojisi, mali psikolojinin bir alt dalı olarak kabul edilir (Sağbaş ve Başoğlu, 2005: 125).

Vergilerin alınmasına karşı yükümlüler çeşitli davranışlar sergiler ya da çeşitli davranışlar sergilemek zorunda kalır. Bu davranışlar vergilerin amaçlarına ulaşmasına engel olabilir. Bu davranış değişiklikleri vergi yükümlülerinin siyasi tercihlerini etkileyebilecek düzeye çıkabilir. Dolayısıyla vergilerin alınmasında insan davranışlarını bilmek çok önemlidir. Psikoloji bireylerin iç ve dış dünyadan gelen uyarıcılara karşı gösterilen ve gösterebileceği davranışları inceler. Başarılı bir vergi politikası uygulaması için vergi psikolojisi gereklidir. Psikologlar genelde bireyleri iki

şekilde ele alır. Birinci şekilde; psikologlar bireyleri dış dünyadan bağımsızmış gibi ele alır ve kişilik yapısı üzerinde durarak bireylerin düşünce ve duygularının çevre etkisini hesaba katmadan nasıl ve neden değiştiğini inceler. İkinci şekilde ise bireyler dış dünyadan bağımsız değildir ve hiçbir zaman yalnız yaşamazlar. Birey toplumdan etkilendiği gibi toplumu da etkiler. Karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu açıdan bakıldığında vergiye karşı mükellef davranışlarını etkileyen faktörleri içsel ve dışsal faktörler olarak ayırabiliriz. İçsel faktörler; vergi bilinci, vergi ahlakı, sübjektif vergi yükü vb. dışsal faktörler; vergi sisteminin adaleti, vergi idaresi, vergi mevzuatın anlaşılabilir olması ve sürekliliği ve benzeri faktörlerdir. Bireylerin hem kişisel hem de toplumsal davranışlarının bilinmesi vergiye karşı tutum ve davranışlarının araştırılmasında önemlidir (Çataloluk, 2008: 2015).

Vergi psikolojisi, davranışsal kamu maliyesinin önemli konularından biridir. Ayrıca vergileme açısından büyük bir öneme sahiptir. Vergi psikolojisinin en geniş tanımı ile vergi ile ilgili bütün olayların, bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırma bilimidir. Diğer bir deyişle vergi ile ilgili hem bireysel hem de toplumsal olayları inceler. Vergi mükelleflerinin davranışlarının bilinmesi önemlidir. Çünkü davranış değişiklikleri bireylerin tercihlerini etkiler (Güngör Göksu ve Saruç, 2012: s.y.).

Mali sosyolojinin alanına her ne kadar kamu gelirleri ve kamu giderlerinin belirlenmesi ve sosyal etkisi girse de mali sosyolojinin en çok yoğunlaştığı konu vergilerdir. Günter Schmölders vergi ile insan psikoloji arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk bilim adamlarından biridir. Vergi psikolojisi sadece kişiler ve grupların vergilere karşı algılamaları, tutum değerlendirmeleri ve tepkileri analiz etmez. Bunların yanında vergi yetkisi kullanan vergi otoritelerini; başta hükümet olmak üzere, idareler, kurumlar ve kişilerin davranışlarını da analiz eder. Çünkü vergi olayı iki taraflıdır alacaklı ve borçlu; alacaklı taraf vergi yetkisini elinde bulunduran devlet, borçlu taraf ise vergi mükellefidir (Güngör Göksu ve Saruç, 2012: s.y.).

Vergi psikolojisi ve mali sosyoloji birbirinden farklı olmasına rağmen birçok defa vergi psikolojisi mali sosyoloji yerine kullanılmıştır. Oysa vergi psikolojisi

sadece vergi mükelleflerin vergilere karşı tutum ve davranışlarından oluşan değişimleri inceler ve mali sosyolojinin bir alt dalıdır. Mali sosyoloji ise kamu harcamaları ve kamu gelirlerine karşı bireylerin sergiledikleri tutum ve davranışlardan meydana gelen değişimleri inceler. Anlaşılacağı üzere mali sosyoloji; vergiler, kamu harcamaları vb. araçlardan bireylerin etkilenme ve etkileme düzeylerini inceler. Vergi psikolojisi; mali sosyolojinin bir alt dalıdır. Vergi psikolojisi kişi ve grupların vergileri algılayışı ve vergilere bakış açısı ve bu iki olguya bağlı olarak gösterdikleri tepkileri inceler (Güngör Göksu ve Saruç, 2012: s.y.).

1.5.1.3. Mükellef Psikolojisi

İnsan davranışları, insanların kişisel tutumları ile toplumun kabul gördüğü tutumların, yani nesnel durumların ve çevrenin karşılıklı etkileşimi sonucu oluşur ve “sosyal rol” şeklinde meydana gelir. Sosyal rol, bireyin motivasyonunun belirlendiği tutumları ile çevre veya ortamın kabul gördüğü tutumlar tarafından belirlenir. Buna paralel olarak sosyal rol ekonomik davranışları, tercihleri ve kararları etkiler. Diğer bir deyişle bu olgular sosyal süreç içinde gerçekleşir. Çeşitli belirleyenler tarafından insan davranışları ortaya çıkar. Bu belirleyenler; içsel ve dışsal değişkenlerdir. İçsel değişkenler; bireylerin kişiliğinden gelir. Dışsal değişkenler ise bireylerin karar alanı içinde etkilendiği çevreden gelir. Bireylerin ekonomik durumlarını, ekonomik açıdan önemli bir amaca ulaşmak için takındıkları davranışlar ekonomik davranıştır. Ekonomik davranışların belirleyeni ise ekonomik amaçla ilgili kültürel normlar ve değerlerdir (Çetin, 2010: 44).

Vergi mükelleflerinin vergi ödeyip veya ödemeyeceğini bilmek neredeyse imkansızdır. Çünkü vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları çok çeşitli faktörler tarafından etkilendiği için tahmin etmek oldukça güçtür. Ayrıca vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını mekânsal, toplumsal ve zamansal farklılıklar da etkiler. Mükelleflerin vergi uyumu tek bir faktörle açıklanamaz. Çünkü teoride ne kadar genel yargılara varılsa da uygulamada aynı sonuçlar çıkmayabilir. Vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları çeşitli faktörlerce etkilenebileceği gibi ülkelerin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısından da etkilenir. (Şahin, 2016: 61).

Vergi otoritelerinin vergi mükelleflerinin psikolojisini dikkate almayıp, vergi faaliyetlerini sadece birer idari işlem olarak görmesi durumunda, vergi uyumsuzluğunun artacağı tahmininde bulunulabilir. Çünkü mükellef psikolojisi ile vergi uyumunu etkileyen faktörlerin arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu faktörlerin başında; vergi bilinci, vergi algısı, vergi ahlakı gibi faktörler gelir. Mükellef psikolojisi her ne kadar bu faktörlerle doğrudan bir ilişki içerisinde olsa da mükellef psikolojisini şekillendiren etkenler iç odaklı ve dış odaklı olarak sınıflandırılabilir. İç odaklı etkenler; vergi mükelleflerin iç kaynaklı olarak kişisel algılamaları sonucu oluşan faktörlerdir. Bunlar; mükelleflerin aile yapısı, vergi ödeme gücü, eğitim durumu ve anlayışı, vergi ahlakı, hükümeti benimseme durumu, devlete bağlılık, diğer vergi mükellefleri hakkında ki görüşleri, mesleği, kamu hizmetlerin gerekliliğine olan inancı, kökeni ve şahsi özellikleri gibi. Dış odaklı etkenler ise mükelleflerin yaşadığı çevre, içinde bulunduğu toplumun kültürel inanışlarını benimsemesi ve ona uygun davranışlarını değiştirmesi, vergi cezalarından ve yaptırımlarından çekinme durumu sayılabilir. Vergi mükellefleri içinde yaşadıkları toplumun diğer bireylerin davranışlarından, değer yargılarından ve vergi otoritelerin vergi sistemlerinden etkilenirler. Çünkü vergi mükellefleri insan olarak birer sosyal varlıktır (Orkunoğlu Şahin ve Yereli, 2018: 171).

1.5.2. Davranışsal Yaklaşım ve Vergi Psikolojisi

Mükelleflerin tutumları vergilemeyi etkiler, bu hareketle vergi yükümlülerinin vergiler karşısında tutumlarının incelenmesi, vergi karşısında oluşan vergi yükümlülerinin davranışlarının etkilenmesi bakımından önemlidir. Vergiler karşısında vergi yükümlülerinin tutumlarının incelenmesi oldukça zordur. Yapılan incelemelerde genelde vergiler karşısında vergi yükümlüleri olumsuz davranışlar sergilemişler ve bu olumsuz davranış bireyler tarafında genelleştirilmiş olarak değinilir. Bireyler üzerindeki vergilerin olumsuz etkilerinden kurtulmak için çeşitli yollar aramaya başlarlar (Yenigün, 2012: 27).

Vergi otoritelerinin davranış biçimleri vergi hukuku ve vergi teorisi ile ilgili olduğu gibi psikoloji, sosyoloji ve işletme teorisi ile de ilgilidir. Çünkü vergi borcu

olan insan öznel bir yapıya sahiptir. Bu nedenle vergi analizleri vergiyi sadece teknik olarak ele aldıklarında eksik kalmaktadırlar (Mutlu ve Taşçı, 2013: 214).

Mali olaylarla ilgili yapılacak çalışmalarda, mali olayları psikolojik açıdan da ele almak gerekir çünkü mali olayın hukuki, ekonomik ve siyasal yaklaşımların esas alınması yeterli değildir. Bu açıdan psikoloji birimi (insanların iç ve dış etkenler karşısında gösterdiği tepkileri inceler), vergi yükümlülerinin vergi karşısında davranışlarının incelenmesinde önem taşır (Taşkın, 2010: 69).

Vergi psikolojisi; bireylerin ve toplumların vergilemeye bakış açısını, vergiyi algılamasını ve vergiye karşı oluşan tepkilerini inceler. Bu anlamda vergi uyumu ve vergiye karşı mükellef tepkileri vergi psikolojisi kapsamına girer. Vergi gelirleri, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için devletlerin yaptığı giderleri karşılayan gelirler arasından önemli kaynaktır. Bu nedenle vergi otoriteleri ve vergi yükümlüleri açısından vergilemenin psikolojik yönünü ele almak gerekir. Ayrıca vergi yükümlülerin vergiye neden tepki gösterdiklerinin de incelenmesi önemlidir (Taşkın, 2010: 69).

Vergilerle ulaşılmak istenen amaçlarda vergi yükümlülerinin vergilere karşı gösterdikleri tepkiler yüzünden çeşitli sapmalar olabilir ve vergi yükümlülerinin tepkileri vergisel planlamalar da değişiklikler çıkarabilir. Bu nedenle vergilerle ulaşılmak istenen amaçlara ulaşmayı sağlamak için vergi psikolojisi dikkate alınarak vergi politikası izlenmelidir. Mali ve ekonomik olayların psikolojik yönünü incelemek, maddi yönünü incelemekten daha zordur. Çünkü psikolojik analizler birey faktörünü de içine alır. İnsan davranışları; bireye, zamana ve yere göre farklılık gösterir. İnsan faktörü, vergi yükümlülerinin tutum ve davranışları incelenirken göz önünde bulundurulması gerekir. Çünkü vergi yükümlülerin tutum ve davranışları vergileri etkiler (Taşkın, 2010: 69).

Vergi psikolojinin öncelikli amacı vergi politikalarının etkinliğini artırmaktır. Vergi politikalarının başarılı olması için vergi mükelleflerinin psikolojisinin iyi anlaşılması gereklidir. Bunun yanında küreselleşme sürecindeki dünyaya ayak uydurmayı kolaylaştırmak gibi çeşitli amaçları da vardır. Ayrıca diğer bir öncelikli

amacı vergilerin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek veya azaltmak için toplumsal ilişkileri düzenlemeye çalışmaktır. (Güngör Gökse ve Saruç, 2012: s.y.).

Mali psikolojinin konusunu; bütün mali araçların birey davranışları üzerindeki etkilerinin araştırmasını kapsar. Bir mali araç olan vergilerin birey davranışları üzerindeki araştırmaları vergi psikolojisi konusuna girer. Her bir mali aracın bireyler üzerinde farklı etkileri olduğu için bu ayrıma ihtiyaç duyulmuştur. Kamu harcamalarında meydana gelen artışın finansmanının borçlanmayla veya vergilerle sağlanması bireyler üzerinde farklı etkiler yaratacaktır. Anlaşılacağı üzere vergi psikolojisi, mali psikolojinin bir alt dalıdır (Demir, 1999: 6).

Bireyler ve toplumlar üzerinde mali olayların etkisi büyüktür. Özellikle vergilerin çok farklı etkileri vardır. Vergilerin bu farklı etkileri, farklı tepkilere neden olur. Bir verginin uygulama şekli psikolojik olarak bireyleri ve toplumu etkiler (Külepci, 2011: 54).

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ UYUMU VE MÜKELLEFLERİN DAVRANIŞLARI

Vergi uyumu; vergi yasalarına uymak, gelir ve vergi beyannamelerini ve vergi ödemelerini zamanında gerçekleştirmek anlamına gelir. Diğer bir deyişle vergi ödevlerini eksiz yerine getirmesidir. Vergi mükelleflerinin vergi ödevlerini bir baskı ve zorlama olmadan yerine getirme istekliğine vergi ahlakı denmektedir. Vergi yükünü ağır hisseden mükellefler vergiye karşı tepki gösterirler. Vergi uyumunu sadece vergi yükü etkilemez. Vergi mükelleflerinin vergi kanunlarına uyma derecesi olarak değerlendirilen vergi uyumunu etkileyen diğer faktörler de vardır. Bunlar; mükellefin mali gücü, kayıt dışı ekonomi gibi ekonomik faktörler, yaş, cinsiyet, medeni hal gibi demografik faktörler, siyasal iktidarın kabulü, otoriteye güven, otoritenin gücü gibi siyasal faktörler, vergi bilinci, diğer mükelleflerin tutumları gibi psikolojik faktörler, din, ahlak gibi kültürel faktörler ve vergi sistemleri, vergi oranları, gelir seviyesi gibi diğer faktörlerdir. Literatürde vergi uyumunu etkileyen faktörleri konu edinen birçok çalışma vardır. Bunlar; Smith ve Kinsey (1987), Taylor (2001), Houston ve Tran (2001), Tunçer (2002), Kumluca (2003), Barnet ve Grown (2004), Barbutamışu (2011) şeklinde sıralanabilir. Bu sayılan faktörler; vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını belirler. Vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarından etkilenen vergi uyumu vergi gelirlerinin eksiksiz toplanmasını sağlar. Literatürde vergi uyumunu sağlayan yaklaşımlar vardır. Bunlar; yaptırım ve cezalarla vergi uyumsuzluğunu gidermeye çalışan klasik model yaklaşımı ve vergi ahlakını yükselterek ve vergi bilincini oluşturarak vergi uyumunu sağlayan tutumsal model yaklaşımıdır. Yukarıda sayılan faktörler ne kadar mükelleflerinin tutum ve davranışlarını belirlese de aynı derecede etkili olmaz. Çünkü mükelleflerinin bu faktörleri algılama düzeyleri farklıdır. Bu yüzden literatürde mükellefleri tipolojilere ayırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar; Torgler (2003b), Samuel (2011), Niesiobedzka (2014), Mlay(2015), Mitu (2016), şeklinde sıralanabilir.

Mükelleflerinin tutum ve davranışlarını göz önünde bulundurarak etkili bir vergi politikası oluşturulabilir. Mükellefler vergi uyumunu etkileyen faktörlere bağlı olarak vergilere karşı pasif ve aktif tepki gösterirler. Bu tepkiler mükelleflerinin davranışlarını

oluşturur. Vergi mükellefleri bir vergiyi benimsemedikleri zaman ilk olarak tüketimi kısma, yatırımdan vazgeçme, vergiden kaçınma, çalışmama, üretimi azaltma ve vergisini yansıtmaya gibi dolaylı ve pasif davranışlar sergilerler. Mükelleflerin vergiyi benimseme dereceleri artığında vergi kaçırma, vergi grevi gibi aktif davranışlar sergilerler. Vergilerin olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışırlar. Vergi mükellefleri her zaman faydalarını maksimum yapmaya çalışmazlar. Vergi oranları yüksek olsa, vergi dağılımında adalet olmasa, vergi yükü ağır olsa, vergi kaçırma yaygın olsa bile bazı vergi mükellefleri vergi ödemeye devam eder.

2.1. VERGİ UYUMU VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Vergi uyumuyla ilgili kavramlar birbirleriyle ilişkilidir. Tutum ve davranışları şekillendiren algı, aynı zamanda vergi zihniyetinin bir parçası olan vergi ahlakının bir parçasıdır. Bir baskı ve zorlama olmadan vergi ödemeyi sağlayan vergi ahlakı, vergiye gönüllü uyumun bir tanımı olarak değerlendirilir.

2.1.1. Vergi Uyumu

Vergi uyumu kavramı Batı literatüründe “Tax Compliance” şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu kavram adı altında yapılan çalışmalar mükelleflerin kendi rızalarıyla ve eksiksiz beyanda bulunmalarını belirleyen faktörler ve bu faktörlerin mükellef beyanlarına olan etkisi konularını içerir. “Tax Compliance” kavramının Türkçede tam bir karşılığı yoktur. Bu alanda yapılan çalışmalar “Vergi Uyumu” ya da “Gönüllü Uyum” adı altında yapılmaktadır (Topkan, 2016: 44).

Vergi mükelleflerinin, vergi kanunlarına uyma derecesi, vergi uyumunun en basit tanımıdır (James ve alley, 2004: 29). Vergi uyumu; mükelleflerin vergiye ilişkin ödevlerini eksiksiz yerine getirmesi, vergi kanunları ve ilgili mevzuat çerçevesinde vergi beyannamelerini tam ve zamanında ilgili yerlere bildirmesidir. Başka bir ifadeyle mükelleflerin doğan vergi borçlarını eksiksiz ve zamanında beyan etmeleri ve zamanında ödemesidir. Örneğin gelir vergisi mükellefin, gelirinin yarısını beyan etmesi durumunda, bu mükellef %50 vergi uyumu sağlamış olur (Özpehriz, 2005: 90).

Genel olarak vergi uyumu tanımı; mükellefin, beyannamenin verildiği zaman yürürlükte olan vergi kanunları, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun bir şekilde eksiksiz belirtmesi ve beyannameyi zamanında ilgili mercilere vermesi şeklinde tanımlanabilir. Başka bir deyişle mükellefin vergileme sürecinin başından sonuna kadar yani bildirimlerden başlayarak tahakkuk eden verginin ödenmesine kadar süreçte kendi rızası ile üstüne düşen yükümlülükleri tam bir şekilde ve zamanında yerine getirmesidir. Bu tanımın tersi ise vergi uyumsuzluğu; mükelleflerin bilerek ya da bilmeyerek vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyerek, eksik yerine getirerek ya da zamanında yerine getirmeyerek vergi yükünden kurtulmaya çalışmalarıdır (Kumluca, 2003: 91).

Vergi uyumu tanımlarında benimsenen tanımlar arasında genel kabul görmüş kapsamlı ve standart bir tanım yoktur. En bilinen tanım; yürürlükteki vergi kanunlarına uymak, gelir miktarını doğru beyan etmek ve gider tutarını doğru talep ederek vergi tutarını zamanında eksiksiz yerine getirmektir. Diğer yandan vergi uyumsuzluğu kasıtlı ya da kasıtsız vergi kanunlarına uyulmamasını ifade eder. Kasıtlı vergi uyumsuzluğu; vergi mükellefi olan birey ve kurumların yükümlülüklerini tam olarak bilmesi ve bunu kasıtlı olarak yerine getirmemesidir. Kasıtlı vergi uyumsuzluğu vergi kaçaklığını kapsar. Vergi kaçınması ile ayırt edilmelidir. Vergiden kaçınılması; sistemdeki yasal boşlukları kullanarak, hukukun yapısına aykırı olan vergi indirimini ifade eder (Devos, 2014: 4).

Kasıtsız vergi uyumsuzluğu ise vergi mükelleflerinin üstüne düşen yükümlükleri bazı nedenlerden yerine getirmemesidir. Bu nedenler; vergi mükellefin kanuni bir anlayışa sahip olmaması ve yükümlülüklerini yerine getirirken özen göstermemesidir (Devos, 2014: 4).

2.1.2. Vergi Ahlakı

Vergi yasalarında doğan vergi ödevlerini gerçeğe uygun bir şekilde vergi mükelleflerinin gerçekleştirme seviyesine vergi ahlakı denmektedir (Rakıcı ve Aydoğdu, 2017: 226).

Vergi ahlakı insanların ne için vergi kaçırmadıklarıyla ilgilendirir. Vergi kaçırma fırsatları olmasına rağmen vergi kaçırmayan mükellefler vardır. Vergi kaçırma yollarını araştırmayan mükellefler vardır. Çoğu mükellefin vergi kaçırmasına rağmen bundan etkilenmeyen ve düzenli bir şekilde vergisini ödeyen mükellefler vardır. Bütün bunların sebebi, vergi ahlakının konusunu oluşturur (Kaynar Bilgin, 2011: 260).

Vergi ahlakı vergi uyumu için sosyal bir norm olarak değerlendirilir. Mükelleflerin tüm gelirlerini doğru beyan etmeleri ahlak açısından doğru bir davranış olarak değerlendirilir. Vergi hileleri bir sosyal norm ihlali olarak görülür. Her birey ahlak açısından doğru sayılacak bu davranışları belli bir dereceye kadar içselleştirmiştir. Vergi mükellefi gelirini gizliyorsa ahlak açısından doğru bir davranış değildir. Gizlemesi durumunda pişmanlık ve suçluluk duyguları ile kendi vicdanında bir yaptırıma maruz kalır. Bu yaptırımın gücü ahlak normunun endojen gücüne bağlıdır. Toplumda vergi kaçırma yaygınlaştıkça ahlak normunun endojen gücü daha zayıf olur. Bireylerin vergi kaçırma davranışlarını ahlak açısından değerlendirme ölçüsü düşer. Bunun sonucunda vergi mükelleflerinin yaptıkları yanlış davranışları haklı sebeplere bağlamaları kolaylaşacağı için diğer bireyler de toplumun davranış kurallarını ihlal ederler (Traxler, 2010: 92).

Vergilerin yasalara (yasa zoruyla) dayandığı için bireylerin vergi ödediği düşüncesi, mükelleflerin tutum ve davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığı için son yıllarda “insanlar neden vergi öder” sorusu çıkmıştır. Bazı mükellefler yasaları sağlayacak denetimlerin az olmasına rağmen vergi ödemeye devam eder. Bu durumu açıklayan en önemli unsur bir baskı ve zorlama olmadan vergiyi gönüllü ödemeyi sağlayan bireylerin vergi ahlakıdır. (Tosuner ve Demir, 2007: 9). Aynı zamanda bireylerin vergilere karşı olumlu tutumları ve devlet egemenliğini kabul etmeleri bir içsel kabuldür. Bu içsel kabul vergi ahlakına şekil verir. Ayrıca bireylerin topluma karşı sorumluluk duygusu da onları vergi ödeme konusunda motive eder. Vergi ahlakının topluma karşı sorumluluk duygusuyla yakın bir ilişkisi vardır. (Jayawardane, 2015: 135).

Schmölders (1976) vergi ahlakını şöyle ifade eder. Vergi ahlakı; vergiyle ilgili görev ve yükümlülüklerini zamanında ve tam olarak yerine getirmektir (Schmölders,

1976: 111). Vergi ahlakı literatüründe kabul görmüş genel bir tanım ise vergi ahlakının, hiçbir baskı ve zorlama olmadan verginin gönüllü olarak ödenmesi anlamına gelen bir içsel motivasyon olmasıdır (Ayas ve Saruç, 2015: 178).

2.1.3. Vergi Etiği

Etiğin kelime anlamı “tavır ve ahlaki davranışların standardır.” Etik doğru davranış biçimi ve kanunların yetersiz kaldığı durumlarda uyulması gereken kurallardır. Etik insanların nasıl karar alacağı ve nasıl davranacağını ya da nasıl davranılmayacağını belirleyen değerler bütünüdür. Etik kavramı birey, toplum ve örgütler arasında doğru ilişki kurma anlayışıdır. Etik iyiyi, doğruyu ve haklıyı belirler. Ahlak açıdan etik ise iyi – kötü ve doğru – yanlışla ilgilidir. Etik ahlak felsefesidir. Yani ahlaki yargılar üzerine felsefi düşünmedir (Sayım ve Usman, 2016: 132).

Vergi etiği başlangıç olarak içsel bir motivasyon olarak değerlendirilebilir. Bu içsel motivasyon dışsal bir zorlama ve baskı olmadan vergi mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirme konusunda istekliği ve etik/ahlaki yükümlülük olarak da değerlendirilebilir. Vergi etiği gönüllü vergi uyumu olarak da ifade edilmektedir. Vergi etiği bireylerin vergi ödevlerini tamamlama konusunda tutum, davranış, inanç ve değer yargılarıdır (Kitapçı, 2011: 81). Vergi etiği kavramlarına bakıldığında vergi ahlakıyla pek farkı olmadığı görülür. Literatürde genelde vergi etiği ve vergi ahlakı bir olarak ele alınmıştır.

Bireylerin tutum ve davranışların da rehberlik eden ilke ve kuralların bütünü ahlak olarak ele alınır. Bu açıdan bakıldığında ahlak insanların her alanda yapıp ve yapmayacağı hususları belirleyen bir vasıta olarak değerlendirilebilir. Yani insanların eylemleri ve davranışlarını şekillendirilir. Başka bir deyişle; insanların nasıl davranacağını ve hangi eylemler göstereceğini belirler. Etik ve ahlak kavramları genelde aynı tanımlara sahiptir ve günlük yaşamda aynı anlamda kullanılır. Ancak etik ve ahlak kavramları ne kadar benzer tanımlara sahip olsa da kavramları birbirinden ayıran niteliklere de sahiptirler. Felsefe sözlüklerin bazılarında etik ahlakın bir dalı olarak tanımlanır ve ahlakı inceler şeklinde tanımlanır. Etik ve ahlakın en belirgin ayrımı; etiğin araştırma konusu ahlaktır. Bu açıdan bakıldığında doğru ve yanlış teorisi

olan etiğin uygulaması yani pratiği ahlaktır. Yani insanların belli durumlarda ifade etmek istedikleri etik, hayata geçirme tarzları ahlaktır (Sayım ve Usman, 2016: 134).

2.1.4. Algı – Tutum – Davranış İlişkisi

Türk Dil Kurumu sözlüğünde algı, tutum ve davranış kavramları, algı; “Bir şeye dikkati yöneltmek o şeyin bilincine varma” tutum; “Bireyin insanlar, olaylar ve cansız varlıklar karşısında takındığı davranış biçimi.” Davranış; “Dıştan gözlemlenebilecek tepkilerin toplamı” anlamına gelir (TDK, 2018). İnsanlar bir şeyin bilincine vardıklarında algıları oluşur, oluşan algı sonucu o şeye karşı tepki gösterirler, tepki biçimleri tutumlarını oluşturur. Yani algılamalarına göre tutum ve davranışları ortaya çıkar. Başka bir deyişle nasıl algılandıkları ona göre davranış sergilerler. Anlaşılacağı gibi algı, tutum ve davranışlar birbirleriyle ilişkilidir.

Bireylerin tutumu ve vatandaşlık hissi, algısına bağlıdır. Buna bağlı olarak bireylerin vergilere karşı tutumu olumsuzsa vergi yükümlülüklerini yerine getirmez ve ihmal eder (Jayawardane, 2015: 135). Vergi algısı; vergi olgusunun bireylerin zihinlerinde oluşan fikirler ve şekillenen anlamlar şeklinde tanımlanır. Bu fikir ve anlamlar vergiye ilişkin iç ve dış uyarıcılar sonucunda oluşan yargılar sonucunda oluşur. Bu yargılar, bireylerin hükümet ve devlet politikalarına bakışı, bu politikaları nasıl algıladığı, kamu geliri olan vergilerin nasıl ve nereye kullanıldığı, vergi yükleri, vergi cezaları, vergi suçları, vergi denetimleri gibi pek çok konu sonucu oluşur. Vergi algısı sadece yukarıda saydığımız olgulara bağlı değildir. Aynı zamanda bireylerin sosyal ve demografik özelliklerine de bağlıdır (Akıncı ve Başol, 2015: 172).

Davranışların en geniş tanımı; insanların belirli amaçlar, eylemler, gruplar, kişiler hakkından onaylayıp veya onaylamadığı değerlendirmelerdir. İnsanlar içinde yaşadıkları toplumun kültürü, gelenekleri, görenekleri ve sosyal hayatları hakkında belirli davranışlara sahip olduğu gibi vergilendirme ve vergi ödevleri hakkında da belirli davranışlara sahiptirler. İnsanlar vergilere karşı olumlu davranışlar sergileyeceği gibi olumsuz davranışlarda sergileyebilirler. Yani vergilerden hoşlanabileceği gibi hoşlanmayabilirler (Çiçek ve diğerleri, 2019: s.y.).

Bireylerin vergilere karşı tutumlarını ve davranışlarını belirleyen, bireylerin vergileri nasıl algıladıkları ve algılanan değerlerin içselleştirmeleridir. Diğer bir deyişle bireylerin içinde yaşadığı toplumun vergilere karşı tutumları sonucunda da bireylerin vergi algısı oluşur. Bu algı sonucu bireyler gelir, servet ve harcama vergileri karşısında davranış sergilerler (Taytak, 2010: 497).

2.2. VERGİ UYUMU İLE İLGİLİ YARARLANILAN MODELLER

Küreselleşmenin artması sonucunda devlet faaliyetlerinin artması ve kapsamının genişlemesine paralel olarak devletin harcamaları artmış ve gelir ihtiyacı doğurmuştur. Bu durum vergilerin önemini arttırmış ve vergilerin eksiksiz toplanmasını hayati kılmıştır. Vergilerin eksiksiz toplanmasını etkileyen faktörlerin başında vergi mükelleflerinin vergilere karşı tutum ve davranışları gelir. Başka bir deyişle mükelleflerin vergi uyumu, vergilerin eksiksiz toplanmasını sağlar. Bundan dolayı vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını belirleyen faktörler vergilerin eksiksiz toplanması için oldukça hayati bir önem taşır. Bu faktörlerin başında ekonomik faktörler gelir. Ekonomik faktörler klasik modelin temasını oluşturur ve ağırlıklı olarak yaptırım ve cezalara dayanır. İkinci sıradan gelen ise sosyo-psikolojik faktörlerdir. Vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını vergi ahlakı ve vergi bilinci gibi faktörlere dayandırır (Dökmen ve Günel, 2008: 44). Sosyo-psikolojik faktörler tutumsal modelin temasını oluşturur.

Vergi uyumunu sağlamak kolay değildir. Vergi uyumunu artırmak için hükümet çeşitli yaklaşımları referans alır. Bu yaklaşımlar, geleneksel yaklaşımlar olarak adlandırılan, denetim, yaptırım ve idari para cezalarına odaklanır (Mangoting, Sukoharsonob, Rosidic ve Nurkholisd 2015: 968).

2.2.1. Klasik Model

Klasik model; 1968 yılında Becker'in ekonomik suçlar üzerine yaptığı çalışmasında ortaya çıkmıştır ve ilk kez 1972' de Allingham ve Sandmo tarafından

vergi uyumu sorununa uygulanmıştır. Klasik modele göre vergi sisteminin teşvikleri, mükelleflerin vergilerini beyan etme sürecindeki davranışlarına yön verir. Mükellefler vergi sisteminin teşviklerini dikkate alarak faydasını en üst seviyeye çıkarmak için ne kadar gelir beyan edeceklerine karar verirler. Bu modelde mükelleflerin denetlenme ve ceza ihtimallerine göre tutum sergiledikleri düşünülür. Yani mükellefler ne tutarda gelir beyan ederler ise denetlenmeyeceklerini hesaplarlar. Böylece mükellefler ne kadar gelir beyan edeceklerini hesaplarken ve risk alma kararı verirken, denetlenme ve ceza alma ihtimallerini dikkate alır (Saygın, 2013: 33).

Suç ekonomisi yaklaşımına göre, mükelleflerin, ekonomik sonuçları nedeniyle ve yalnızca denetleme ve cezalandırmadan korktuğu için vergilerini ödediği varsayımına dayanmaktadır. Bununla birlikte, uyumun tamamen ekonomik hususlar ve uygulama düzeyi tarafından açıklanamayacağı açıktır. Aslında, ayrıntılı bir vergi denetimine tabi olan gelir vergisi beyannamelerinin yüzdesinin, çoğu ülkede, neredeyse her zaman, tüm getirilerin yüzde 1'inden az olması nedeniyle oldukça küçük olduğu gösterilmiştir. Bu nedenle, 1972 Allingham ve Sandmo Modeli, basit olmakla birlikte, modelde pek çok potansiyel olarak ilgili ekonomi dışı faktörler ihmal edilmektedir (Marandu ve diğerleri, 2014: 9)

Klasik modelde vergi uyumu caydırıcılık, cezalandırıcı ve ikna edicilik gibi yaklaşımlarla sağlanabilir. Başka bir deyişle tespit olasılığın artırılması ve daha ağır cezaların uygulanması ya da alternatif olarak iyi bir eğitim ve teşvik vergi uyumunu arttırabilir. Cezalar ve yaptırımlar vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını şekillendirir. Ekonomide vergi mükellefleri; faydalarını en üst düzeye çıkarmaya çalışan ve kazançları maliyeti aştığında vergiden kaçmayı seçen bireyler olarak değerlendirilir. Bazı araştırmacılara göre bireyler, denetim ve ceza riskine karşı vergi kaçırmada başarılı olup olmayacağını değerlendirirler. Sonuç olarak denetim ve cezalar bireylerin vergi kaçırmalarında önemli bir faktördür (Devos, 2008: 15).

Klasik modelde, mükellef denetlenme ve cezalandırma korkusuyla hareket eder. Mükellefin ödeyeceği vergi, vergi kaçırmaması halinde ödeyeceği cezadan büyükse vergi kaçırmama riskini göze alacaktır. Ters durumda ödeyeceği vergi, vergi kaçırmaması halinde ödeyeceği cezadan küçükse, mükellef vergi ödemeyi tercih edecektir. Ayrıca

mükellef vergi ödeme ve ödememe arasında gelgitler yaşarken denetlenme olasılığını da dikkate alır. Denetleme olasılığı ve beyan arasında doğru bir orantı vardır. Denetlenme olasılığı artıkça, mükellef daha fazla gelirini beyan edecek ve denetlenme olasılığı düştükçe, mükellef daha az gelirini beyan edecektir (Saygın, 2013: 33).

Klasik model, Becker ve Allingham ve Sandmo çalışmalarından sonra akademisyenler tarafından Allingham ve Sandmo modeli, beklenen fayda modeli, geleneksel yaklaşım gibi isimler altında ele alınmış ve geliştirmiştir. Klasik modele göre vergi uyumunu belirleyen etkenler; mükelleflerin vergi kaçırmaları durumunda ödeyeceği cezaların miktarı, mükelleflerin risk alma durumları ve vergi oranları gibi faktörlerdir (Güner, 2008: 12).

Bu faktörlerden cezaların etkili olması için denetim olasılığın yüksek olması gereklidir. Çünkü mükellef denetleneceğini bilmesi halinde vergi ödemesi rasyonel bir davranış olacaktır. Vergi kaçırma cezası yüksek olmasına rağmen denetim olasılığı düşükse, vergi kaçırma rasyonel bir davranış olacaktır. Klasik modelde bilim adamları vergi mükelleflerini “fayda maksimize edenler” olarak ele almışlardır. Denilebilir ki klasik modelde mükelleflerin vergi kaçırmaları veya vergi uyumu sağlamaları fayda – maliyet yaklaşımı kapsamında ekonomik açıdan ele alınmıştır. Sonuç olarak ceza faktörü mükelleflerin vergi kaçırma kararlarını etkileyen kritik bir faktördür (Korlu ve diğerleri, 2016: 448).

Bu modele göre mükelleflerin; rasyonel davranış sergiledikleri, denetlenme ve ceza oranı gibi değişken faktörlerin sayısal değerinin bilindiği ve gelirin sadece fayda fonksiyonu olduğu varsayılır (Güner, 2008: 12).

Klasik model, her ne kadar vergi beyanını etkileyen bazı faktörleri açıklasa da bazı faktörleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Örneğin mükelleflerin denetlenme ve ceza oranı gibi faktörleri bilmesi sadece teoride kalmaktadır. Çünkü gerçek hayatta bu faktörlerin tahmin edilmesi güçtür. Kayıt dışı ekonomide çalışan kişileri konu alan birçok çalışmada bu kişilerin denetleme olasılığını gerçekte olduğundan daha az tahmin ettikleri sonucu bulunmuştur. Ayrıca klasik model vergi kaçaklığı ve iş gücü arasındaki ilişkiyi kapsamadığından sınırlı kalmaktadır. Örneğin vergi kaçıran bir mükellef yakalanmamışsa doğal olarak geliri artacak ve bu da onun iş gücü arzını

etkileyecektir. Klasik modelin diğerk bir eksik yönü; sosyal çevre içindeki etkileşimi dikkate almamasıdır. Bir sosyal çevre içinde çoğuk kişi vergi kaçırıyor bu durum kişiyi vergi kaçırılmaya yönlendirebilir (Güner, 2008: 12). Öte yandan, vergi otoritelerin, vergi mükelleflerini vergi beyan ve ödeme konusunda zorlamaları durumunda vergi mükelleflerinin güveni gizliden gizliye azalabilir. Vergi mükellefleri yaptıkları beyan ve ödemelere güvenmeyen bir otoriteye güvenmezler veya duydukları güveni yavaş yavaş kaybederler (Serim, 2015: 142).

Klasik modelin göz ardı ettiğiki bir diğerk durum ise vergi kaçırarak kişilerin yakalanma durumunda karşılaşacakları utanç, özsaygı, sosyal statü vb. sosyal maliyetlerdir. Bu sosyal maliyetler toplumlar arasında ve bireyler arasında değışiklik gösterir. Vergi kaçaklığının hoş görüldüğü bir toplumda, örneğinin devlet yönetiminin sevilmediğı bir toplum gibi, vergi kaçırarak kişilerin sosyal maliyetleri düşük ve takdir edilmesi durumunda negatifte olabilir. Vergi kaçaklığının hoş görünmediğı toplumlarda ise sosyal maliyetler yüksek olabilecektir (Güner, 2008: 12).

Mükellefler belirsiz bir durum içinde gelirini beyan edip etmeme kararı verirler. Mükelleflerin gelir beyan etme kararını etkileyen iki durum vardır. Mükellefler ya bütün gelirini beyan ederler ya da gelirini hiç beyan etmezler veya gelirinin birazını beyan ederler. Birinci durumda mükellefler gelirini tamamını beyan ederlerse gelirlerinde bir azalma olacak ve herhangi bir cezai yaptırıma uğramayacaktır. İkinci durumda mükelleflerin gelirinde, vergi birimlerince denetlenip denetlenmeyeceğine bağılı olarak, denetlenmezse; bir azalma olmayacak veya çok az bir azalma olacak. Yani eğer mükellef denetlenmezse; gelirini beyan etmemesi durumunda, gelirinden bir azalma olmayacak veya gelirini çok az beyan etmişse gelirinde çok az bir azalma olacaktır. Eğer denetlenirse ve gelirini beyan etmemişse ödeyeceğı vergi artı vergi cezası ve gecikme zammı gibi yaptırımla karşılaşacağı için birinci durumda gelirinden uğradığı kayıptan daha fazla bir kayba uğrayacaktır. Mükelleflerin gelirini beyan edip etmeme seçeneklerini etkileyen en önemli husus ceza miktarı ve yakalanma olasılığıdır (Tosuner ve Demir, 2007: 10).

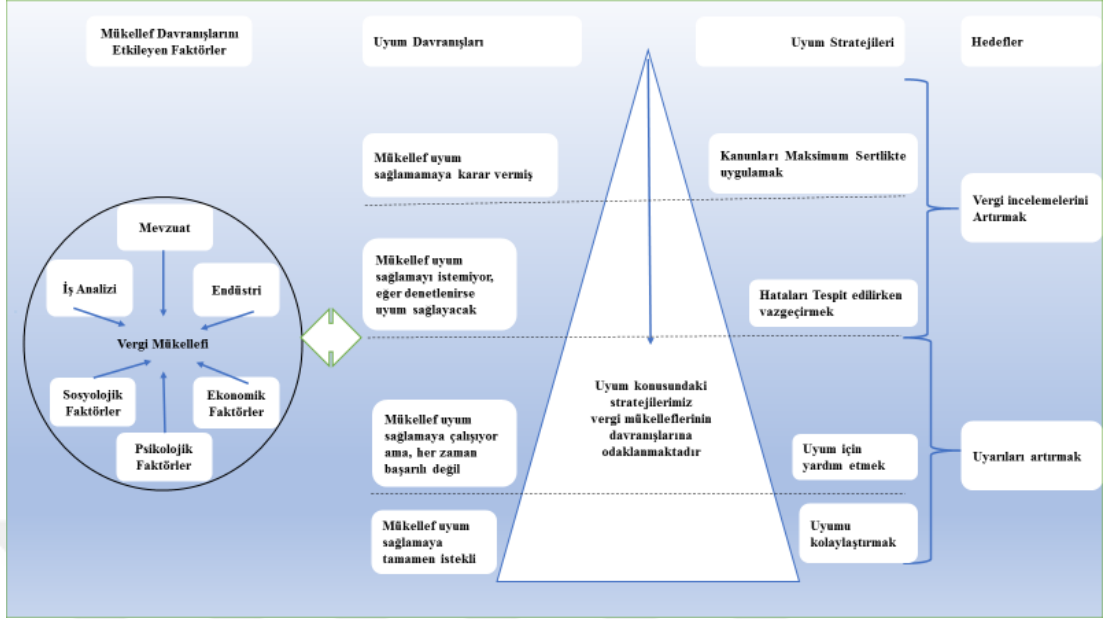
Klasik model de mükelleflerin gelirini beyan etme veya etmeme kararı verirken karşılaşacağı bütün durumları bildiğı varsayılır. Bu durumda mükellefler gelirini

beyan edip etmemelerini bir maliyet olarak değerlendirirler. Faydalarını maksimize etmek için maliyetlerini düşük tutmaya çalışırlar. Bu durumda mükellefler yakalanmadıklarını bildikleri sürece vergi kaçırırlar ve vergi kaçaklığının ağır cezası olmadığı sürece vergi kaçırırlar. Anlaşılacağı gibi klasik modelde mükellefler karar verirken ekonomik faktörleri göz önünde bulundururlar. Oysa yapılan çalışmalar gösteriyor ki mükelleflerin vergiler karşısında sergileyeceği davranışları sadece ekonomik kaygılara bağlamak, bu davranışları açıklamada yeterli değildir (Kahrıman, 2016: 230). Klasik modelin vergi uyumu davranışını açıklamada yetersiz kalması durumunda tutumsal model ortaya çıkmıştır (Şahin, 2017: 61).

2.2.2. Tutumsal Model

Literatürde vergi uyumuyla ilgili ikinci bir model ise tutumsal modeldir ve “ahlaki duygular teorisi” olarak da adlandırılmaktadır. Tutumsal modele göre, klasik modelin mükelleflerin vergi ödeme ve ödememe tercihlerini belirleyen sadece bireysel çıkar ve fayda maksimizasyonu değildir tutumsal model, bunlardan ziyade mükelleflerin vergi ödeme ve ödememe tercihlerini belirleyen, psikolojik algılamalar olduğunu savunmaktadır. Klasik modelde vergi uyumu, vergilemeye ilişkin yaptırımların ağır olup olmaması açısından değerlendirilmiştir. Tutumsal modelde vergilemeye ilişkin yaptırımların yanı sıra; sosyal normlar, kurumlara duyulan güven, kamu hizmetleri ve başkalarının vergiyi algılama biçimleri gibi birçok faktör değerlendirmeye alınmıştır. Bu faktörler mükellef davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu faktörlerin mükellef davranışları üzerinde etkili olması sonucu mükellefler uyum sergilerler ve buna yönelik devlet uyum stratejisi ortaya koyar. Uyum stratejisini aşağıdaki şekil 2 gibi özetlemek mümkündür (Kahrıman, 2016: 230).

Şekil 2: Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutumları

Kaynak: (Kahriman, 2016: 233).

Şekil 2'den de anlaşılacağı üzere mükellef davranışları üzerinde etkili olan faktörler sonucunda mükellefler farklı uyum davranışları sergilerler. Vergi idareleri, uyum sağlamaya karar veren bir mükellef için veya denetimlerden korktuğu için uyum sağlamaya karar veren bir mükellef için denetimlerinde caydırıcılığın ön planda olduğu stratejilerden yararlanır. Uyum konusunda istekli ve yönlendirilmek isteyen mükellefler için uyumu kolaylaştırıcı ve yol gösterici uyum stratejilerinden yararlanır. Tutumsal modelde vergi idarelerinin temel hedefi mükelleflerin davranışlarını dikkate alan ve uyumu kolaylaştırıcı stratejilere öncelik vermektir. (Kahriman, 2016: 230).

Tutumsal modelde mükelleflerin vergi ödeme(ödememe) konusunda, bireysel çıkar ya da bireysel fayda tek etken değildir. Bunun ötesinde mükellef davranışlarını etkileyen dinsel, kültürel, siyasi, psikolojik, ahlaki, hukuki, kurumsal, idari faktörlerde bulunmaktadır (Şentürk, 2014: 130).

Tutumsal model; mali psikolojik, klasik ve sosyal psikolojik yaklaşımlarının özelliklerini bir arada değerlendirerek mükelleflerin davranışlarını açıklamaya çalışır. Tutumsal modelde bireyler bağımsız iktisadi insan olarak değil, sosyal normlarla etkileşime girip tutum sergileyen ve inançlara sahip olan varlıklar olarak değerlendirilir. Tutumsal model üzerine yapılan çalışmalar, kullanılan metodolojiler

ve ele alınan faktörler bakımından çeşitlilik gösterir. Bu nedenle tutumsal modelin odak noktası vergi uyumunu etkileyen mükellef tutum ve davranışları ve mükellef davranışlarını etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalardır denilebilir (Devos, 2008: 20).

Vergi uyumu ile ilgili ekonomik modeller sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirinin ilk sebebi, vergi mükelleflerinin, davranışları finansal fayda ve kayıplara karşı bir tepki olarak yorumlanması, tam anlamıyla rasyonel fayda maksimizlerinin olduğu varsayımıdır. İkinci sebep ekonomik modellerin tahminlerinin ampirik çalışmalarla geçersiz kılınmasıdır. Bu analizlerin genel sonuçlarının çoğunun vergi kaçakçılığına girmesinden farklı olarak, ampirik çalışmalar birçok kişinin dürüst vergi mükellefleri olduğuna işaret etmektedir veya vergi hilesi davranışını teşvik etmek için risk oldukça düşük olsa dahi vergi ödemekten asla kaçmayan bazı insanlar vardır. Bu tür çalışmalar vergi uyum davranış modellerinin geliştirilmesinin yolunu açmıştır. Sosyolojik ve psikolojik belirleyiciler temelinde inşa edilen bu yeni modellerde mükellefler, artık fayda maksimizeciler olarak değil, aynı zamanda insanların farklı tavırlar, normlar, inançlar, algılamalar, duygular, sosyal özellikler, yaş, cinsiyet, ırk, din vb. gibi kültürel faktörlerin vergi uyumunu belirlediğini göstermiştir (Bătrâncea ve diğerleri, 2012: 20).

Tutumsal modele göre vergi uyumu davranışı insani bir davranış olduğu için sadece denetim ve cezalarla belirlenmez. Bunun yanında sosyal ve psikolojik faktörlerle de belirlenir ve dolayısıyla vergi uyumu davranışı mükelleflerin sosyal ve psikolojik durumlarından etkilenir. Mükellefler farklı psikolojik yapılarla ve farklı normlara sahiptirler. Farklı sosyal gruplara bağlıdırlar. Bu açıdan vergi ahlakı yüksek olan mükelleflerin vergi uyumu yüksektir (Şahin, 2017: 61).

Vergi uyum çalışmalarında 1959'da Günter Schmölders'in vergi uyum çalışmalarında öncü sayılacak, "Mali Psikolojisini kamu maliyesinin yeni bir dalı olarak ortaya koyması ile sosyal ve psikolojik faktörler, vergi uyum çalışmalarında ön plana çıkmıştır. Schmölders bireylerin "vergi anlayışını" çalışma konusu yapmıştır. Bireylerin vergi anlayışı; bir toplum kuralı gibi kişinin bağlı olduğu toplumun, mesleğin ve sosyal sınıfın anlayışına dayanır. 1970 ve 1980'ler de psikolojik vergi

uyum modelleri vergi uyumunu şekillendiren toplum kurallarını esas alarak geliştirirken, son yıllarda, vergi uyumunu etkileyen sosyal, psikolojik ve demografik faktörleri konu alan çalışmalar artmıştır (Şahin, 2017: 61).

2.2.3. Tipoloji Belirleme Çalışmaları

Vergi uyumunun sağlanmasında ilk çalışmalar klasik model adı altında ele alınmıştır. Klasik modelde bireyler her zaman ekonomik çıkar peşindedirler. Klasik model, bireyleri rasyonel olarak değerlendirdiği için vergi denetimlerini ve vergi cezalarını artırarak, vergi mükelleflerinin rasyonel davranmasını sağlayarak, vergi uyumunu gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Ancak bireylerin her zaman rasyonel davranmadığı, bazı durumlarda irrasyonel davrandığı gözlemlendiğinde bu modelin yetersiz kaldığı anlaşıldığı için vergi uyumunun sağlanmasıyla ilgili çalışmalar tutumsal model adı altında ele alınmıştır. Tutumsal model, bireylerin sadece ekonomik çıkarlarına göre hareket ettiklerini dikkate almaz. Onları etkileyen psikolojik ve sosyolojik faktörleride dikkate almaktadır. Tutumsal modelde vergi denetimlerinin ve vergi cezalarının yanında vergi ahlakı ve vergi bilincini artırmaya yönelik vergi politikaları uygulanmaktadır. Ancak uygulanan vergi politikalarına karşı mükellefler farklı tepkiler gösterince tutumsal modelin yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Günümüzde vergi uyumunu artırmaya yönelik politikalar ekonomik, psikolojik ve sosyolojik faktörleri dikkate almanın yanı sıra vergi mükelleflerini tipolojilere ayırarak, vergi mükellef tipolojilerine göre vergi uyumunu artırmaya yönelik politikalar oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Tipoloji kavramı ilk kez Gustav Oscar Augustin MONTELIUS tarafından arkeolojik bir metot veya teori olarak “aynı katman içinde birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilen buluntuların şekli özelliklerine göre sınıflandırılması” anlamında kullanılmıştır. “Tipoloji” kavramı çoğu zaman “tür” kavramıyla karıştırılmıştır. Tür kavramı farklı bilimlerde farklı yönleriyle kullanılır. Tipoloji kavramı genel ve teorik olarak bir grup sınıflandırma anlamına gelmektedir. Tür bu sınıflandırma içinde bir nesnenin özelliklerini ifade etmektedir (Çiçek ve diğerleri, 2018: s.y.).

Mükellef tiyolojiieri uzerine yapilan çalışmalar literatürde çok azdır. Mükellef tipleri, mükellef tiyolojiieri gibi kavramlar adı altında ele alınmış ve son yıllarda artış göstermiştir.

Torgler (2003b) çalışmasında vergi ahlakını anlamak için kuralların uygunluğunu incelemiştir. Vergi mükellefleri, vergi kaçırmak yerine neden vergi öderler sorusuna yanıt bulmaya çalışmıştır. Vergi mükellefleri tiyolojielere ayrılmıştır. Bu tiyolojieler; sosyal vergi mükellefi, özünde vergi mükellefi, dürüst vergi mükellefi ve vergi kaçıran olarak dört tanedir. Bu dört tiyoloji üzerinde kuralların farklı etkilere sahip olduğunu göstermiştir.

Samuel (2011) çalışmasında Nijerya'da vergi ahlakı ve vergi uyumunu analiz etmiştir. Vergiyi devletler tarafından zorunlu olarak bireylerden toplanan kamu geliri olarak tanımlamıştır. Bireylerin kamu gelirlerine bu katkılarından dolayı bir karşılık almadığını ifade etmiştir. Yine de eğitim ve sağlık hizmetleri veren güvenli bir toplumda yaşamının yararına sahip olacaklarını belirtmiştir. Vergi uyumunu yükseltmek için vergi ahlakını yükseltmek gerekir. Çalışmasının amacı Nijerya'da hükümetlerin vergi politikalarına etkisini araştırmaktır. Bu çalışmada kesitsel anket yöntemi kullanılmıştır. Ankete rastgele seçilen 600 katılımcı katılmıştır. Verilerin analizi için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak; vergi uyumu ile vergi ahlakı arasında birçok ilişki bulunmuştur. Samuel çalışmasının ikinci bölümünde vergi mükellefi tiyolojieleri incelemiş ve vergi uyumuna etkisini ortaya koymuştur. Bu tiyolojieler; sosyal vergi mükellefi, içten vergi mükellefi, dürüst vergi mükellefi ve vergi kaçakçısıdır.

Niesiobedzka (2014) çalışmasında vergilere karşı benzer tutum sergileyen mükellefleri gruplara ayırmıştır. Bu tutumları etkileyen faktörler üzerinde durmuştur. Vergi otoriteleri sadece ekonomik faktörlerle değil aynı zamanda kamu gelirlerin ve kamu giderleri denkleğini sağlayarak ta mükelleflerin davranışlarını etkileyebilir. Bu süreçte vergi zihniyeti, vergi adaleti ve vergi ahlakı gibi konular rol oynar. Söz konusu çalışmasında, vergi mükelleflerini özünde vergi mükellefi, özünde vergi kaçakçısı, özünde vergi mükellefi olmayan ve özünde vergi kaçakçısı olmayan olarak dört tür gruba ayırmıştır. Özünde vergi mükellefi; güçlü bir ahlaki disipline sahip olmalarının

yanı sıra sosyal çevreleri tarafından kabul edilmeme korkusuyla vergi uyum davranışı gösterirler. Özünde vergi kaçakçısı; vergi kaçakçılığını önemsiz bir suç olarak görürler ve vergi otoritelerinin adaletli davranmadığı görüşündeler. Özünde vergi mükellefi olmayan; vergi otoritelerin vergi mükellefleriyle iyi ilişkiler kurduklarına ve ödenen toplam vergilerin tamamının, devletin kamu harcamalarının karşılığı olarak ayırdığına inanırlar. Özünde vergi kaçakçısı olmayan; sosyal ve finansal faktörlerden etkilenirler ve vergi kaçırmanın daha avantajlı olduklarına inanırlar.

Mlay (2015) çalışmasında ulusal ekonominin gelişmesini sağlamak için orta vergi mükelleflerin vergi uyumunu artıran etkenleri bulmaya çalışmış. Ulusal ekonomide vergilerin rolü büyüktür. Mlay araştırmasını Kilimanjaro bölgesinde Tanzania Gelir İdaresinde yapmıştır. Araştırmasında örnekleme yargısal ve basit rasgele teknik kullanmıştır. Ayrıca anket, görüşme, gözlem ve doküman gibi çeşitli veri toplama yöntemleri de kullanmıştır. Tanzania Gelir İdaresinin çeşitli bölümlerinden toplam 79 kişi ankete katılmış. Sonuç olarak; vergi uyumunu etkileyen etkenler vergi mükelleflerin yetersiz bilgisi, vatanseverlik eksikliği, yanlış algı, vergi oranları, vergi memurlarının yolsuzluk yapması, bencil davranışlardır. Çalışmasında şu önerilerde bulunmuştu; verginin önemi konusunda halkın eğitilmesi, vergiye uyum konusunda halkı motive ederek bilinçlendirme ve Tanzania Gelir İdaresi yetkilerini etik konularda hakkında eğitmesi, böylece vergi memurların yolsuzluk yapmalarının önüne geçilmelidir. Çalışmasının birinci bölümünde vergi tipolojileri üzerinde durmuş. Sosyal vergi mükellefi, özünde vergi mükellefi, dürüst vergi mükellefi ve vergi kaçırıcılar tipolojilerini açıklamıştır.

Mitu (2016) çalışmasında vergi uyumuna mali davranışların katkısını açıklamış, günümüzde vergi politikaların tasarlanması ve iyileştirilmesi konusunda davranışsal ekonominin katkılarını araştırmıştır. Vergi mükelleflerinin vergilere karşı tutum ve davranışlarını etkileyen motivasyonların anlaşılması vergiye gönüllü uyumu ve vergi idarelerinin verimliliğin artırabilir. Mali davranışları etkileyen önemli faktörler; vergi mükelleflerinin vergi kaçırmasını önlemek için denetim ve cezaların uygulanması, kişisel ve sosyal normlar, vergi yönetiminde adalet ve vergi otoritesine güven, vergi sisteminin karmaşıklığı ve hükümetin rolüdür. Bu çalışmada; vergi mükelleflerinin

vergi kaçırmalarını önlemek için denetim ve cezalar gibi cesaret kıran faktörlerin vergi uyumunu açıklamada gerekli olduğunu ancak yeterli olmadığı kanısına varılmış, vergi uyumunu açıklamak için mali davranış türlerini ve bu davranışlara yol açan faktörler üzerinde durmuştur. Mükellefler tipolojilere şöyle ayrılmıştır. Bunlar; Type A – the “legal” tax evader(yasal yollar ile vergi kaçırın), Type B – Tax evader by fraud(yasadışı yollar ile vergi kaçırın), Type C – Evader by simple omission(basit yöntemler ile vergi kaçırın), Type D – Abusive planner (illegal avoidance)(yasadışı yollar ile vergiden kaçınan), Type E – Legitimate planner (legal avoidance)(yasal yollar ile vergiden kaçınan), Type F – Simple compliant taxpayer (basit uyumlu mükellefler), Type G – Under-compliant taxpayer (düşük uyumlu mükellefler), Type H – Illegitimate withholder (yasadışı hareket edene vergi sorumlusu), Type I – “Legal” debtor (yasal borçlu mükellefler), Type J – Defiant debtor (muhalif vergi borçlusu), Type K – Occasional debtor (dönemsel vergi borçlusu), Type L – Compliant taxpayer (uyumlu vergi mükellefi)dir.

2.3. VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi uyumunu etkileyen faktörler çok çeşitlidir ve ülkelere göre çeşitlilik gösterir. Vergi uyumu sosyal, psikolojik ve ekonomik yönleri olan çok yönlü bir yapıya sahiptir (Biberoğlu, 2006: 30).

“İnsanlar niçin vergi öder?” sorusu son yıllarda vergileme literatüründe epey ilgi görmüştür. Bu soruyu ilgi noktası yapan şey; vergilerin ödenmesinin sadece yasal bir zorunluk olma düşüncesi ve bu düşüncenin mükelleflerin tutum ve davranışlarını açıklamada yetersiz kalmasıdır. Çünkü vergi denetimleri yetersiz olduğu durumlarda bile çoğu mükellef vergilerini düzenli öderler. Artık vergi uyumunu etkileyen başka faktörlerin de olduğu genel kabul görmüştür (Yardımcıoğlu, Akpınar ve Günay, 2015:101).

Vergi uyumu, mükelleflerin davranışlarını etkileyen birçok faktörden etkilenebilir. Vergi uyumunu etkileyen faktörler toplumdan topluma farklılık gösterebilir (Barbuta-Mışu, 2011: 69).

Vergi beyannamelerinin verildiği zamanda vergi yasaları, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun olarak vergi yükümlülüklerinin beyannamede eksiksiz gösterilmesini ifade eden vergi uyumu, mükelleflerin tutum ve davranışlarına bağlı olarak birçok faktörden etkilenebilir (Aygün, 2012: 89).

Mükelleflerin vergi uyumunu etkileyen temel faktörlerin hangiler olabileceği konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Vergi uyumu ile ilgili ilk çalışmalarda vergi uyumunu etkileyen faktörler vergi denetimleri ve vergi oranları olarak kabul edilmiştir. Daha sonraki çalışmalarda vergi denetimleri ve vergi oranları gibi dışsal faktörlerin tek başına vergi uyumunu açıklamada yetersiz kaldığı ve içsel faktörlerin vergi uyumunu açıklamada önemi anlaşılmıştır. Vergi uyumunu etkileyen faktörler farklılık gösterdiği için araştırmacılar arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. (Şahin, 2016: 53). Vergi uyumunu etkileyen temel faktörlerin ne olduğu konusunda bir uzlaşma olmadığı için bu çalışmada en çok kabul görmüş ve en çok incelemeye konu edilmiş faktörler ele alınmıştır. Bunlar; ekonomik, demografik, siyasal, psikolojik ve kültürel faktörler ana başlıkları altında incelenmiş, geriye kalan faktörler ise diğer faktörler başlığı altında incelenmiş. Bunlar; vergi sistemleri, gelir seviyesi ve vergi organlarıdır.

2.3.1. Ekonomik Faktörler

Vergiye uyumunu etkileyen ekonomik faktörler; kayıt dışı ekonomi, mükellefin ekonomik gücü, serbest piyasa koşulları, enflasyon ve rekabet ortamı ile istikrarsız ekonomik yapıdır. Vergi uyumunu etkileyen ekonomik faktörlerin şiddetini kişi başına düşen gelir oranını, satın alma gücü oranını ve refah seviyesi oranı belirler. Bu oranlar ne kadar yüksekse vergiye uyum o derece artar. Çünkü vergi oranları gelir oranına göre ne kadar düşükse vergi yükü o kadar hafifler böylece vergi uyumu o derece yüksek olur. Bu da bize gösterir ki ülkelerin gelişmişlik seviyesi yüksekse vergi uyumu yüksektir (Yaşar Çil, 2012: 52).

Hükümetler kendi seçmenlerini kaybetmemek için vergi artışlarının mükellefler üzerinde yaratacağı hoşnutsuzluğu gidermek için sık sık mali illüzyonlara başvururlar. Kamu hizmetleri için kamu giderlerin yapıldığını ve faydasının da yüksek olduğuna

inandırılır ve kamu giderlerini ihmal etme olasılığı yüksek dolaylı vergileri içeren bir sistem tasarlarlar (Demirtaş Aydoğan, 2017: 20).

2.3.1.1. Mükellefin Mali Gücü

Vergi ödeme gücü vergi yükünün dağılımında dikkate alınmakla beraber mükellefin gelirini, servetini ve harcamalarını temsil etmektedir. Gelir, servet ve harcama vergi yükünün adaletli bir şekilde dağıtmak için seçilmiş en önemli göstergelerdir. Bu göstergelerden gelirin özel bir yeri vardır. Yeterli miktarda gelire sahip olunduktan sonra bir servet sahibi oluna bilinir ve harcama yapılabilir. Vergi servet ya da harcama üzerinden alınsa bile mükellefin gelirinden ödenmiş olur (Koç, 2010: 43).

Vergi adaletinin temel gereği, bireylerden vergi alınırken, bireylerin mali gücünü dikkate almaktır. Yani her bireyin gelir ve serveti birbirinden farklı olduğu için herkesten eşit oranda vergi alınmamalıdır. Mükelleflerin mali gücü hesaplanırken gelir her zaman ön plandadır. Mükelleflerin gelirleri ve servetleri artıkça ödedikleri vergiler de artar (Kumluca, 2003: 93).

Vergiler, mükelleflerin gelirlerinde bir miktar azalmaya neden olduğunda, mükellefler tasarruflar ya da tüketimlerini kısırarak tepki verirler, tepki verirken herhangi bir refah kaybına uğramamak için faydası en az olan tasarruf ya da tüketimlerinden vazgeçerler. Mükellefler gelir bakımından değerlendirildiğinde, vergiler yüksek gelirli kişilerde lüks tüketim ve tasarruflarından bir azalmaya neden olurken, düşük gelirli kişilerde ise zorunlu tüketimden bir azalmaya neden olduğu için düşük gelirli kişilerin vergi yükü yüksek gelirli kişilere göre daha ağır olmaktadır ve subjektif yük fazlaşmaktadır. Eğer düşük gelirli kişiler içinde zorunlu ihtiyaçlarını zor karşılayan bir kesim var ise o kesimin vergi yükü daha da ağırlaşabilecektir ve o kesimin göstereceği tepkiler daha sert bir hale dönüşebilecektir. Bu nedenle aynı tür vergilere karşı farklı dilimde gelir grupları arasında farklı tepkiler oluşabilmektedir. Bu tepkileri en aza indirmek için kişilerin mali gücüne göre vergilendirmek gerekmektedir. Mali gücü ilkesine göre bireylerin asgari yaşam seviyesinin sağlanması ve bireylerin geliri asgari yaşam seviyesinin altındaysa asgari yaşam seviyesine

yükseltmek için negatif vergilerle, vergileme ilkesi gereği bireylerin asgari yaşam seviyesine gelinceye kadar desteklenmeleri gerekir (Çataloluk, 2008: 216).

Vergi oranlarının belirli bir noktadan sonra artışı vergi yükünü artırdığı gibi (ve vergi yükünün artması sonucu) vergi kaçaklığına sebep olarak vergi hasılatından düşmeye neden olur. Ayrıca bu durum geliri düşük olan bireylerin vergi kaçırma isteklerini güçlendirerek ileride yakalanıp cezalandırma korkusundan ağır basmasına neden olur. Ekonomik büyüme hızının düşük ve yüksek enflasyonun olduğu ülkelerde gelir düzeyi ve vergi uyumu arasındaki ilişki daha belirgin hale gelmektedir. Yani artan gelir eşitsizliği mükellefleri vergi uyum konusunda negatif yönde etkiler. Dolayısıyla vergiye gönüllü uyum konusunda alınan kararların etkili olması için gelir düzeyleri arasında farkların kapanması gerekir (Yaşar Çil, 2012: 53).

2.3.1.2. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi çok boyutludur ve değişik faaliyetleri kapsar. Bu yüzden çok karmaşıktır. Bu sebeple kayıt dışı ekonomi ile ilgili birçok zor durum ortaya çıkmıştır. Bunların ilki kayıt dışı ekonomiyi tanımlamaktır. Buna bağlı olarak değişik isimler altında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu isimler; gizli ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi, kara ekonomi, nakit ekonomisi, informal sektör, yeraltı ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi gibi farklılıklargösterir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009: 3).

Kayıt dışı ekonomi; ekonomik faaliyetlerin bir belgeye dayanmaması ya da dayandırılan belgelerin doğru bilgi içermemesidir. Devletin ilişkili olduğu ve düzenlediği mal ya da hizmetlerin dışında kalan kayıt dışı ekonomi vergilendirilemez ve sosyal sigorta primi ödenmez (Gencel ve Kuru, 2012: 42).

Kayıt dışı ekonomi, istatistiksel yöntemlerle ölçülemeyen ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) hesaplarını elde etmede kullanılan yöntemlerle tahmin edilemeyen gelir yaratıcı ekonomik olaylardır. Başka bir tanımda ise ekonomik işlemlerin fiilen gerçekleşmesine rağmen kaydı tutulmayarak denetim dışında kalmasını ifade eder. Bu kapsamda ulusal gelir hesaplarına kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetler, kayıt dışı ekonomi kapsamına girer (Us, 2004: 2).

İnsan gelirini devletle paylaşmak istemez. Çünkü devletle kazancını paylaştığı zaman gelirinde bir azalma olacaktır. Bunun sonucunda tüketim düzeyi düşecek ve iyi bir hayat şartını sağlayamayacaktır. Aynı şekilde ekonomik faaliyetlerini kayıt dışında sürdüren bir kişi alıştığı gelir seviyesinden daha düşük bir gelir seviyesine geçmek istemeyecektir. Anlaşıldığı gibi insanların kendi faydalarını maksimize etme istekleri sorunların temelini oluşturur (Baldemir ve diğerleri, 2008: 3).

Ekonomide yapılan düzenlemeler kayıt dışı ekonomiyi etkiler. Örneğin devlet ekonomiden vergi ve vergi benzeri adı altında aldığı payı artırdıkça ekonomik birimler faaliyetlerini denetimlerden uzak devam ettirmek isteyeceklerdir. Kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olan birçok faktör vardır. Bunlar; yapılan ekonomik düzenlemenin katı ve çok sayıda olması, devletin yapmış olduğu harcamalara duyulan şüphe, kaynakların verimsiz alanlarda kullanıldığına dair inanış bireylerin vergi kaçırmasına neden olması ve işsizlik oranların yüksekliğidir (kayıtlı sektörün yeterince istihdam yaratmaması ve kayıtlı sektörde iş aramanın yüksek maliyeti). Kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olan bir diğer faktör ise harcanabilir geliri düşük olan bireylerin ikinci bir işte gayri resmi olarak çalışmalarıdır. Ayrıca bu durum kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin önemli bir kaynağıdır (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 73).

2.3.1.3. İstikrarsız Ekonomik Yapı ve Enflasyon

İstikrar kelimesi, kararlılık ve aynı biçimde devam etme anlamına gelir. Ekonomik istikrarsızlık; genel ekonomik faaliyetlerin daralıp ve aşırı genişleme dalgalarının görülmesi durumunu ifade eder. Başka bir deyişle cari açık, bütçe açığı gibi makro ekonomik değişkenlerin dengede olmamasını ifade eder (Karabıçak, 2000: 50).

Ekonomik istikrarda fiyat istikrarı ve istihdam düzeyi en önemli faktörlerdir. Ancak tam istihdam düzeyi dinamik bir özellik taşıdığı için ekonomik istikrar deyince akla fiyat istikrar gelir. Ekonomik istikrarı iç ve dış istikrar olarak ayırma tutulur. Dış ödemeler dengesi korunduğunda dış ekonomik istikrar sağlanmış olur. İç ekonomik istikrarda ise fiyatlar değişmeden üretim ve istihdamın düzenli bir biçimde sürekli

artmasıdır. Başka bir deyişle ekonomik istikrar; ekonominin beklenen ve istenilen seviyede gelişmesidir (Karabıçak, 2000: 50).

Enflasyon en genel tanımıyla bir ülkedeki para miktarının, mal ve hizmet miktarına göre sürekli bir şekilde daha fazla artmasıdır. Başka bir deyişle bir ekonomide nominal gelirin reel gelirden sürekli bir şekilde daha fazla artmasıdır. Enflasyonun en önemli nedeni para miktarındaki artıştır. Ancak para miktarındaki artışla beraber mal ve hizmet miktarında da artış yaşanıyorsa ve bu durum fiyatlar genel düzeyinde bir artış yaratmıyorsa veya fiyat artışlarını sınırlı bir seviyede tutuyorsa, para miktarındaki artış enflasyona neden olmaz (Külekci, 2011: 54).

Enflasyon, fiyatların sürekli ve hızlı artmasıdır. Fiyatların bir defa artması fiyat artışıdır. Enflasyon değildir. Başka bir ifade ile enflasyon üretimdeki fiili büyümenin, parasal gelirdeki fiili büyümeden daha düşük olmasıdır. Vergi gelirleri enflasyon sonucu artmaktadır. Özellikle nominal gelirler enflasyon dönemlerinde artmakta, reel gelirlerdeki artış ya da düşüş ise enflasyondan kaynaklanan gelir artışlarının vergi gelirlerinin ne kadarını karşıladığına bağlıdır. Özellikle vergilendirilecek net gelir ve sabit oranlı vergiler enflasyon etkisiyle aşınmakta ve vergi gelirlerinin düşmesine neden olmaktadır. İşletmelerin enflasyon dönemlerinde sermayeleri aşındığı için vergi kaçırarak sermayelerini korumaya çalışırlar. Bu durum vergi kaçırmalarını haklı kılmaz ama bu yolu seçmezlerse sermayeleri tükenebilir. Bu nedenle enflasyon vergi kaçırmayı teşvik edici bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Biberoğlu, 2006: 34).

Bütçe üzerinde enflasyonun olumsuz etkisi vardır. Transfer harcamalarının çoğu (ücretler ve faiz ödemeleri gibi) enflasyona bağlı olarak belirlenirken, kamu gelirlerinin büyük bir bölümü enflasyonla bağlı olarak belirlenmediği için bütçe dengesi bozulabilmektedir (Erçel, 1997: 1).

Verginin geç ödenmesine ve vergi kaçaklığına sebep olan yüksek enflasyon kamu maliyesi yönetimini olumsuz yönde etkiler. Aynı zamanda yüksek enflasyon dönemlerinde mali araçlar daha verimsiz etkilendiği için mali sektör de olumsuz etkilenir. Örneğin yüksek enflasyon dönemlerinde bankalar daha az kredi verirler. Yüksek enflasyonun diğer bir olumsuz yönü ise para ikamesine (para talebin milli paradan yabancı paraya yönelmesi) yol açmasıdır (Erçel, 1997: 1).

Enflasyonun sebep olabileceği sonuçlardan bir tanesi de ulusal paranın aşırı değerlenmesidir. Ulusal paranın değerinin artması sonucunda ihracat yapan sektörlerin rekabet gücü azalır ve üretim kapasiteleri düşer. Böyle bir durumda dış ticaret açıkları artabilir ve ödemeler dengesi sorunu yaşanabilir. Bunun sonucunda öncelikli önlem ithalatın baskılanmasıdır. Bu durum, üretim yapan sektörler ithal ara ve yatırım malları kullanamayacağı için ve döviz darboğazı yaşanacağı için üretimin azalmasına yol açar ve enflasyonun daha fazla artmasına sebep olur. Tüm bu sayılanların sonucu olarak vergilendirilme potansiyeli düşer ve vergilenen kesimlerde vergi kaçırma ve vergiden kaçınma yaşanır (Ekici, 2009: 201).

2.3.1.4. Serbest Piyasa Koşulları ve Rekabet Ortamı

Gelirleri etkileyen değişkenlerden bir tanesi ekonominin dışa açıklık derecesidir. Bir ekonomide yoğun yabancı sermaye girişi geçici rahatlamalara sebep olabilir. Buna bağlı olarak vergi tabanının genişleyebileceği de söylenebilir. Diğer bir deyişle vergi gelirleri de suni bir şekilde artacağı söylenebilir. Gelişmiş bazı ülkelerde dış ticaretin vergilendirilmesi yerli üretime göre daha kolaydır ve ekonomi en çok dış ticarete monetize olur. Bu nedenle vergi idareleri için en cazip alan haline gelir. Diğer bir deyişle dış ticaret, etkin bir vergi idaresi olmadığı gelişmiş ülkelerde cazip bir gelir kaynağıdır. Diğer cazip bir alan ise kolay vergilemenin yapıldığı uluslararası ticarettir. Uluslararası ticaret; gelir performansı üzerinde etkili olur, ithalat ve ihracat tarafından ölçülür. Literatürde kamu kesimi büyüklüğü ile dış ticaret açığı arasında kuvvetli bir bağ olduğu kabul görülmektedir. Dışa açık ekonomilerde devlet daha yüksek vergi gelirlerine ihtiyaç duyar. Çünkü dış risklere karşı ekonomik, mali ve idari yapıda daha aktif bir rol alması gerekir. Bu da devletin harcamaların arttırması anlamına gelir (Ekici, 2009: 201).

Serbest piyasa koşullarında tüketici, kaliteli ve düşük fiyatlı ürünlerden yana tercihini kullanacaktır. Üretici tüketici tercihlerine göre hareket edeceği için rekabet ortamında kaliteyi düşüremeyeceği için maliyetlerini düşürmek isteyecektir. Bütün üreticiler için bu durum geçerli değildir. Çünkü ticaretle uğraşanlar ve küçük üreticilerin maliyetleri ölçeğine bağlıdır. Bu nedenle maliyetlerini düşürmedikleri için

vergi yükünü daha ağır hissedecekler ve hiç ödememe veya daha az ödeme yolunu seçeceklerdir. Böylece vergi kaçırmaları halinde maliyetlerini düşürecekleri için diğer üreticilere göre ürünlerini daha düşük bir fiyattan satarak karlarını artırabileceklerdir. Böylece vergisini ödeyen üreticiler bir süre sonra piyasadan çekilme tehlikesiyle yüz yüze kalacakları için vergi kaçırarak rekabet koşullarını eşitlemeye çalışabilirler. Sonuç olarak rekabet eşitsizliği vergi uyumunu olumsuz etkileyecektir (Yaşar Çil, 2012:55).

2.3.2. Demografik Faktörler

Demografik faktörler (yaş, eğitim durumu, meslek, cinsiyet, medeni hal gibi) vergi uyumu üzerinde etkili olabilmektedir. Literatürde demografik faktörler üzerinde yapılan çalışmalar demografik faktörlerin bazıları ile vergi kaçırma eğilimi arasında negatif veya pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Demografik faktörlerin bazıları ise vergi kaçırma eğilimi üzerinde hiç etkili olmadığını göstermiştir (Öz Yalama ve Gümüş, 2013: 83).

ABD’de yapılan bir araştırmada, erkekler ile kadınlar, evli çiftler ile bekarlar ve 65 yaş üstü ile gençler karşılaştırılmış; erkeklerde, bekarlarda ve gençlerde vergi kaçırma eğiliminin yüksek olduğu görülmüştür (Marsha ve Slemrod, 1992, 185-201, aktaran: Çelikkaya ve Gürbüz, 2006: 126).

Bireysel davranışlar ve sosyal yapı karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. Sosyal yapının bireysel davranışları şekillendireceği gibi bireysel davranışlar da sosyal yapıyı şekillendirir. Bireysel davranışlar üzerinde etkili olan yaş, cinsiyet, aile yapısı, medeni durum ve eğitim düzeyi gibi demografik faktörler vergi uyumu üzerinde de etkili olur (İpek ve Kaynar, 2009: 117).

2.3.2.1. Yaş

Bireylerin vergi uyumu karşısında tutumlarında yaşın etkisi büyüktür. Yaşlılar gençlere göre daha yüksek bir vergi ahlakına sahiptirler ve refah seviyesini yükseltme konusunda daha az istekliler. Bu yüzden gençlerin yaşlılara göre devletin vergi

taleplerine olumsuz tepkileri daha çoktur. Aynı zamanda genç yaştaki mükellefler gelirlerinin çoğunu tüketmek ya da tüketime yönelik tasarruflara ayırmak zorundadır. Bu yüzden vergi ahlakı yaşlı mükelleflerde daha yüksektir yapılan çalışmalar yaş artıkça vergi ahlakının da arttığını göstermektedir (Can ve Duran, 2015: 56). Mükelleflerin yaşları ile vergi uyumu arasında anlamlı bir kısım ilişkiler saptanmıştır. Yani vergi uyumu yaş ile beraber artar. (Çelikkaya ve Gürbüz, 2008: 52).

Richardson ve Sawyer'in incelemiş oldukları yaş faktörü konulu çalışmaların çoğunda daha yaşlı vergi mükellefleri genç mükelleflere göre daha uyumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Devos, 2008: 10).

Sosyal psikologlar bireylerin yaşı ile vergi uyumu ya da vergi ahlakı arasında bir ilişkinin var olduğunu söylerler. Genç mükelleflerin özellikle 25-30 yaş arasındaki mükelleflerin henüz yüksek bir gelirleri olmadığı için ve hayat standartlarını yükseltmek istedikleri için vergilere karşı isteksiz bir tavır sergileyeceği söylenebilir. Genç mükellefler daha yüksek bir hayat standardına ulaşmak istedikleri için gelirlerin çoğunu yatırıma ayırmak durumundalar ya da tüketime ayırmak için kısa vadeli tasarruflara ayırmak durumundadırlar. Orta yaş ve yaşlı mükellefler, genç mükellefler kadar yüksek bir hayat standardına ulaşmada ısrarcı değildirler. Bu nedenle ileri yaştaki mükelleflerde vergi uyumu daha yüksektir (Gökbunar ve diğerleri, 2008: 78).

Vergi uyumu ile yaş arasında bir ilişki olup olmadığı üzerine literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların bazılarında göre yaş ile vergi uyumu arasında hiçbir ilişki bulunmamaktadır (Richardson, 2006, Aktaran: Saygın, 2013: 80). Bazı çalışmalara göre bireyler hangi yaşta olursa olsun vergi uyumu karşısında tutumları değişmemektedir. Başka bir deyişle vergi uyumunu etkileyen demografik faktörler arasında yaş faktörünün etkisi yoktur. Bu durumu diğer demografik faktörlerin bireyler üzerinde daha etkili olduğu yani yaş faktöründen öncelikli olması ile açıklanabilir. Diğer bir deyişle diğer demografik faktörler bireyi yüksek düzeyde etkiliyorsa yaş faktörünün önemi kalmayabilir. Bu çalışmaların bazılarında göre ise vergi uyumu ile yaş arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu çalışmalarda bireylerin yaşı artıkça risk alma eğilimlerinin arttığı ve vergi sistemini ve mevzuatını daha iyi öğrendikleri için vergi kaçırma eğilimlerinin daha da yükseldiği saptanmıştır. Art

niyetli vergi mükelleflerinin yaşları ilerledikçe tecrübelerinin artacağı ve vergi idaresinin önlemlerini doğru tahmin edeceği söylenebilir (Saygın, 2013: 80).

Literatürde yaş faktörü üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, çoğunda genç mükelleflerin, yaşlı mükelleflere göre daha fazla vergi kaçırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Can ve Duran, 2015: 56,). Ancak istisnai durumlar da vardır. Genç mükelleflerin eğitim seviyesinin yüksek olması, vergi ahlakının yüksek olması gibi vergi uyumunu olumlu etkileyecek diğer faktörlerin yaş faktöründen öncelikli olması vergi uyumunu göstermelerini sağlayabilir. Aksi şekilde yaşlı vergi mükelleflerinin eğitim seviyesinin düşük olması, vergi ahlakının düşük olması gibi vergi uyumunu olumsuz etkileyecek diğer faktörlerin yaş faktöründen öncelikli olması yaşlı mükelleflerin, yaşın verdiği deneyimlerini vergi kaçırma yönünde kullanmasına sebep olabilir.

2.3.2.2. Toplumsal Cinsiyet ve Medeni Hal

Kadınların erkeklere göre ve evli çiftlerin bekarlara göre vergi uyumunun daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Çünkü kadınlar daha uyumlu ve daha az ben merkezci oldukları düşünülür. Bu yüzden kadınların vergi ahlakı daha yüksek olmaktadır (Aşan, 2014: 71).

Kadınların çalışma hayatına girmeleri ve daha önceki nesillere göre eğitim seviyelerin yükselmesi, cinsiyet farklılıklarının vergi uyumu üzerinde etkisi değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur. Grasmick, Finley ve Glasser'in yaptığı araştırmada, yeni nesil kadınların geleneksel olmaması ve bağımsız olmaması sebebiyle kadın ve erkekler arasında vergi uyumu konusunda farklılıkların azaldığı görülmüştür. Bu nedenle cinsiyet farklılıklarının vergi uyumu üzerinde etkisi değerlendirilirken cinsiyet etkeninin tek başına değerlendirilmesi yanlış sonuçlar doğurabilir. Cinsiyet etkeninin yanında kadınların ekonomik ve toplumsal konumlarındaki değişiklikleri de dikkate almak gerekir (Topkan, 2016: 71).

Kişilerin medeni hali yasalara karşı olan davranışlarını etkiler. Buna bağlı olarak vergi uyumu üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler doğurur. Sosyal ilişkileri ve toplumda yüksek statüleri olan evli kişilerin bekarlara göre vergiye uyum seviyelerinin daha yüksek olduğu kabul edilmektedir (Topkan, 2016: 72).

Genellikle evli olan bireylerin evli olmayan bireylere göre vergi uyumu daha yüksektir. Çünkü evli olmayan bireyler daha çok risk alabilir ve sorumluluk hissi daha az duyarlar. Bu iki etken evli olmayan bireylerin vergi uyumu göstermede isteksiz olmalarına sebep olur (Özdemir ve Ayvalı, 2007: 56).

2.3.2.3. Eğitim Düzeyi ve Meslek

Eğitim seviyesi iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi; vergilerin mükellefler tarafından kabullenilmesi, ikincisi ise vergi uygulamalarını gerçekleştirmektir. Eğitim düzeyinin yükselmesi, mükellefleri vergilerin ekonomik ve sosyal işlevleri konularında bilinçlendirerek, vergi kaçırma eğilimlerini düşmesine sebep olur (Tuay ve Güvenç, 2007: 20).

Ayrıca eğitim seviyesinin yükselmesiyle; mükelleflerin yasaları daha iyi anladıkları ve yapılan değişikliklere daha kolay uyum sağladıkları görülmüştür. Ancak bu durumu iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Birincisi; mükelleflerin eğitim seviyesinin yükselmesiyle vergi yasalarını ve vergiyle ilgili yapılan değişiklikleri ve verginin uzun vadede faydasını daha kolay anlayacakları için vergiye uyum sağlamaları artabilir. İkincisi mükelleflerin eğitim seviyelerinin yükselmesiyle vergi yasalarındaki boşlukları daha kolay fark ederek, vergiden kaçınabilirler. Ancak eğitim düzeyi üzerinde yapılan çalışmaların çoğu; eğitim düzeyi artması ile vergiye gönüllü uyumun arttığı sonucunu ortaya koymuştur (Tuay ve Güvenç, 2007: 20).

Vergi yükü meslekler arasında farklılık göstermektedir. Bazı mesleklerin vergi yükü daha ağırken ya da mükellef vergi yükünü daha ağır hissederken, bazı mesleklerin vergi yükü daha hafif olabilmektedir. Bu durum belirli meslek grupların vergiye karşı ortak bir tutum takınmalarına sebep olur. Yapılan çalışmalarda, vergiye gönüllü uyum oranları meslekler arasında farklılık göstermektedir. Yani bir meslek grubunda vergi kaçırma yaygınsa, o mesleği yapan mükellefleri kişisel olarak etkileyecek ve vergi verme şevkini kıracaktır. Aynı şekilde mükelleflerin doğru beyanda bulunma eğilimleri ile maaş ve ücret arasında ters bir ilişki vardır. Mükelleflerin maaş ve geliri artıkça yanlış beyanda bulunma eğilimleri artmaktadır (Tuay ve Güvenç, 2007: 21).

2.3.2.4. Sosyal Çevre

Bir mükellefin sosyal çevresinin tutum ve davranışlarının, mükellefin vergi ödeme konusunda tutum ve davranışlarını belirlemede mükellefin yaşadığı döneme ait kurumsallaşmış ilişkileri kadar önemlidir. Sosyal çevre; insanların tutum ve davranışlarını belirleyen bir rol oynar. Bu açıdan bakıldığında farklı sosyal ilişkilere sahip olan kır ve kentte yaşayan insanların vergiye ilişkin tutum ve davranışları üzerinde sosyal çevre etkili olmaktadır (Haydanlı, 2015: 86).

Mükelleflerin yaşadığı sosyal çevre, vergi kaçırıyorsa mükellefler de vergiye karşı isteksiz olacaktır ve bu durum zamanla mükellefleri etkisi altına alarak vergiye karşı tepkili yapabilecektir. Yani bilinçli bir mükellef başta sosyal çevrenin bu hareketine karşı mücadele etse de bir süre sonra devlete olan güveni azalabilecektir. Çünkü vergisini ödeyen mükellefler, vergi kaçırıcılar tarafından haksız yere eleştirilme maruz kalarak küçük düşürülebilir (Sönmez, 2014: 26).

Bireyler zamanla yaşadığı sosyal çevrenin etkisinde kalırlar. Yani vergiye karşı nötr olan bireyin sosyal çevresi vergiye karşı isteksiz ve tepkiliyse, vergiye karşı nötr olan birey de zamanla isteksiz ve tepkili olacaktır ya da vatandaşlık bilincinde olan bireyin sosyal çevresi vergiye karşı isteksiz ve tepkiliyse, vatandaşlık bilincine sahip olan birey başta karşıt düşüncelerle mücadele etse bile zamanla sosyal çevrenin etkisinde kalacaktır. Çünkü vergi uyumu yüksek olan bireyler, vergi ödedikleri için sosyal çevresi tarafından eleştirileceklerdir. Vergi ödedikleri için eleştirilmeleri haksız yere vergi ödeyen bireyleri küçük duruma sokacaktır (Yaşar Çil, 2012: 60).

2.3.3. Siyasal Faktörler

Mükelleflerin vergi uyumunu etkileyen siyasi faktörler şöyle sıralanabilir; siyasi iktidarın kabulü (devlete bağlılık, siyasi kararlara katılım gibi), otoriteye güven otoritenin gücü (devlete güven, yargı ve yasamaya güven gibi) gibi sıralanabilir. Vergi kültürünün yüksek olmasını sağlayan siyasi faktörler; siyasi katılımların yüksek olması, halkın iktisadi ve mali politikalarda isteklerinin dikkate alınması, yani doğrudan demokrasi seviyesinin yüksek olması, vergi organlarının mükelleflere saygı

göstermesi, vergi kanunlarının adaletli ve anlaşılabilir olması gibi faktörlerdir. Vergi kültürünün gelişmesinin olmazsa olmaz şartlarından bazıları; etkin ve adaletli vergi sistemi ve devletin mükelleflere sorumlu davranmasıdır (Abdiyeva ve diğerleri, 2015: 49).

Halkın vergi politikalarına katılmasının sağlanması açısından önem taşıyan, vergi yönetimine ilişkin kararların otoriter mi yoksa demokratik yolla mı alındığıdır. Otoriter yönetimlerde seçim olmadığı için tek bir kişi ya da onun temsilcileri kollektif kararlar vermekte ve bireylerin kararlara ilişkin tercihleri dikkate alınmamaktadır. Demokratik yönetimlerde ise kollektif kararlarda bireylerin tercihleri dikkate alınır. Bireyler seçim yoluyla vergi politikaları üzerinde etkili olabilmektedirler. Bundan dolayı demokratik yönetimlerde mükelleflerin vergiye uyumun daha kolay sağlanacağı söylenebilir (Demirtaş Aydoğan, 2017:20).

Vergilendirme yetkisi iktidarın elindedir. İktidar bu yetkisini zaman ve koşulları göz önünde bulundurarak kullanır. Bir toplumun siyasi tercihleri o toplumun vergilerini etkiler. Öyle ki vergi bilinci olan insanlar ya da vergi uyumu yüksek olan insanlar iktidardaki partiyi benimsemedikleri zaman tepki olarak vergi uyumsuzluğu gösterirler. Ayrıca iktidardaki partinin vergi mevzuatını sık sık değiştirmesi güvensiz bir ortam oluşmasına sebep olur. Böylece bireylerin tepkisine neden olur. Aynı zamanda sık sık vergi aflarının çıkması, vergi sistemini bozan uygulamaların ve kısa vadeli çözümlerin uygulanması da bireylerin tepkisini çeker (Demir, 2009: 4).

2.3.3.1. Siyasal İktidarın Kabulü

Vergilendirme yetkisi iktidarın elindedir. İktidar bu yetkisini kullanırken zaman ve koşulları dikkate alarak karar verebilir. Toplumların siyasi tercihleri, o toplumda yükümlü olunan vergileri etkileyebilir. Yani eğer bir toplum (mükellefler) iktidara karşıysa, sırf iktidara tepki amaçlı vergi kaçırmayı tercih edebilirler. İktidardaki parti; vergi uygulamalarıyla vergi sisteminin yapısını ve etkinliğini bozarsa, iktidarı kaybetmek korkusuyla kısa vadeli çözümler üretirse mükelleflerin tepkisini alabilir. Ayrıca vergi sistemini sık sık değiştirirse mükelleflerin güvenini zedeleyebilir (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012: 123).

Seçim sonucu iktidara gelen siyasi partiler; devlet harcamaları ve vergi politikalarını nasıl gerçekleştireceği gibi önemli unsurları içeren programlar uygularlar, bu programlar herkesi (kendilerine seçimlerde destekleyenler ve desteklemeyenler) zorunlu olarak bağlar, siyasi partilerin uyguladıkları bu programlara karşı vatandaşlar destek vererek ya da destek vermeyerek bir tutum sergileyeceklerdir. Destek verenler; olumlu bir tavır takınarak kendilerini iktidardaki partiyle özdeşleştirir. Destek vermeyenler ise iktidardaki partiye karşı olurlar ve aldıkları kararları benimsemezler ve aldıkları ya da alacakları kararlardan etkilenmemek için vergi vermeme veya vergiden kaçınma gibi davranışlar sergileyeceklerdir (Çataloluk, 2008: 219).

Siyasal otorite vergilendirme yetkisini elinde tutar ve toplanan gelirleri kullanır. Bu yüzden siyasal otoritenin bireyler tarafından nasıl algılandığı vergi uyumu açısından son derece önemlidir. Bireyler ödedikleri vergileri hizmet olarak geri almadıklarını ya da hizmetlerin adil bölüşülmediği inancına sahiplerse vergi ödemenin bir anlam ifade etmediğini düşünürler. Bu durumda siyasal otoritenin; bireylerin onları tercih etmeyeceği ve onlara karşı bir hınç beslediklerini göz önünde bulundurmaları gerekir. Çünkü siyasal otoriteye hınç duyan bireyler, siyasal otoritenin bütün tasarruflarını fazla incelemeyen duydukları genel hoşnutsuzluğa ilave ederler (Tunçer, 2002: 114).

2.3.3.2. Otoriteye Güven ve Otoritenin Gücü

Otoriteye güven, vergi mükelleflerinin hükümetten memnuniyet derecesini belirleyen önemli bir etkidir. Devlet vergi mükelleflerinin olumlu tutumlarını, vergi ödemeyi ve uyumlu davranışı artırmak için pozitif hareket eder. Hükümet mükelleflerin güvenini kazanırsa, mükellefler vergi uyumlarını artırabilirler. Aksi takdirde hükümet mükelleflerin güvenini kaybederse ve haksızlık algılanırsa, mükelleflerin vergi yasalarına karşı gelme istekleri artar. Hükümet mükelleflerde güven yaratmak için vaatte bulduklarını vatandaşların ihtiyaç ve arzuları doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Böylece vatandaşın kendisini itaat etme taahhüdünde bulunan önemli bir kurum olduğunu gösterebilir. Mükellefler hükümete

ne kadar güveniyorsa, vergiye uyumları o kadar yüksek olacaktır (Torgler, 2003c: 294).

Mükellefler vergi uyumu göstererek devlete olan güvenlerini nişanlarlar. Mükelleflerin devlete ve diğer vatandaşlara olan güvenleri artsa, vergiye gönüllü uyum sağlamaları artacaktır. Bu açıdan bakıldığında vergiye gönüllü uyum ile devlete olan güven arasında birebir ilişki vardır. Mükelleflerin devlete olan güvenlerinin artması ya da devlete olan güvenlerinin azalması çeşitli faktörlerin etkisi altında oluşmuştur ya da şekillenmiştir (Aktan ve Çoban, 2007: 8).

Otoriteye güven genel olarak; mükelleflerin vergi sistemine uymasını özendirici kılar, mükellefleri gönüllü uyuma sevk eder. Otoriteye güven mükelleflerin vergi işlemlerine yardımcı olması sürecinde kendini gösterir. Devlet mükelleflere güven vermek için vergileri şeffaf bir sistem içerisinde ve adaletli bir şekilde toplamalıdır. Bireyler vergi otoritesine ve yargı sürecine güven duymuyorsa, bireylerden vergiye uyum beklenilmez. Bireyler vergi otoritesine güven duyarsa, iş birlikçi bir tutum sergilerler. Bu durum vergi otoritesinin işlerini kolaylaştırarak vergi sistemlerinin daha iyi uygulanmasını sağlar (Çetin Gerger ve diğerleri, 2016: 53).

Devlet soyut bir kavram olduğu gibi vatandaşlar tarafından da soyut olarak algılanır. Ancak vatandaşlar somut olaylara bakarak devleti değerlendirir. Bundan dolayı devleti devlet yapan özellikler ve devletin üstüne düşen görevleri yapma kapasitesi vatandaşların devlete bağlılık düzeylerini belirler. Vergi otoriterleri vergi topladıkları bireyleri koruma, kollama, refah içinde yaşamaları için çabalama dereceleri ve asıl kendilerini var eden vergi ödeyenlerin olduklarını benimseme düzeyleri vergi mükelleflerinin vergi karşısında içsel motivasyonunu belirler (Tosuner ve Demir, 2009: 2).

Bireyler otoriteye güven duyarlarsa, otoriterlerin adaletli davrandıklarına inanacakları için vergi uyumu göstereceklerdir. Aynı şekilde otoriterlerin gücüne güvenirlerse onların refahını yükselteceklerine inanacakları için vergi uyumu gösterirler.

2.3.4. Psikolojik Faktörler

Psikolojik algılama, bireylerin tutum ve davranışların belirleyen etkenlerin başında gelmektedir. Psikolojik algılama; karşılaştığımız soyut ve somut olayların ve nesnelerin farkına varma, nitel ve/veya nicel olarak değerlendirerek zihnimize yerleştirme sürecidir. Bireysel davranış; psikoloji bilimi açısından bakıldığında bir uyarı bir de karşılık mekanizmasının işlemesi sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde vergi uyumu ile algılama arasında çok yakın bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Vergi nasıl algılanırsa, vergiye karşı gösterilen tutum ve davranışlarda çoğunlukla ona göre şekillenir (Aktan, 2012: 6).

2.3.4.1. Vergi Bilinci

Mükelleflerin vergi ile ilgili sahip olduğu farkındalık düzeyi vergi bilincini oluşturur. Vergi bilinci vergiye karşı algı, tutum ve davranışlarımızı olumlu (pozitif) etkileyeceği gibi olumsuz(negatif) da etkileyebilir (Demir ve Ciğerci, 2016: 127). Biraz daha açmak gerekirse, vergi bilinci; devletin kamu hizmetlerin yapabilmesi için kamu gelirine sahip olması gerekir. Devletin kamu geliri elde etmesi için bireylerin elde ettiği gelir ve servetlerden, yasalarda belirtilen usul, esas ve oranlara göre pay alması gerekir. Bireylerin bu gerekliliğin farkında olma hali vergi bilincidir. Aynı zamanda vergi bilinci; kamu hizmetlerinin yapıldığı yerlerin denetimi olarak da değerlendirilebilir (Bülbül, 2014: 7).

Kamu hizmetlerinin üretilmesi için vergilendirmenin mali amacını bilen ve verginin öneminin farkında olan kişilerin, vergi yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki tutum ve davranışları vergi bilincini ifade eder (Bülbül, 2014: 7).

Vergi bilinci kavramı, mükelleflerin niçin vergi ödüyorum sorusunun cevabını vermeye doğrudan ilgilidir. Yani mükelleflerin vergiye bakış açısıyla ilişkilidir. Ama bu durum mükelleflere vergi yükümlülüklerini yerine getirmede bir lüks tanıma hakkı vermemektedir. Mükelleflerin vergi yükümlüklerini yerine getirmede, vergi yasaları, mükellefleri zorlayan yaptırımlarla donatılmıştır. Ancak bu yaptırımların uygulanması da bu yaptırımların varlığı kadar önemlidir. Çünkü yaptırımların uygulanması, vergi

mükelleflerinin yükümlüklerini tam ve zamanında yerine getirmesinde önemli bir katkı sunacaktır (Bağdigen ve Erdoğan, 2010: 106).

Vergi yasalarının saydam, uygulanabilir ve mükellef odaklı olması; mükelleflerin vergi sistemlerinin meşruluğuna inanmasını sağlayarak ve mükelleflerin kamu politikalarının hedeflediği amaçlara güvenini artırabilir. Böylece mükelleflerin vergi bilincinin artmasına fayda sağlayarak vergiye gönüllü uyumu arttırılabilir (Yurdadoğ ve diğerleri, 2016: 809).

2.3.4.2. Diğer Mükelleflerin Tutumları

Bireyler sadece kendi tüketimlerini dikkate alarak vergi uyumunu sağlamaya çalışmazlar. Başka vergi yükümlülerinin vergi kanunlarına uyumlarını ve vergi ahlak anlayışlarını da dikkate alırlar. Mükellefler vergilemede başkalarının davranışlarını eşitlik ve adaletin göstergesi olarak algırlar. Başkaları (diğer mükellefler) vergi uyumsuzluğu gösterse, eşitlik ve adalet duyguları zedeleneceği için kendi kişisel fayda düzeyleri, içsel ve dışsal motivasyon kaynakları vergiye uyumu kolaylaştırırsa dahi, vergi uyumsuzluğu söz konusu olabilecektir (Karatoy, 2009: 65).

Vergileri kaynaktan kesilen yükümlülerin, vergilerini beyan esasına göre ödeyen yükümlüler gibi, vergi yasalarına karşı esnek davranma imkanları yoktur. Vergileri kaynaktan kesilen yükümlülerin ödemesi gereken vergilerden daha az vergi ödeyemezler (olması gerektiği kadar öder). Ama vergilerini beyan esasına göre ödeyen yükümlüler, ödemesi gereken vergiden daha az vergi ödeyebilmektedir (olması gerekenden daha az vergi öder). Vergilerini tam ödeyen mükellefler, vergilerini eksik ve hiç ödemeyen mükellefleri gördükçe haksızlık hissine kapılırlar ve vergi yükünü daha ağır hissetmeye başlarlar. Toplum içinde yaşam standartları yüksek kimselerin olması gerektiği kadar vergi ödememesi ya da en azından böyle bir algının dürüst mükellefler arasında var olması vergi yükü hissini arttıracığı için vergiye gönüllü uyumu düşürecektir (Karatoy, 2009: 65).

2.3.4.3. Verginin Bir Vatandaşlık Görevi Olduğu Algısı

Devlet ve birey arasındaki ekonomik ilişki vergileme üstüne kurulmuştur. Bireylerin devlete bağlılığı, güveni ve vatandaşlık bilinci vergi haklılığını büyük ölçüde kendine bağlar. Yani mükelleflerin vergi uyum davranışları, devlete olan güven ve bağlılığıyla doğrudan ilişkilidir. Bu da demek oluyor ki mükelleflerin devlet hakkında düşünceleri vergiye karşı davranışları üzerinde etkisi vardır. Bu düşünceler devlet faaliyetlerini değerlendirme üzerinedir. Mükellefler değerlendirme yaparken devlete atfettikleri görevler ve tasarladıkları devlet imajlarını dikkate alırlar ve buna göre vergi vermenin gerekliliği ya da yararsızlığı sonucuna varırlar (Cesur ve Çelikkaya, 2014: 3).

Devlete güvenmeyen ve devletin politikalarını desteklemeyen bir birey vergi ödeme konusunda isteksiz olacaktır. Bir vatandaşlık görevi olarak vergi ödemeyi algılayan bir birey vergi ödeme konusunda istekli olacaktır (Sönmez, 2014: 29).

2.3.4.4. Vergi Gelirlerinin Yerinde Kullanılıp – Kullanılmadığı Durumu

Vergi gelirlerinin yerinde kullanılıp – kullanılmadığı algısı vergi uyumunu etkileyecektir. Eğer vergi gelirlerinin yerinde kullanılmadığı algısı yaygınsa mükellefler vergi vermekten kaçınacaklardır. Aynı şekilde mükelleflerin haksız yere fazla vergi verdikleri ve devletin vergilemede haksız davrandığı algısı yaygınsa vergi reddi eğilimleri artacaktır. (Cesur ve Çelikkaya, 2014: 3).

Verginin harcanması, verginin toplanmasından daha önemlidir. Vatandaşların verginin nereye harcandığını bilmesi, vergiye gönüllü uyum konusunda davranışlarını olumlu yönde etkileyecektir. Aynı zamanda toplanan vergilerin israf edildiği, suiistimal ve yolsuzlukların arttığı düşüncesini de ortadan kaldıracaktır. Bu düşünceleri ortadan kaldırma görevi sadece devletin değil, kamu yönetimi ve siyasetçilerin görevi de olması gerekir. Devlet harcamalarında gerekli şeffaflığın sağlanması mükelleflerin ödedikleri vergilerin nereye harcandığını görmelerini sağladığı için mükellefler açısından olumlu etki yaratacaktır. Bu şeffaflığın sağlanması için bireylerin

bilgilendirilmesi gerekir. Bu da devletin vergi toplama ve harcama kayıtlarının belli araçlarla bireylerin bilgi almalarını sağlamakla mümkün olur (Sönmez, 2014: 29).

2.3.5. Kültürel Faktörler

Kültür, toplumların tarihsel süreç içinde oluşan ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirdikleri çözümlerdir. Bu çözümler zaman içerisinde toplum tarafından kabul edilerek tüm topluma yayılır ve toplumların kültürel değerini oluşturur. Kültürel değerler toplumların ve grupların inançlarını, tutumlarını ve davranışlarını şekillendirir. Vergi ahlakını da içine alan kültür alt yapısı ile vergi uyumu arasında çok yakın bir ilişki vardır (Vergi Dosyası, 2017).

Bir toplumun vergi algısı ve kültürel yapısı doğrudan bir ilişki içerisindedir. Bir bireyin duyu organları tarafından vergilemeye ilişkin kaydedilen duyular bireyin zihninde yeniden örgütlenerek bir yorum veya fikir oluşturur. Bu yorum veya fikir bireyin vergi algısıdır. Vergi algısı bireyin zihninde oluşurken kültürel birikimi bu işlem sırasında rol oynar ve vergiye karşı oluşacak yorum veya fikir de vergi algısı oluşumunda bir paya sahip olur. Anlaşılacağı gibi vergi algısı oluşurken kültürel yapının etkisi büyüktür. Vergi algısı vergiye karşı oluşan tavırları ya da ortaya konulan muhtemel davranış biçimi olarak ifade edilen vergi mükellefleri tutumlarını şekillendirir. Yani vergi algısı vergiye karşı tutumu şekillendirir, tutum kavramını vergi çerçevesinin dışına çıkardığımızda ise bireysel algı, tutumu şekillendirir. Biraz daha açmak gerekirse kültür verginin algılama sürecinde etkili olur. Aynı zamanda bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışları üzerinde etkilidir. Bu açıdan bakıldığında vergi mükelleflerinin davranışları kültürden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla bir vergi çıkarılacağı zaman toplumun kültürel yapısının dikkate alınması gerekir. Yani çıkarılacak vergi ile kültürel yapı arasında bir uyum olması gerekir. Aksi takdirde çok ciddi sorunlarla karşılaşılabilir (Taytak, 2016: 1934).

Mükelleflerin vergi uyumunu etkileyen kültürel yapıyı daha iyi analiz etmek için din ve ahlak gibi kültürel faktörler ve vergi uyumu ilişkisi ele alınmıştır. Din ve ahlak faktörleri vergi uyumunu etkileyebilmektedir (Günel, 2012: 63).

2.3.5.1. Din

İnsanoğlunun içinde bir şeylere inanma duygusu hep vardır. İnsanlık tarihi boyunca insanlar kendilerinden daha güçlü, kudretli ve doğaüstü güçlere sahip olan her şeye inanmış ve tapmıştır. İnsanların ihtiyaç duyduğu bu inanma ve tapma onların davranışlarını etkileyerek şekillendirmiştir. Çünkü insanların önceliklerinin başında içindeki inançların gerektiği kurallara uymak gelir. Yani içinde bulunduğu dinin kurallarına uyarak erdemli ve ahlaki bir davranış sergilediklerine inanırlar. Daha doğrusu bir insanın ahlaki ve erdemli davranış sergilemesi için içinde buldukları dinin kurallarına uyması gerektiğine inanılır. Dolayısıyla bir toplumun dini inançlarında vergi verme kuralı da yer alıyorsa, o toplumun bireyleri vergi ödeyerek erdemli ve ahlaki bir davranış sergilediklerine inanırlar. Bundan dolayı bireylerin vergi ödemeye daha istekli olacakları beklenir. Bazı vergiler dinin kurallarına uygun değilse bireylerin bu vergilere karşı olumsuz bir tavır takmaları muhtemeldir (Günel, 2012: 63).

Vergi ödeme ve din arasında yakın bir ilişki vardır (Demir, 2009: 5). Vergi uyumu literatürü incelendiğinde dini hukuk kuralları ve laik yasa birbiriyle uyumluysa bireylerin laik yasaya uyma ihtimalinin yüksek olduğu çıkarımı mevcuttur. Ancak yine de dinin vergi uyumu üzerinde etkili olduğunu göstermek için yeterince kanıt yoktur (Fullarton, 2013: 95).

Dini motivasyondan etkilenen birçok davranış normları vardır. Din tüm toplumun ortak bir düşüncesinin olmasını sağlar ve doğru davranışa olan inancı içerir. Dinin doğru davranışa olan inancı içermesi ahlakın neden dine bağlandığının cevabıdır. Dolayısıyla din ve vergi ahlakı arasında bir ilişki vardır (Torgler, 2003c: 295).

2.3.5.2. Ahlak

Ahlak kelimesi İngilizce “moral – morality” ve Latince “mos – moralites” sözcüklerin karşılığıdır ve “ahlak kurallarına uyan, ahlaklı” anlamına gelir. Bu sözcüklerin karşılığı Türkçede ahlak kelimesidir. Ahlak kelimesi Türkçeye Arapçadan

“Hulk” kökünden gelmektedir ve görenek, alışkanlıklar anlamlarını ifade etmektedir. Ahlak insanların kendi rızası ile kötü davranışlardan uzak durup iyi davranışlar sergilemeleri anlamına gelmektedir (Aktaş, 2014: 23).

Vergi ahlakı ne kadar yüksek olursa vergi uyumu da o kadar yüksek olur. Vergi uyumu, bireylerin vergi ödeme istekliğinin de bir sonucudur. Ya da vergi uyumsuzluğu sadece vergi oranlarının yüksekliği, yakalanma riskinin yüksek olması, denetimlerin sık olması, fırsatların olup olmaması ve cezaların ağır olmasının bir sonucu değil aynı zamanda bireylerin vergi verme isteğinin olmamasının da bir sonucudur. Yani vergi uyumunu belirleyen diğer bir faktör de bireylerin vergi ahlaklarının düzeyidir (Kaynar Bilgin, 2011: 260).

Vergi ahlakı bireylerin vergi ödeme istekliği anlamına gelmektedir. Yani vergi ödeme konusunda içsel bir etken olarak tanımlanır. Dolayısıyla bireylerin vergilemeye karşı takındıkları tavır (vergi zihniyeti) söz konusudur. Bu anlamda vergi zihniyeti vergi ahlakını içine alır. Bireylerin tutumları vergi ahlakını belirler. (Kaynar Bilgin, 2011: 260).

Vergi ahlakı, mükelleflerin iç dünyalarında, içsel ve dışsal etkenlere bağlı olarak oluşturdukları vergiye ilişkin inanç ve değerler bütünüdür. Bu inanç ve değerler; yakalanma ve yasal cezalara bağlı olmadan tutum ve davranışlarına yön verir. Vergi ahlakı kuvvetli olan bireylerin vergi uyumu yüksektir (Yurdadog ve diğerleri, 2016:812).

2.3.6. Diğer Faktörler

Ekonomik, demografik, siyasal, psikolojik ve kültürel faktörler ana başlıkları altında ele alınamayan faktörler, bu başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; vergi sistemleri, gelir seviyesi ve vergi oranlarıdır.

2.3.6.1. Vergi Sistemleri

Vergi sistemleri, bir ülkede belirli bir dönemde devletin koyduğu vergilerin tümünü ifade eder. (Samadova, 2009: 55). Vergi kanunları ne kadar sade olursa ve

vergi sistemleri ne kadar az sıklıkla değişirse, mükelleflerin doğru beyanda bulunma eğilimlerine o kadar katkı sağlar. Yani vergi sistemlerinin karmaşıklığı vergi uyumunu etkiler. Aynı zamanda denetmenler ve yargı organları içinde güçlük doğurur. Vergilemede basitlik ilkesinin çok büyük bir önemi vardır. Çünkü bir ülkenin vergi mevzuatı sosyal, ekonomik ve mali ihtiyaçlara cevap vermiyorsa, sürekli değişiyorsa ya da değişime ihtiyaç gösteriyorsa, kolay anlaşılır ve sade bir yapıda değilse ve istikrarlı değilse vergi kaçaklığını artırarak vergi uyumsuzluğuna sebep olabilir (Tuay ve Güvenç, 2007: 29).

Vergi mevzuatı, karmaşıksa ve mükelleflerin vergileme sürecini zorlaştırıyorsa, devletin istediği miktar ve şekilde mükellefler vergilerini ödemeyebilirler. Ayrıca mükelleflerin vergi uyumunu olumsuz etkileyen başka etkenler de kanunlarda üstü kapalı ifadeler kullanılması ve vergi konularının ayrıntılı açıklanmaması ya da yanlış anlaşılabilir olmasıdır. Vergi mevzuatında bir belirsizlik (hangi giderlerin esas matrahtan indirilip indirilmeyeceği ve hangi vergi konularını vergiden istisna olacağı belli olmaması gibi) söz konusuysa, bu belirsizlik mükellefleri yanlış ya da eksik vergi ödemesine neden olarak vergi uyumsuzluğuna sebep olabilir. Ayrıca istisna ve muafiyetlerin sayıca çok olması ve detay içermesi de vergi uyumsuzluğuna sebep olacaktır (Mutlu ve Taşçı, 2013: 219).

Vergi mevzuatı karmaşık olduğunda vergi uyumsuzluğu gösteren mükellefleri tespit etmek, vergi denetim elemanları için zorlaşacaktır. Bu durumda vergi cezalarını uygulamaları zorlaşacağı için görevlerini etkili bir şekilde yerine getirmeyeceklerdir. Vergilemenin kesinlik ilkesine göre mükellefler yükümlü olduğu verginin zamanını, miktarını ve ödeme şeklini bilmelidir. Vergilemenin basitlik ilkesine göre mükellefin yükümlü olduğu verginin sade ve anlaşılır olması gerekir. Vergi yapısı bu ilkelere uymazsa mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkileyebilir (Mutlu ve Taşçı, 2013: 219).

Vergi mükellefleri haksız bir sözleşmeyle karşılaşırsa bu sözleşmeye uyma olasılığı düşük olacaktır. Bu yüzden mükellefler açısından vergi sistemleri adil olmalıdır. Vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki değişim eşit olmalıdır. Yani vergi gelirleri arttığında, vergi gelirlerinin finans ettiği kamu harcamaları da artmalı

aksi takdirde mükelleflerin yasalara uyma eğilimleri azalacaktır (Torgler ve Schaffner, 2007: 16).

2.3.6.2. Gelir Seviyesi ve Vergi Oranları

Ülkedeki milli gelir seviyesi, vergi ödemelerini etkileyen en önemli faktördür. Milli gelir seviyesi artarsa ve bireyler arasında adil bir şekilde dağıtılsa, bireylerin yükümlü oldukları vergileri ödeme gücü artar ve devletin vergi gelirinde artış olur. Kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde, devlet düşük gelirli kişilerin vergi yükünü artıramayacağı için ve alt gelirli grupların gelirlerini yükseltmek için gelir politikaları uygulayacağı için ülkede vergi gelirleri düşecektir. Devlet kamu transfer harcamaları yoluyla, alt gelir gruplarının, ihtiyacı olduğu mal ve hizmetleri sunarak yaptığı kamu harcamaları ile yüksek gelir grupları artan oranlı tarife ile vergilendirerek gelir dağılımındaki adaletsizliği gidererek, kişilerin harcanabilir gelirini arttıracığı için tüketimi arttıracak ve diğer yandan vergilerdeki artış ise harcanabilir geliri azaltacaktır (İlhan, 2007: 4).

Vergi adaletinin temel gereği; herkesin mali gücüne göre vergilendirilmesi ve vergilendirme sırasında mükelleflerin gelir ve servet düzeylerinin farklılığının dikkate alınmasıdır. Bu nedenle, gelir; vergi ödeme gücünün tespitinde ön plandadır. Belli varsayımlarda mükelleflerin geliri ve ödediği vergiler arasında doğru bir orantı vardır. Gelir artıkça, harcamalar artar ve gelirler üzerinde alınan vergiler de artar. Dünya literatüründe gelir seviyesi ve vergi oranları ile vergi uyumu arasındaki ilişki üzerine birçok ülkede ampirik çalışmalar yapılmıştır. Çalışmaların çoğunda gelir düzeyi artıkça, vergi kaçakçılığının da arttığı sonucuna varılmıştır (Kumluca, 2003: 93).

Vergi oranları, geniş anlamda vergi kaçakçılığının önde gelen belirleyicisidir. Gelir beyanlarını teşvik etmek için marjinal vergi oranları düşürülerek verginin tabana yayılmasını sağlayacağını ortaya koyan ampirik çalışmalar olmasına rağmen vergi oranlarının mükelleflerin davranışları üzerindeki etkisini ortaya koyan varsayım pek yoktur. Bu durumun sebebi ise vergi oranlarının mükellef davranışları üzerinde bir çelişki yaratmasıdır. Örneğin vergi oranlarındaki artış bir taraftan, kaçakçılık durumunda marjinal kazancı arttıracığı için daha fazla vergi kaçırmayı teşvik edebilir.

Diğer taraftan ise, vergi sonrası (harcanabilir) geliri azaltmak suretiyle ilave bir etki yaratır ki bu durum kişilerin riske karşı davranışlarına bağlı olarak daha az (aşağı yukarı) kaçırımlarına neden olabilir (Çelikkaya, 2002: s.y.).

2.4. VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Literatürde vergi uyumunu etkileyen faktörleri konu alan birçok çalışma vardır. Bu çalışmalar vergi uyumunu etkileyen faktörleri konularına göre ayırıp belli başlıklar altında ele almışlardır. Bu başlıklar; ekonomik, demografik, kültürel, siyasal, psikolojik gibi kavramlardır.

Smith ve Kinsey (1987) çalışmasında birey ve devlet arasındaki ilişkide vergi ödemenin boyutunu incelemiştir. Bireylerin vergi uyumu göstermeleri ya da vergi kaçırımları için çeşitli fırsatlara sahip olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bireylerin vergi ödeme konusunda karar verme sürecini ve kararlarına etki eden faktörleri incelemiştir. Bu faktörler; uğrayacağı maddi sonuçlar, normatif beklentiler, sosyolojik tutumlar ve inançlardır.

Taylor (2001) çalışmasında vergi mükellefleri vergi ödemeye motive eden etkenleri anlamak için farklı bir yaklaşımı tartışma konusu yapmıştır. Bu yaklaşıma göre bireylerin vergi ödeme tutumları istikrarlı değildir ve vergi otoriteleri, vergi sistemi ve diğer vergi mükelleflerinin kendini nasıl tanımladığına bağlı olarak şekillenir. Taylor çalışmasının başında mevcut yaklaşımların mükelleflerin vergi ödemelerini motive eden etkenleri açıklamada yetersiz kaldığını ve kendini tanımlayan yaklaşımın faydalı olduğunu kısaca açıklamıştır. Yaptığı anketin sonucunda bireylerin kendini vergi sistemine, vergi otoritelerine ve diğer vergi mükelleflerine karşı nasıl tanımladığı, vergi ödemeye yönelik tutumlarını etkilediğini görmüştür. Vergi mükelleflerinin vergi sistemlerinin nasıl algıladığı anlaşılırsa vergi edemeye motive eden etkenlerin anlaşılacağı sonucuna varmıştır.

Houston ve Tran (2001) çalışmasında gelir vergisinde kaçakçılığın sıklığı ve türünü tahmin etmek için anket çalışması yürüterek iki yöntem kullanmıştır. Bunlar;

randomize cevap yöntemi ve doğrudan sorgulama yöntemidir. Randomize cevap yöntemiyle yapılan anketin etkinliği değerlendirilmiştir. Ayrıca vergi kaçırma ve demografik faktörler arasında ki ilişki incelendi. Randomize cevap yöntemiyle yapılan ankete katılan katılımcıların; %5,5'i vergi kaçakçılığın sebebini düşük gelir olduğunu ifade etmiştir. %6,5 vergi kaçakçılığın sebebini aşırı vergi kesintisi olduğunu kabul etmiştir. Doğrudan sorgulama yöntemiyle yapılan ankete katılan katılımcıların yüzdesi sırasıyla; %1,7 ve %4,2'dir. Randomize yöntemiyle bulunan sonuçlar daha yüksektir ve vergi kaçırma ile demografik faktörler arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Tunçer (2002) çalışmasında vergi uyumunu etkileyen sosyo-psikolojik, ekonomik ve vergi yönetimine ilişkin faktörleri incelemiştir. Vergi uyumunu artıracak yollar önermiştir. Hükümet birey ilişkisinin vergi uyumuna etkisi incelemiştir. Çalışmasında amaçladığı şey hükümet birey ilişkisi üzerine yapılan çalışmaları değerlendirip, Türkiye'ye yönelik öneriler getirmektir. Çalışmasında Türkiye'de vergi uyumunu yeterli düzeye çıkarmak için hükümet ve birey ilişkilerinde yaşanan sorunların araştırılması ve çözümleri için çalışmalar yapılması sonucuna varmıştır.

Kumluca (2003) çalışmasında gönüllü vergi uyumunu açıklamış ve gönüllü vergi uyumunu etkileyen gelir düzeyi ve vergi nispetleri, yaptırımlar ve denetim olasılığı, vergi idaresinin etkinliği, vergi sistemin karmaşıklığı, vergi bilinci ve vergi afları faktörlerini incelemiştir.

Biberoğlu (2006) çalışmasında vergi uyumunu belirleyen vergi oranları, para ve hapis cezaları, denetim olasılığı, vergi sistemleri ve vergi ahlakı gibi faktörler üzerinde detaylı bir inceleme yaparak vergi uyumunu artıracak yönde yapılabilecek değişiklikleri incelemiştir. Devlet ve birey açısından yapılacak değişiklikler için Türkiye örneğini inceleyerek somut öneriler getirmiştir.

Çelikkaya ve Gürbüz (2006) çalışmasında gönüllü uyum üzerinde gelir vergi oranları ve gelir düzeyi, demografik ve sosyal faktörler, denetim, cezalar, mali danışmanlar, sübjektif ve objektif düzenlemeler vergi sistemi, sosyal ve ahlaki dinamikler ve vergi affı gibi çeşitli faktörlerin etkilerini test etmek için çoklu uyum analizi ve frekans yorumları yapmıştır. Bunun için Eskişehir ilinde 48 sorudan oluşan

bir anket çalışması yürütmüş, bu çalışmasında 1750 veri kullanarak tablolar oluşturmuş ve vergi yönetimine ilişkin iyileştirici öneriler getirmiştir.

Gökbunar, Selim ve Yanıkkaya (2007) çalışmasında Avrupa Değerler Anketi verileri kullanarak Türkiye için vergi ahlakını etkileyen faktörleri incelemiştir. Standart beklenen fayda teorisi bireylerin neden vergi ödedikleri veya neden bu kadar vergi ödediklerini tam açıklayamamıştır. Bu yüzden araştırmacılar vergi uyumunu etkileyen faktörler arasına ahlaki kurallar ve sosyal normlar gibi yeni faktörler eklemiştir. Bu çalışmada çeşitli demografik faktörlerin yanında çok sayıda sosyo-kültürel değişkenlerde regresyon kullanılmıştır. Bireylerin yaşı, istihdam durumu, cinsiyeti, dindarlık düzeyi ve demokrasiye bağlılığı gibi değişkenlerin vergi ahlakı üzerinde etkisi incelenmiştir.

İlhan (2007) çalışmasında kamu gelirlerinin %90-95'ini oluşturan vergilerin ne için ödenmediğini analiz etmiştir. Vergi ödemesini engelleyen ve vergi kaçakçılığına sebep olan bazı faktörleri yapılan anketler yoluyla incelemiştir. Bu faktörlerin; gelir dağılımındaki adaletsizlik, vergi yükü, gelir kaynağı, ceza oranı ve vergi oranların yüksek olması gibi faktörler olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca vergi uyumunu etkileyen ekonomik faktörlerin ne olduğu ve ekonomiyi ne ölçüde etkilediğini de incelemiştir.

İpek ve Kaynar (2009) çalışmasında vergi sistemlerinin başarılı olması için vergi uyumunun yüksek olması gerektiği düşüncesiyle vergi uyumunu etkileyen; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve aile yapısı gibi demografik faktörlerin önemine değinmişlerdir. Yaptıkları anket çalışması sonucunda demografik faktörlerin vergi uyumu açısından önemli olduğunu ve mükelleflerin vergi karşısında farklı davranışlar sergilemelerine sebep olabileceği sonucuna varmışlardır.

Barbutamışu (2011) çalışmasında çeşitli ülkelerde araştırmacılar tarafından analiz edilen vergi uyumu değişkenlerini tanımlamak ve vergi uyumu etkileyen faktörleri içerecek bir model oluşturmayı amaçlamıştır. Bireylerin ekonomik açıdan vergi ödeme ve vergiden kaçınma arasındaki kararlarını analiz etmiştir. Vergi uyumunu etkileyen en önemli faktörlerin; gelir düzeyi, denetim olasılıkları, vergi

oranı, vergi avantajları, cezalar ve diğer ekonomik olmayan faktörler olduğunu belirtmiştir.

Atawodi ve Ojeka (2012) çalışmasında Kuzey-Orta Nijerya'nın Zaria bölgesinin küçük ve orta boyuttaki şirketleri inceleyerek vergiye uyum göstermemelerine neden olan faktörleri değerlendirmiştir. Vergi kalkınma projeleri için önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak küçük ve orta boyuttaki şirketlerin vergi uyumu zayıftır. Çalışmasının sonucunda küçük ve orta boyuttaki şirketlerin vergi uyumsuzluğuna neden olan en önemli faktörlerin; yüksek vergi oranları ve karmaşık dosyalama prosedürleri olduğu ve birden daha fazla vergilendirme gibi diğer faktörlerinde vergi uyumsuzluğunu çok az etkilediği sonucuna varmıştır.

Aktan (2012) çalışmasında vergiye gönüllü uyum ve uyumsuzluğu etkileyen faktörleri (psikolojik, kültürel, kurumsal, dinsel, siyasal, idari – yönetsel ve hukuksal) analiz etmiştir. Bu çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır. Bireylerin gönüllü vergi uyumunu sağlayacak ve onları bu çerçevede vergi ile ilgili ödevlerini ve yükümlüklerini yapmaya yönlendirecek faktörler nelerdir, vergiden kaçınmanın sebepleri nelerdir ve vergi kaçakçılığına sebep olan etkenler nelerdir.

Fullarton (2013) tezinde vergi mükelleflerin davranışlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda eksik bırakılan konuları tamamlamayı ve vergi mükelleflerin niçin vergi kaçırıldığını anlamak için bir anlayış geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu tez 1990'lerde Batı Avustralya'nın küçük ve ağır bir endüstrisi olan Pilbara bölgesinde mavi yakalı işçilerin kitlesele pazarda neden vergiden kaçındıklarını incelemiştir. Mavi yakalı işçileri vergiden kaçınmalarına neden olan en baskın faktörleri incelenmiştir. Bunlar; demografik, sosyo-psikolojik, ekonomik, yasal ve idari faktörlerdir. Vergi mükelleflerinin vergiden kaçınma nedenleri; fiziksel olarak zorlu bir yaşam sürmeleri, ağır bir iş yükü altında olmaları ve vergi oranlarının yüksek olması sonucuna varmış.

Jimenez ve Iyer (2016) çalışmasında vergi uyumunu etkileyen mükellef tutumlarını şekillendiren sosyal faktörleri incelemiştir. Bütçe açıklarını yönetmeye çalışan hükümetler için gönüllü vergi uyumu çok önemlidir. Hükümetler için vergi uyumunu sağlamak için denetimlerin sıklaştırılması gibi geleneksel yöntemlerin kullanılması maliyetli olabilir. Bu çalışmada sosyal normların gücünün artmasıyla,

kişisel vergi normları artar bunun sonucunda vergi uyumu artar ilişkisi ele alınmıştır. Yani bireyler vergileri ne kadar içselleştirirler vergi uyumları o derece artacaktır. Ayrıca devlete duyulan güvenin hem vergi sisteminin adaletli olduğu algısını artırır hem de bireylerin vergiye uyum kararı üzerinde etkili olur. Bu çalışma mevcut vergi araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Bunlar; sosyal normların vergi uyumuna etkisinin ne olduğu gösterilmiş, devlete olan güven işlevini modellemiştir. Bu çalışma hükümetlerin vergi uyumu sağlamak için daha az maliyetli daha etkili stratejilerin var olduğunu göstermiştir.

2.5. MÜKELLEFLERİN DAVRANIŞLARI

Mükelleflerin davranışları göz önünde bulundurularak etkili bir şekilde vergilendirme sistemleri oluşturulabilir. Çünkü insan davranışları değişken bir yapıya (yere, zamana ve bireye göre değişiklik gösterir) sahip olduğu için vergileri etkiler (Çiçek ve Sabbağ, 2016: 45).

Mükellefler açısından vergiler zorunlu bir ödemedir ve devletin gelirini oluşturur. Ayrıca vergiler mükelleflerin ekonomik güçlerinde bir azalma yaratmaktadır. Bu yüzden mükelleflerin herhangi bir zorlama olmadan vergi ödevlerini yerine getirmeleri vergi uyumunu etkileyen faktörlere (vergi yükü dağılımında adaletin olup olması, vergi algısı, vergi oranları vb.) bağlıdır. Mükellefler bu faktörlerin olumsuzluk derecesine göre vergi ödevlerinden kurtulmaya çalışabilirler. Mükellefler vergi uygulamaları karşısında aktif ve pasif olarak tepki gösterirler (Ergül, 2016: 14).

Verginin başlıca kurallarından bir tanesi de zorlamadır. Zorlama verginin olmazsa olmaz özelliğidir. Bireylerin vergiye gönüllü uyumunun artırılması, vergi sistemi ve vergi yönetiminin başarısını gösterir. Vergi mükellefleri, verginin tarihi boyunca çeşitli nedenlerle vergilere tepki göstermiştir. Bir toplumda gönüllü vergi uyumu sağlanmıyorsa, bireyler vergiye karşı pasif ve aktif birçok tepki gösterirler (Ay ve diğerleri, 2010: 275).

Pasif tepkiler vergiye karşı gösterilen tepkilerin ilk aşamadır. Pasif tepkiler; aylıklığı tercih etme, tüketim ve tasarrufun azaltılması, üretim ve yatırım yapma eğilimlerinin azalması, vergiden kaçınma, vergi cennetlerine göç gibi dolaylı tepkiler söz konusudur. Vergi mükellefleri vergiye karşı pasif tepki aşaması gerçekleştirmediyseler vergiye karşı aktif tepkiler gösterirler. (Gürler Hazman, 2009: 54). Bu tepkiler aynı zamanda mükelleflerin davranışlarını oluşturur.

2.5.1. Pasif Mükellef Davranışları

Mükellefler vergi uygulamalarında vergiyi kabul ederse vergi uyumu gösterip vergisini ödeyecektir. Ancak vergiyi kabul etmezse, vergiden kurtulmak için vergisiz ikame mallara yönelme, vergisiz alana kayma vb. yollar arayışına girecektir (Biberoğlu, 2006: 93).

Vergiler mükelleflerin gelirlerinde azalış yaratırlar. Bu yüzden mükellefler; tüketimi kısma, yatırımdan vazgeçme, vergiden kaçınma, çalışmama, üretimi azaltma ve vergisini yansıtmaya gibi dolaylı ve pasif davranışlar sergilerler (Biberoğlu, 2006: 93).

2.5.1.1. Aylıklığı Tercih Etme

Mükelleflerin aylıklığı tercih etme durumu; bir vergi uygulamaya konulduğunda mükelleflerin gelirinde bir azalmaya yol açacaktır. Mükellefler bu durumu telafi etmek için daha fazla çalışarak gelir elde edebilir. Buna “gelir etkisi” denir. Ya da mükelleflerin uygulamaya konulan verginin gelirinde bir azalmaya yol açması sonucu üretme ve çalışma arzusunu kaybedebilir. Bunun sonucunda üretmek ve çalışmak yerine boş durmayı yani aylıklığı tercih edebilir. Buna “ikame etkisi” denir (Akdoğan, 1999: 98).

Aylıklığı tercih etme, pasif tepkilerin muhtemelen ilkidir. Bu tepki türü vergilerin ikame etkisinden kaynaklanır. Mükellefler çok çalışıp vergi ödemek yerine çalışmamayı tercih ederler. Yani aylıklığı tercih ederler. Ekonomik açıdan baktığımızda mükelleflerin aylıklığı tercih etmesi bir fırsat maliyeti olduğu için değer

ifade eder ve bir insan davranışıdır (Aktan ve diğeri, 2003: 8). Yani mükelleflerin ödeyeceği vergi artığında, reel gelirleri azalacaktır. Bu da aylıklığın maliyetini düşürerek tercih sebebi yapacaktır. Böylece aylıklığı daha çekici kılarak üretim ve verimin azalmasına neden olacaktır (Muter, ve diğeri, 1993: 47).

Ancak bu tercihin sürekliliği söz konusu değildir. Çünkü insan hayatını sürdürmek zorundadır. Dolayısıyla mükelleflerin aylıklığı tercih etmesi belli bir zamanla sınırlanabilir. Bu zaman sonunda mükellefler tercihlerini çok çalışmak yerine kayıt dışı faaliyetlere kaydırabilir (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2003: 8).

2.5.1.2. Tüketim ve Tasarrufların Azaltılması

Yükümlüler tüketim ve tasarruflarını azaltarak vergilerin etkilerini kaldırmaya çalışabilirler. Ayrıca artan vergi yükü yükümlülerin refah seviyesinde azalmaya sebep olur. Yükümlüler tepki olarak ekonomik davranışlarını azaltabilirler. Yükümlüler gelirlerini tüketim ve tasarruf olmak üzere iki şekilde kullanır. Bundan dolayı gelir tüketim ve tasarrufları etkiler. Vergi oranlarındaki artışlar, yükümlülerin önce tasarruflarında bir azalmaya neden olur sonra tüketimlerini azaltır. Mükelleflerin vergi yükü arttıkça, mükellefler ilk önce tasarruflarını düşürürler. Sonra vergi yükündeki artışa bağlı olarak, lüks tüketimlerini azaltırlar ve vergi yükü artmaya devam ederse, toplumsal açıdan tehlike arz eden bir durumdur, mükellefler temel zorunlu tüketimlerinde bir azalmaya gideceklerdir (Biberoğlu, 2006: 94).

Vergiden dolayı bireylerin geliri azaldığında bireyler gelirin fonksiyonları olan tasarruf ve tüketimlerini azalan gelirin miktarına göre sırasıyla azaltırlar. Bireyler tüketimlerini azaltma aşamasına geldiklerinde önce lüks alımından vazgeçerler. Gelirleri biraz daha azaldığında zorunlu malların tüketimini azaltırlar. Ülkeler için bu durum olumsuz sonuçlar doğurur. Bireyler vergi yükümlülüğünden kurtulmak isterler. (Aydoğdu, 2014: 52). Bireyler zorunlu ihtiyaçlarını kısmayacağı için vergi kaçırmaya yöneleceklerdir. Bu durum vergi uyumunu azaltır.

2.5.1.3. Üretim ve Yatırım Yapma Eğiliminin Azalması

Vergi oranlarında artış olduğunda, mükelleflerin gösterebileceği tepkilerden bir tanesi de yatırımlardan vazgeçmedir. Bu da yatırımlar üzerinde olumsuz etkilere yol açacaktır. Yatırımcılar, yatırım sonrası kazançlarının önemli bir kısmını artan vergiler nedeniyle devlete vermek zorunda kalacakları için yatırımlardan sağladıkları karlar düşecektir. Böylece yatırımcıların gözünde yatırımlar cazibesini yitirecek ve riske girme arzusu düşecektir. Ayrıca artan vergi oranları yatırımcılar için bir maliyet olarak da değerlendirilir. Artan vergi oranları yatırımcıların maliyetini artıracığı için harcama imkanlarını azaltacaktır. Böylece yatırımcıların harcama imkanları azalacağı için yatırım yapma kabiliyetleri düşecektir (Karatoş, 2009: 112).

Tüketim üzerinden alınan vergi oranlarındaki artış dolaylı olarak üretimi azaltmaktadır. Yani üretim maliyetine giren girdilerin üzerindeki vergi oranları artmasa bile, tüketim üzerinden alınan vergi oranlarında ki artış tüketimi azaltacağı için talep düşecektir. Düşen talep zamanla üretimin azalmasına neden olacaktır. Yani piyasada talebin düşmesi, arzın düşmesine neden olarak üretim seviyesini düşürecekler. Üretime giren girdi üzerinde alınan vergi oranındaki artış doğrudan üretimi düşürecekler. Yani üretime giren girdi üzerinde alınan vergi oranındaki artış üretim için bir maliyet oluşturacağı (üretimin maliyetini artıracığı) için karlılığı azaltacak ve üretimin kapasitesini daraltacaktır (Koç, 2010: 81).

2.5.1.4. Verginin Yansımaları

Toplanan vergiler kamu harcamaları olarak ekonomiye geri döner. Vergiler ekonomiyi önemli ölçüde etkilediği ve kişiler ve işletmeler üzerinde yük oluşturduğu için ekonomik açıdan büyük bir önem taşımaktadır. Kişiler ve kurumlar kanuni mükellef olarak ödedikleri ya da ödeyecekleri vergileri, başkası veya başkalarına devrederek vergi yükünden kurtulmaya çalışırlar (Taşkın, 2010: 81).

Vergiye karşı tepkilerden bir tanesi de vergi yansımalarıdır. Vergi yansımaları hem bireysel hem de kurumsal niteliğe sahiptir. Vergi yansımaları iktisadi bir imkandır. Vergi ödeyen kimseler bu imkandan yararlanmak için ödedikleri vergilerin bir kısmını

yada tamamını başkasına veya başkalarına yansıtabilir (devredebilir). Vergi yansımaları; vergiyi ödemiş kimsenin (kanuni mükellef) vergi yükünü başkasına (fiili mükellef) aktarmasıdır (Pürsünerli Çakar, 2013: 1296).

2.5.1.5. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma; vergi yükümlülerinin bilerek, aldatma olmadan net gelirlerin en aza indirmek için vergi yasalarındaki boşluklardan yararlanmasını ifade eder. Yani vergi kanunlarına ters düşmeden vergi mevzuatındaki boşluklardan yararlanılmasıdır. Vergiden kaçınmanın herhangi bir yasal dayanağı olmadığı için tanımlamak biraz güçtür (Acinöroğlu, 2013: 189).

Vergi mükellefleri, çeşitli vergi uygulamalarının etkisinden, kanunlara aykırı düşmeden, kurtulmak ya da en aza indirmek için vergiden kaçınmaya gidebilirler. Bunun için vergi planlayıcıları, profesyonel uzmanlar ve muhasebecilerden faydalanırlar. Böylece vergi mevzuatındaki boşluktan yararlanıldığı için vergiyi doğuran olaya sebep olunmaz ve vergi borcunun oluşması engellenmiş olur. Yüksek vergi oranları içeren vergi uygulamaları, sahip olunan kıt kaynakların kullanımı ve değerlendirmesini olumsuz etkileyeceği için vergiden kaçınmayı özendirici bir nitelik taşır (Şenel, 2014: 59).

2.5.1.6. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme ve Lobicilik

Baskı grupları (meslek odaları, işçi ve iş veren sendikaları, sivil toplum kuruluşları vb.) hem vergi otoritesi hem de mükellef ile etkileşim içinde olan bir aktördür. Mükellefler vergileme otoritesine isteklerini bildirmek için üyesi oldukları baskı gruplarını bir aracı olarak kullanırlar. Ayrıca baskı grupları da kendi üyelerine vergi otoritelerinin kararlarına karşı nasıl hareket edeceklerini söyleyerek ortak bir tavır sergilemelerini sağlayabilir (Canbay ve Çetin, 2007: 61).

Lobicilik; hükümetlerin karar verme süreçlerini ve verilen kararları etkileme çalışmaları olarak tanımlanabilir. Baskı grupları lobicilik faaliyetlerinde bulunarak siyasi bir değişim sağlamaya, alınacak değişim kararlarını engellemeye ve kendi

aleyhlerine olan vergi yasalarını değiştirmeye çalışırlar. Ayrıca baskı grupları karar alma mekanizmalarını etkileyerek, kendi istekleri doğrultusunda, mükellefleri rahatsız eden yasalarda değişiklik yapılmasını sağlamaya çalışırlar. Böylece mükellefleri rahatsız eden durumlar ortadan kalkacağı için mükellefler yasalara tepki göstermeyerek devleti bir maliyete sokmayacaklardır. Bu da devleti olumlu yönde etkileyecektir (Aslan, 2016: 62).

2.5.1.7. Vergi Cennetlerine Göç

Bir ülkede hiç vergi yoksa ya da çok düşük vergi oranları varsa, vergi yasaları şeffaf değilse, vergi yükümlüleri ile vergi idaresi arasında gizli pazarlıklar yoluyla anlaşmalar yapıyorsa, başka ülkelerde gerçekleştirilen faaliyetleri o ülkede gerçekleşmiş gibi kağıt üzerinde gösteriliyorsa o ülke vergi cennetidir (elik, 2013: 68).

Vergi cennetlerinin genel tanımı, vergi oranlarının çok düşük olduğu ya da gelirin hiç vergilenmediği ve belirli bir düzeye kadar gizlilik kurallarının hakim olduğu ülkeler şeklinde tanımlanabilir. Vergi cennetlerinde vergi oranlarının sıfır ve düşük olmasının yanında muafiyet ve istisnalar çok geniştir. Bu yüzden mükellefler vergi yükünü azaltmak için vergi cennetlerine göçü tercih ederler. Ayrıca vergi cenneti ülkelerinde, vergi otoritesi ile mükellefler arasında oran ve matrah konularında özel anlaşmaların yapılabileceğini sağlayan yasal düzenlemeler vardır. Bu yasal düzenlemeler, vergi kaçakçılığını ve kara para aklamayı kolaylaştırmaktadır (Bilici,2004: 659).

2.5.1.8. Verginin Geç Ödenmesi

Pasif tepkilerin bir diğeri de verginin geç ödenmesidir. Yükümlülerin vergiye karşı göstermiş oldukları vergiyi geç ödeme tepkisi vergi kaçaklığından ve vergiden kaçınmadan farklı bir olaydır. Çünkü yükümlüsünün vergisini geç ödemesi yasaya aykırı değildir ve daha az vergi ödemede söz konusu değildir. Yükümlü vergisini geciktirdiği zaman, gecikme zammı öder. Eğer faiz oranları ile gecikme zammı oranı

arasında bir fark varsa ve yükümlü alacağı faiz miktarı, ödeyeceği gecikme zammında fazlaysa, yükümlü vergisini geç öder. Bu faiz oranı ile gecikme zammı oranı arasında fark büyüdükçe yükümlülerin vergisini geç ödeme eğilimi daha çok gösterir. Yani verginin geç ödeme eğilimi bu farka bağlı olarak değişir. Başka bir deyişle yükümlüler tahakkuk ettikleri vergiyi kredi olarak kullanmayı tercih ederler (Kaynar, 2010: 35).

Enflasyon dönemlerinde vergi borcu mükellefe fayda sağlayacağı için mükellefler vergi borcunu geciktirebilirler. Enflasyon dönemlerinde paranın değeri düştüğü için mükellefler vergi ödemek yerine paranın değerini koruyan ya da artıran finansal araçlara vergi borcu olan paralarını yatırarak kazanç sağlamaya çalışırlar ve daha sonra vergi borcunu ödeyerek, kazancının bir kısmıyla vergi cezalarını ödeyip kar elde edebilirler. Eğer yükümlülerin elde ettiği kazançları ve vergi cezaları eşitse ya da vergi cezaları daha yüksekse, yükümlüler vergi borcunu geciktirmeyeceklerdir. Vergi cezaları ile yükümlünün kazancı arasındaki fark vergi geciktirmesini belirleyen tek faktör değildir. Bu faktörün yanında verginin geç ödenmesini belirleyen diğer faktörler; yükümlünün finansal aracı kullanabilme yeteneği, vergi borcunu gecikmeli ödediği için vergi otoritesi tarafından fişlenmesi ve sürekli inceleme riskiyle karşı karşıya kalmasıdır (Aslan, 2016: 55).

2.5.2. Aktif Mükellef Davranışları

Vergi yükünün artmasına bağlı olarak mükelleflerin tepkileri güçlenir ve belli bir noktadan sonra aktif tepki aşamasına geçer. Aktif tepki aşamasında mükellef tepkilerinin en genel özelliği vergilere karşı duyulan nefrettir. Aktif tepki aşamasında mükellefler vergi kanunlarına ve otoriteye karşı geldiği için vergi suçunu işleyerek ceza alırlar (Topkan, 2016: 117).

Vergiye karşı tepkiler vergi oranlarındaki değişime bağlı olarak değişir. Vergi oranları artığında vergi mükellefleri isyan ve risk alma duygusu içinde vergilere karşı tepki gösterirler. Vergi kaçırma ve vergi grevi aktif tepkilerdir (Çetin, 2010: 51).

2.5.2.1. Vergi Kaçırma

Vergi kaçakçılığı, aktif tepkilerin en yaygın ve en çok kullanılan vergi uyumsuzluk davranışıdır. Vergi kaçırmanın genel tanımı; mükelleflerin vergi kanunlarına aykırı olarak vergi yükümlülüklerinin tamamını veya bir kısmını yerine getirmemesidir. Mükelleflerin bu davranışları sonucunda, vergiler zamanında tahakkuk ettirilememekte veya eksik tahakkuk ettirilmektedir (Koç, 2010: 85).

Vergi kaçakçılığı, vergi borcunun doğması halinde vergi kanunlarına uymayarak verginin hiç ödenmemesi ya da kısmen ödenmesi sonucunda ortaya çıkar. Dolayısıyla vergi kaçakçılığı gayrimeşrudur. Başka bir ifadeyle mükellefler vergi yükünü azaltmak için yasa dışı yollar kullanırlar (Yardımcıoğlu ve diğerleri, 2015: 101).

Yasa dışı yollar kullanarak vergi yükü dışında kalmak için eylemler gerçekleştiren mükellefler vergi kaçırmış olur (Pürsünerli Çakar, 2013: 1300). Vergiden kaçınma ve vergi kaçaklığı arasındaki fark vergi kaçırma yasaların ihlal edilmesidir. Eğer vergi yasaları ihlal edilerek vergiden kaçınmaya çalışılırsa vergi kaçırma olarak kabul edilir. Vergi kaçırma ve vergiden kaçınmanın mali sonuçları aynıdır. Ancak hukuki sonuçları birbirinden farklı kavramlardır. Çünkü vergi kaçırma sonucu vergi yasaları ihlal edildiği için ceza yaptırımını söz konusudur (Kaynar, 2010: 37).

2.5.2.2. Vergi Grevi

Vergi grevi, bir grubun vergiye karşı gelerek ve toplu olarak vergi ödemeyerek direnmesini ifade eder. Yakın bir geçmişte gerçekleşen vergi grevi; 1953 yılında Pierre Poujade adlı kişi vergi ödememeyi kişisel olarak başlatmıştır. Kısa sürede diğer kişilerin katılımıyla toplumsal bir tepkiye dönüşmüş ve mali literatürde Poujade olayı olarak geçmiştir. Diğer vergi grevi; 1968 de Rhône-Alp'lerinde başlayan Nicoud hareketi; vergi düzenlemeleri ile getirilen yüksek vergi oranlarından olumsuz etkilenen küçük esnaf ve işletmelerin vergi yüklerinin artması sonucu ortaya çıkmıştır. Vergi grevi neo-liberal düşüncelerin gelişmesi sonucu devlet müdahaleciliğini azaltmak için ortaya çıkmıştır. Vergi grevi, bireysel veya kolektif (toplu) olarak ortaya çıkabilir ve

toplumsal bir vergiye karşı direnme biçimine dönüşebilir (Pürsünerli Çakar, 2013: 1295).

Vergi karşısında bir kişinin değil de bir grubun ortak davranışları vergi grevini ifade eder. Bu kolektif davranışların türleri; toplu gösteriler, vergi denetim ve tahsilatların engellenmesi ve ayaklanmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kolektif davranışlar, olgunlaşmamış toplumlarda bireylerin psikolojik varlıklarını dışa yansıyan sınıf bilinci belirtileri olarak kabul edilir. Vergi yasalarına karşı gelerek vergi grevine giden mükellefler kamu hizmetlerin aksamasına ve kamu otoritenin zayıflamasına neden olur. Eğer kamu hizmetleri aksamışsa ve kamu otoritesi zayıfsa bunun üzerine mükellefler vergi grevine giderse siyasal yapı için büyük tehlike oluşturur (Samadova, 2009: 76).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ UYUMUNUN SAĞLANMASINDA MÜKELLEFLERİN TİPOLOJİLERİNİN ÖNEMİ VE VERGİ UYUM POLİTİKALARI

Mükelleflerin davranışlarını çok çeşitli faktörler etkilediği için vergilerin de çok farklı etkileri vardır. Dolayısıyla mükelleflerin davranışlarını açıklamak için davranışlarını etkileyen bütün faktörleri açıklamamız gerekir. Bu da mükelleflerin vergi uyumu gösterip göstermeyeceğini tahmin etmemizi zorlaştırır. Mükellef davranışlarını etkileyen faktörler ile mükellef psikolojisini etkileyen faktörler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Vergi otoriteleri mükellef psikolojilerini dikkate almadan vergi faaliyetlerini sadece birer idari işlem olarak görürse vergi uyumsuzluğu artabilir. Mükellef psikolojini etkileyen faktörlerin başında genelde; vergi bilinci, vergi algılaması, vergi ahlakı gibi faktörler gelir. Ancak her vergi mükellefi bilgileri farklı algılar veya aynı ölçüde dikkate almaz. Bu yüzden aynı faktörlerin mükellef davranışları üzerinde farklı etkileri vardır. Dolayısıyla mükellef davranışlarını açıklamak için mükelleflerin faktörleri nasıl algıladığının ve ne ölçüde dikkate alındığının bilinmesi gerekir. Bu yüzden literatürde mükellefleri tiplere ayıran çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmada Torgler (2003) tarafından ortaya koyulan mükellef tipleri incelenmiştir. Bunlar; sosyal vergi mükellefi, içten vergi mükellefi, dürüst vergi mükellefi ve vergi kaçakçısıdır.

Bütün insanlar yaşadıkları çevrede sürekli bir etkileşim içinde, belirli normlara ve inançlara sahip olduğu için içsel ve dışsal faktörlerden etkilenirler. Bu yüzden vergi uyumu konusunda sadece ekonomik davranmaya çalışmazlar. Aynı zamanda sosyo – psikolojik faktörleri de dikkate alırlar. Yani vergi kaçırmaya çalışırken ya da vergi uyumu gösterirken sadece faydalarını maksimum veya maliyetlerini minimum yapmaya çalışmazlar. Diğer bir deyişle belirsizlik, itibar kaybetme korkusu, statülerin düşmemesi gibi psikolojik nedenler için de vergi uyumu gösterebilirler. Mükellef tiplerini oluşturan davranışsal maliye teorisi; vergi uyum analizinde ekonomik faktörlerin yanında, sosyo – psikolojik faktörlerin de dikkate alınmasını mümkün

kılmıştır. Bu sayede mükellef tiyolojiilerine uygun vergi politikaları oluşturma imkanı ortaya çıkmıştır.

Vergi uyumunun sağlanmasında öncelikli konulardan bir tanesi mükellef tiyolojiilerine yönelik vergi uyumunu artıran politikalardır. Vergi otoriteleri mükellef davranışlarını önceden tahmin ederek, vergilere karşı tepkileri en aza indirip vergi uyumunu artırabilir. Genellikle mükellefler vergi kaçıarak tepki verirler. Hükümetler vergi gelirlerini artırmak için vergi kaçırmayı azaltmaya çalışırlar. Hükümetler vergi kaçırmayı azaltmak için ceza oranlarını arttırırsa ve denetimleri sıklaştırırsa, vergi kaçırmak isteyenler bu sefer rüşvet ve yolsuzluk gibi yollarla vergi kaçırmaya kalkışacaktır. Dolayısıyla vergi uyumu düşer ve hükümete güven azalır. Bu yüzden denetim ve cezalar yanında vergi ahlakını yükseltecek faktörlerin de dikkate alınması gerekir. Bu da ancak vergi uyum kararlarının davranışsal boyutu dikkate alınarak hazırlanan vergi politikaları sayesinde sağlanabilir. Vergi uyum kararları sosyal ve kültürel normlardan etkilenir. Sosyal ve kültürel normlar güçlendirilerek vergi uyumu artırılabilir. Kültürel ve sosyal normlardan bir tanesi vergi ödemek için içsel bir motivasyon olan vergi ahlakıdır. Vergi ahlakı, görgü ve bilgimiz sonucunda oluşan vicdanımızda kazancımızın bir payının devlete ait olduğu hissidir. Başka bir deyişle, mükelleflerin tüm gelirlerini yasal bir zorlama duymadan beyan etmesi ve vergisini ödemesi, vergi ahlakına sahip olduğunu gösterir.

3.1. MÜKELLEF TİPOLOJİLERİ

Rutin alışkanlıklar ve kuralların korunmasında duyguların önemli rolü vardır. Adalet ve uygunluk ilkeleri ile adalet normları kurulur. Her vergi mükellefi belirli bilgileri farklı algıladığı için veya aynı ölçüde dikkate almadığı için aynı faktörlerin mükellef davranışları üzerinde farklı etkileri vardır (Samuels 2011: 31, Mlay, 2015: 119). Bunun sonucunda mükellefleri farklı tiyolojiilere ayırmak gerekir. Çeşitli faktörler mükellef davranışlarını farklı şekilde etkiler. Vergi mükellefleri vergi ödevlerini yerine getirmeden önce bir karara varmıştır. Vogel (1974) çalışmasında Kelman'ın (1965) çalışmasını baz alarak, vergi mükelleflerinin farklı nedenlere nasıl uyum sağlayacağını araştırmış. Kelman uyum, tanımlayıcı ve içselleştirme olarak üç

tipoloji geliştirmiştir. Uyum; bireyler vergilerini ödememeleri durumunda sonuçlarından korktukları için ödemek zorunda olurlar. Tanımlayıcı; vergi mükellefleri sosyal normlardan ve yakın çevresindeki insanların davranışlarından etkilenirler ve davranışları ona göre şekillenir. İçselleştirme; vergi mükelleflerinin davranışları ile inançları arasında bir tutarlılık vardır. (Torgler, 2003b: 124)

Torgler (2003) çalışmasında sosyal vergi mükellefi, içten vergi mükellefi, dürüst vergi mükellefi ve vergi kaçakçısı olmak üzere dört farklı tipoloji geliştirmiştir (Torgler, 2014: 372). Torgler'in tipolojileri ampirik bir doğrulanmaya tabi tutulmamıştır. Sosyal vergi mükellefi; sosyal normlardan güçlü bir şekilde etkilenir. Sosyal görüş ve davranışlara son derece duyarlıdır. Sosyal vergi mükellefleri vergi kaçırma durumunda utanç ve suçluluk duyarlar. İçinde buldukları toplumun bir parçası olarak kendilerini değerlendirirler ve toplumda kabul görmüş tutum ve davranışları sergilemeye özen gösterirler. İçten vergi mükellefi; bireyler bir görev duygusuyla hareket eder. Vergi otoritesinin davranışına bağlı olarak bireylerin vergi ödeme istekliği artabilir veya azalabilir. Dolayısıyla vergi otoritelerinin vergi mükelleflerine göstereceği saygı ve güven düzeyi vergi uyumunda önemli rol oynar. Bunların eksikliği vergi uyumunu düşürecektir. Dürüst vergi mükellefi; vergi kaçırma koşulları olmasına rağmen vergi kaçırmayan vergi mükellefidir. Vergi kaçakçısı; vergi kaçırma durumunda sadece kar ve zararı dikkate alan vergi mükellefidir (Torgler, 2014: 372, Niesiobedzka, 2014: 373).

3.1.1. Sosyal Vergi Mükellefi

Vergi mükellefi sosyal normlardan etkileniyorsa ve yakalanma korkusu varsa ve utanç duyuyorsa sosyal mükelleftir. Sosyal mükelleflerin vergi uyum arzuları diğer mükelleflerin vergi uyumuna bağlıdır. Sosyal mükelleflerin eşitlik algısı vergi uyumlarını arttıracak, eşitsizlik algısı ise vergi uyumsuzluğunu arttıracaktır (Tosuner ve Demir, 2009: 2).

Sosyal vergi mükellefleri vergi ödevlerini yerine getirirken rasyonel davranmak yerine ait oldukları sosyal gruptan etkilenirler. Çünkü ait oldukları sosyal grubun benimsediği davranışları yaptığında, kötü bir davranış bile olsa, olumsuz tepki

almayacaktır. Dolayısıyla vergi mükelleflerinin ait oldukları sosyal gruplar vergi kaçırıyorsa, mükellefte vergi kaçırmayı benimseyecektir. Eğer vergi mükellefleri içinde yaşadığı sosyal gruba kendini ait hissetmiyorsa, sosyal grubun davranışlarını benimsemeyecektir. Dolayısıyla sosyal normların bu mükelleflerin üzerinde bir etkisi olmayacaktır (Kitapçı, 2010: 83).

Sosyal ilişki ağları içerisinde olan sosyal normlar, kendini içinde yaşadığı topluma ait hisseden sosyal vergi mükellefini etkiler. Sosyal vergi mükellefi için parçası olduğu sosyal ağların içinde kabul görmüş kurallar son derece önemlidir. Hatta bu kurallar davranışlarını meşru görüyorsa onlar için toplumun genelinin meşru görmesinden daha önemlidir. Sosyal vergi mükellefleri içinde bulunduğu sosyal topluluğa ayak uydurur. Eğer sosyal topluluğu toplumun genelinin kabul gördüğü davranışları benimserse onlar da bu davranışları benimser. Anlaşılacağı üzere sosyal topluluklar vergi ödemeye olumlu bakarsa içinde barındırdığı sosyal vergi mükellefleri de vergi ödemeye olumlu bakacaklardır ve sosyal topluluğun bir parçası oldukları süre vergi uyumu göstermeye çalışacaklardır. Sosyal vergi mükellefi parçası olduğu sosyal topluluğun diğer üyeleriyle uyum içinde olmaya çalışır (Serim, 2011: 72).

Sosyal vergi mükellefleri sosyal normlardan etkilenirler, vergi ödevlerini yerine getirmedikleri zaman suçluluk hissederler ve tespit edildiğinde utanç duyarlar. Özellikle onlara yakın olanlara ve inançlara karşı çok hassastırlar. Sosyal vergi mükellefleri çevrelerinde algılanan değişikliklere duygusal olarak çok güçlü bir şekilde tepki verirler. Parçası oldukları sosyal toplumun tutum ve davranışlarının yanında onların tutumu ve davranışlarını şekillendiren etkenlerden biri de adalet olgusudur. Diğer mükelleflerin vergi ödediklerini algıarlarsa ödediği vergiyi ödemeye daha eğimli olurlar. Öte yandan diğerlerin vergi ödemediklerini algıarsa vergi ödeme istekliliği azalır. Sosyal vergi mükelleflerinin memnuniyetleri ve davranışları sadece objektif sonuçlara bağlı değil, aynı zamanda adil olduğu düşünülenlerle ilgili olarak alınan sonuca da bağlıdır. Dahası, birinin değişimi ve diğerlerinin değişimi arasındaki algılanan eşitsizlik, öfkeye neden olan bir sıkıntı duygusu yaratır ve bu da kaçınmanın moral maliyetini azaltır (Torgler, 2003a: 189, Torgler, 2003b:124, Samuels, 2011: 31, Mlay, 2015: 12).

Sosyal vergi mükellefi, parçası olduğu toplumda vergi uyumunun yaygın olduğunu düşünüyorsa ve vergi uyumunu içselleştirmişse vergi ödevlerini yerine getirmediği zaman utanç ve suçluluk duygusu hissedecektir. Ancak diğer mükelleflerin vergi kaçırdıklarını düşünüyorsa bu durum kendilerinin vergi kaçırmaları durumunda utanç ve suçluluk duygusunun psikolojik maliyetini azaltır. Böylece vergi kaçırma istekleri artacaktır (Çevik, 2012: 263).

3.1.2. İçten Vergi Mükellefi

İçten vergi mükellefi, herhangi bir dış etken olmadan vergisini öder. Vergi ödeme konusunda içsel motivasyonu yüksek ve çok hassas mükelleflerdir. İçten vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları, kamu harcamalarına ve diğer mükelleflerin davranışlarına bağlı şekillenmez. Ancak hükümet ve vergi otoritelerinin davranışlarından büyük ölçüde etkilenirler ve pozisyonları sahip olduğu kurumsal duruma bağlı olarak değişebilir (Tosuner ve Demir, 2009: 2).

İçten vergi mükellefleri, dış etkenler tarafından zorlanmadan motive olurlar. Diğer mükelleflerin yanı sıra yükümlülük duygusu taşırlar. Yani kendini sorumlu hissederler. Hükümetlerin ve vergi otoritelerinin davranışları gibi faktörlere duyarlıdırlar. Hükümetler tarafından yapılan olumlu eylemler, içten vergi mükelleflerinin vergi sistemlerine olumlu tutumlarını, vergi ödemelerini ve vergi uyumunu artırmayı amaçlar (Samuels, 2011: 32, Mlay, 2015: 12).

Bireylerin yetkililer tarafından nasıl ele alındığı, bireylerin yetkilileri değerlendirmeleri ve iş birliği yapma isteklerini etkiler. Diğer bir deyişle içten vergi mükelleflerin vergi ödeme konusunda bir içsel motivasyona sahiptirler. Eğer içten vergi mükelleflerin içsel motivasyonları düşerse, yavaş yavaş vergi ödememe duygusu yaşayacaklar. Böylece vergi uyumsuzlukları artacaktır. Bu uyumsuzluklar arttığında cezalar söz konusu olacaktır. Bu sefer içten vergi mükellefleri ceza almamak için vergi uyumu gösterirler. Anlaşılacağı gibi bu noktada vergi uyumunu dışsal motivasyonlarla sağlanmış olacaklardır. Yani mükellefler artık içsel motivasyonun dışına çıkmış olurlar. Bireylerin kamu hizmetlerine katkıda bulunma istekleri diğer bireylerin katkılarına (katkı miktarlarına) bağlı değildir. Bu nedenle diğer bireylerin katkıları

onları şartlandırmaz. Vergilerini ödemek zorunda oldukları koşullara bağılıdır (Torgler, 2003a: 189, Torgler, 2003b: 124).

İçten vergi mükellefini diğer mükelleflerden ayıran şey hiçbir etki altında kalmadan kendini yükümlü hissetmesidir. Vergi ödeme hissini bir ödül olarak görürler. Vergi ödemenin gereğine inanırlar. Vergi ödediklerinde kendi gözlerinde değerlerinin arttığını hissederler. İçten vergi mükelleflerini motive eden şey taşıdıkları vatandaşlık bilincidir. Bu nedenle kendi yararlarını toplumun yararlarından çıkarsamaya çalışırlar. İçten vergi mükellefleri sistemin bir parçası olarak kendini görürler. Yaşadıkları topluma dahil olduklarını hissederler. Vergi uyumu sağlayarak sosyo-ekonomik etki yarattığına inanırlar. Hükümet ve vergi otoriteleri tarafından takdir edilmeyi beklerler. İçten vergi mükellefleri onurlu bireylerdir. Onurları zedelendiğinde (vergi otoriteleri vergi hilesi yaptığından şüpheleniyorsa) içsel motivasyonları azalacaktır. Bunu sonucunda vergi ahlakları azalacaktır. Bunun aksine, vergi otoriteleri vergileme aksaklıklarında vergi hilesi yaptıklarından şüphelenirse ve bu aksaklıkları gidermek için onlara gayri resmi bir şekilde danışsa onlara saygı duyulduğunu hissettikleri için vergi ahlakları artacaktır. İçten vergi mükellefleri kendi yararlarından daha çok toplumun yararını düşünürler (Serim, 2011: 73).

3.1.3. Dürüst Vergi Mükellefi

Dürüst vergi mükellefi her türlü şart ve durumda vergi öder. Elinde fırsat olsa bile vergi kaçırmaz. Vergi ahlakı en yüksek mükelleftir. Vergi oranlarının yüksekliği, denetimlerin az yapılması gibi fırsatçı durumlar onları etkilemez (Tosuner ve Demir, 2009: 2).

Dürüst vergi mükellefleri için vergi kaçırmak ekonomik anlam taşısa da ve caydırıcı faktörler düşük olsa bile vergi uyumu göstermeye devam eder. Denetimlerin çok az yapıldığı ya da ekonomik faaliyetlerin küçük bir kısmı bile denetlense, denetim onlar için bir caydırıcılık faktörüdür. Yani denetimlerin azlığından faydalanıp vergi kaçırmazlar (Chirkos, 2015: 3).

Bu vergi mükellefleri her zaman vergiye uyum sağlamaya çalışırlar. Nasıl vergi kaçıracaklarını düşünmezler. Vergi politikalarında yapılan değişiklikler (vergi

oranları, denetim sıklığı gibi) onun davranışları üzerinde bir değişiklik yaratmaz ve onlarda vergilere karşı tutum ve davranışlarını değiştirmezler (Samuels, 2011: 32, Mlay, 2015: 12).

Bazı kişiler her koşul altında dürüstlüğünü korumaya çalışır. Bunun yetiştirme tarzıyla da alakası vardır. Çocukluk döneminde ebeveynleri dürüstlüğü öğretmiş olabilir. Bu kişiler çocukluğunda öğrendiği dürüstlüğü büyüdüklerinde iş hayatlarına taşıyacaklardır. Dürüst davranışları kimliğine işlediğinde, vergi ödeme davranışlarını da etkileyecektir. Vergi uyum konusunda dürüst davranmasa bile suçluluk hissinin baskısını hissedecektir (Serim, 2011: 73). Bu yüzden vergi otoritelerini aldatmanın yolunu aramazlar. Hatta davranışları vergi politikalarında meydana gelen değişimlere (yüksek vergi oranları ya da denetim azlığı) yanıt vermez. Dolayısıyla rasyonel davranmazlar. Diğer bir deyişle çıkarlarını düşünmezler (Torgler, 2003b: 125).

Dürüst vergi mükelleflerinin vergi ahlakları yüksektir. İçten vergi mükelleflerin vergi bilinçleri yüksektir. Dürüst vergi mükellefleri vergi uyumu konusunda dürüstlikle hareket ederler. İçten vergi mükellefleri vergi uyum konusunda vatandaşlık bilinci ve toplum yararına hareket ederler. Dürüst vergi mükellefleri vergi ödemeyi ahlaksal açıdan ele alırlar. İçten vergi mükellefi vergi ödemeyi bir ödev olarak ele alır.

3.1.4. Vergi Kaçakçısı

Vergi kaçırma mükellef tipolojilerinin sonuncusudur. Vergi kaçırmaya meyilli olan mükelleflerin vergi ahlakı çok düşüktür. Her zaman vergi kaçırdıklarında sağlayacağı faydayı hesaplar (Torgler, 2003b: 125). Yani vergi ödeme ve ödememenin değerini karşılaştırır. Vergi uyumu sorunu vergilerin ortaya çıktığı zamandan itibaren var olmuş ve vergiler olduğu sürece var olacaktır. Vergi kaçırma bütün ülkelerde büyük bir sorun teşkil eder. Ekonomistler vergi kaçırma sorununu belirsizlik altında verilen bir rasyonel karar olarak değerlendirmektedirler (Samuels, 2011: 32, Mlay, 2015: 13).

Vergi kaçırıcı bireyler kendi çıkarını maksimum seviye çıkarma isteğindedirler ve genelde “homo economicus” (iktisadi insan) olarak kabul edilirler. Vergi kaçırıcı

bireyler genelde maliyetlerini en düşük seviyede tutmaya çalışırlar. Bu tipolojide bireyler her zaman hiç vergi ödememe ya da en az vergi ödeme yollarını ararlar. Genelinin vergi ahlakı çok düşüktür. Onlar vergi uyumu göstermenin değeriyle vergi kaçırma suçunun değerini karşılaştırırlar. Hangi davranışın onlara maliyeti azsa o davranışı sergilerler. Vergi sistemlerinde denetleme ve ceza oranı düşükse kendi bakış açılarıyla rasyonel davranmak için vergi kaçırırlar. Bu yaklaşıma göre onlar vergi kaçırma riskiyle yakalanma riskini göze alarak bir kumar oynarlar. Yakalanma riski düşükse ya da az maliyetliyse vergi kaçırma seçeceklerdir. Bu durumda onların gözünde kişi eğer rasyonelse vergi kaçıracaktır. Çünkü denetlenme ve yakalanma olasılığı düşükse ve cezalar da düşükse, vergi kaçırma bir yandan maliyetleri azaltacak, bir yandan da faydayı artıracaktır. Vergi kaçırma mükellefler içsel çıkarımı maksimum seviyeye çıkarmaya çalışırlar (Serim, 2011: 74).

3.2. VERGİ UYUMUNUN SAĞLANMASINDA MÜKELLEFLER TİPOLOJİLERİN ÖNEMİ

Rasyonel tercihler teorisi anlayışına göre bireyler tamamen rasyoneldir ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder. Bu anlayış Neoklasik teori ile şekillenmiştir. Bu anlayışın temelini rasyonel insan modeli oluşturur. Rasyonel insanlar kişisel çıkar peşindedirler. Kişisel çıkarları ile ilişkisiz unsurları değerlendirmeye almazlar. Rasyonel insanlar faydalarını maksimize etme ve maliyetlerini minimize etme peşindedirler. Rasyonel tercihler teorisine göre insanlar doğası gereği rasyoneldir. Dolayısıyla bu çerçeveden bakıldığında insanlar imkanların sağlayacağı düzeyde vergi ödememeyi ya da az vergi ödemeyi benimseyeceklerdir. Vergi uyumlarını belirleyen faktörler; vergi oranı, vergi cezaları ve denetim oranıdır (Çiçek ve Diğerleri, 2018: s.y.).

Rasyonel tercihler teorisine göre vergi mükellefleri vergi kaçırma kaçırmayacağına ya da ne kadar kaçıracağına ceza miktarını, denetleme oranını, vergi oranını ve gelir gibi faktörleri dikkate alarak karar verirler. Rasyonel tercihler teorisi yaklaşımına göre bireyler fayda olarak sadece geliri dikkate alırlar ve denetleme ve ceza oranı gibi unsurların sayısal değerini bilirler. Diğer bir deyişle kişiler vergi

kaçırarak sadece gelirlerini artırırlar. Bundan bir haz veya bir utanç duymazlar. Dolayısıyla bireylerin vergi kaçırımları durumunda gelirleri düşerse yani yakalanma olasılığı yüksekse vergi kaçırılmayacaklardır. Yani denetim ve ceza oranı yüksekse bireyler vergi kaçırılmayacaklardır (Çiçek ve Diğerleri, 2018: s.y.).

Homo economicus, ekonominin temel varsayımıdır ve kıt kaynaklarla maksimum faydayı sağlamaya çalışan insanları ifade eder. Diğer bir ifadeyle insanlar, rasyonel davranış teorisine göre hareket eder. Ancak bütün insanların çevreleriyle sürekli bir etkileşim içerisinde olduğu, belirli inançlara ve normlara sahip olduğu ve kendine özgü bir kişiliği bulunduğu için rasyonel davranışlar göstereceğinden bahsetmek mümkün değildir. Hatta insanlar çoğu zaman rasyonel yerine irrasyonel davranışlar sergilemektedirler (Gönen ve Rasgen, 2017: 190).

Bireylerin ekonomik davranışları incelendiğinde psikolojik ve sosyolojik unsurların dikkate alınması gerekir. Çünkü insanlar her zaman çeşitli nedenlerle karlarını ve faydalarını maksimize etmeye çalışmazlar. Örneğin, belirsizlik, itibar ve statü kaybetme korkusu veya kazanma isteği, riskten kaçınma dürtüsü ve asimetrik bilgi gibi psikolojik nedenler insanları maksimizasyondan uzaklaştırır (Can, 2012: 93).

Günümüzde vergi uyumu analiz edildiğinde ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyo – psikolojik faktörlerin de dikkate alınmasını Davranışsal Maliye Teorisi mümkün kılmıştır. Bu çerçevede içerisinde mükellef tiyolojileri oluşturulmuştur. Bu sayede vergi uyumunu artırma politikalarını, mükellef tiyolojilerine uygun oluşturma imkanı ortaya çıkmıştır. Böylece vergi mükellefleri ve vergi otoritesi arasında ilişki istenilen şekilde yönlendirilebilir (Çiçek ve Diğerleri, 2018: s.y.).

3.2.1. Harcama – Vergi İlişkisinin Kurulması

Mükelleflerin vergiye bakışı olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlüdür. Eğer mükellefler kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak vergilerin toplandığını algıarlarsa vergilere bakışı olumlu yönde olacaktır. Eğer mükellefler bir yük veya bir ceza olarak vergileri algıarlarsa vergilere bakışı olumsuz yönde olacaktır. Mükelleflerin olumlu ve olumsuz bakışlarının etkileri vardır. Mükellefler vergilere olumsuz bakarsa, vergi ödeme istekleri düşecektir. Vergilere olumlu bakarsa vergi ödeme konusunda daha

istekli olacaklardır. Anlaşılacağı üzere mükellefler kamu hizmeti (harcama) ve vergi arasında bir ilişki kurarsa vergi uyumu artacaktır. (Teyyare ve Kumbaşı, 2016: 6).

Hukuki ve polisiye önlemler vergi kaçakçılığı için her zaman yeterli değildir. Bir önceki paragrafta bahsedildiği gibi mükelleflerin ödedikleri vergilerin kamu hizmeti karşılığı olduğu bilinci de olmaları da önem taşımaktadır. Yani bir toplumda vergi kaçakçılığı önlemede vergi bilincinde rol oynamaktadır. Bir toplumun vergi bilincini benimsemesi için öncelikle o toplumun devlet yöneticilerinin adalete inanmaları, hukukun üstünlüğünü kabul etmeleri ve bunlara uygun davranmaları gerekmektedir. Eğer bir toplumda devlet yöneticileri savurgansa, toplanılan vergileri doğru yere harcamıyorlarsa ve yolsuzluk, rüşvet zimmete geçirme yaygınrsa o toplumun vergi bilincini benimsemesi çok zordur. Aynı zamanda bu toplumda vergi ahlakının artması da imkansızdır. Tekrar baştan almak gerekirse, bir toplumda vergi bilinci ve vergi ahlakının artması için devlet yöneticilerinin adalet, ahlak ve sosyal sorumluluk sahibi olması gerekmektedir. Bir topluma vergi bilincini benimsetmek için devletin saygınlığını düşüren rüşvet, yolsuzluk, zimmete geçirme, kayırmacılık gibi olayları çözmeli ve mükelleflerin ödedikleri vergilerin, kamu harcaması (köprü, yol, okul, hastane gibi) olarak tekrar döneceğine inandırılmalıdır. Bireylerde bu inanç oluşursa onları bilinçlendirmek çok kolay olacaktır. Aksi taktirde vergi bilinci olmayacaktır (Sugözü, 2008: 123). Ancak mükelleflerin ödedikleri vergiler kadar kamusal harcamalardan faydalanıyorlar mı konusu da önemlidir. Kamusal harcamalardan, mükellefler ödedikleri vergilerden daha az veya daha çok fayda sağlayabilirler. Eğer bir mükellef ödediği vergiden daha az fayda sağladığını düşünüyorsa, devletin onu sömürdüğünü (mali sömürü) düşünecektir. Mükellefteki bu sömürü düşüncesi vergi bilincini olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla kamusal harcama ve vergiler arasında kurulan ilişkinin korunması için mükelleflerin mali sömürü hissine kapılmalarını önlemek gerekmektedir. Bu önlem, genellikle kamusal hizmetlerin yeniden dağıtıcı özelliğinden yararlanarak alınmaktadır (Demir, 2009: 211).

3.2.2. Mali Değişim

Vergi gelirleri kamu gelirlerinin çoğunu oluşturduğu için ve kamu gelirleri de kamu harcamalarının finansmanını karşıladığı için bireyler ödedikleri vergileri kamu harcamalarının karşılığı olarak görürler. Vergiler ve kamu harcamaları arasında bu karşılıklı ilişki mali değişim olarak bilinir. Mali değişim bilinci bir toplumda sağlanırsa vergilerin toplumsal kabulü daha kolay gerçekleşir. Yani vergilerin toplumsal kabulü için mali değişim bilinci gerekir. Ek olarak mali değişim bilincinin sağlanması demokrasinin toplumda yerleşmesi için de gereklidir. Ayrıca mali değişim bilinci hükümetleri de vergileme ve kamu harcamaları yapma konularında daha dikkatli davranmaya zorlayacaktır (Demir, 2009: 222).

Vergi tanımında her ne kadar vergiler; karşılıksızdır, zorunlu ödemelerdir ve ödeme güçlerine göre kamu harcamalarından yararlanma ölçülerine bakılmaksızın tek taraflı alınır gibi ifadeler yer alsada uygulamada devlet ile vergi arasında bir mali değişim yani karşılıklık esasına dayayan bir psikolojik sözleşmenin olduğu kabul edilir. Diğer bir deyişle bireyler vergileri sosyal bir sözleşme olarak görür. Bu görüş doğrultusunda vergi mükellefleri vergi uyumu gösterirken devletin tutumu ve vergi sisteminin adilliğini nasıl algıladıklarına bağlı olarak etkilenirler. Son yıllarda yapılan çalışmalarda kişiler arasındaki ilişkilerde karşılıklı ilişkilerin oldukça etkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda insanlar arasındaki karşılıklık ilişkisi insanların bir iş birliğine gitmelerinin ön şartı olarak kabul edilebilir. Bu durum devlet ve birey içinde geçerlidir. Açıklamak gerekirse toplumda karşılıklı ilişkilerin güçlü olması durumunda iş birliği davranışlar da güçlü olacaktır. Bireyler devlete karşı bir iş birliği içinde olacaklardır. Sonuç olarak vergi uyumu artacaktır (Kitapçı, 2017: 448).

3.2.3. Mali Yanılsama

Mali yanılsamanın kısaca tanımı vergi yükünün yanlış algılanmasıdır. Geniş tanımı ise bireylerin kamu harcamalarından almış oldukları fayda ile kamu harcamalarının maliyetlerinin yanlış algılanmasıdır (Kitapçı, 2016: 66).

Mali yanılısama, vergi mükellefleri ödedikleri vergileri dikkate alarak kamu kesiminin büyüklüğünü değerlendirirler. Bu açıdan bakıldığında vergi mükellefleri bazı vergilerin düzeyini yanlış algıladıklarında kamu kesiminin büyüklüğü düzeyinin de yanlış algılayacaklardır. Bunun sonucunda vergi mükellefleri bazı vergileri yanlış algıladıklarında kamu kesimi mal ve hizmet fiyatlarını yanlış değerlendireceklerdir. Eğer vergiler olduğundan daha düşük bir düzeyde algılanırsa kamu mal ve hizmet fiyatları da düşük algılanacaktır. Bu da kamusal mal ve hizmetlere ilişkin talebin artmasına neden olacaktır (Akdoğan Gedik, 2017: 4).

Mali yanılısama, vergi yükünün ve kamusal mal ve hizmetlerin olduğundan daha farklı algılanmasını ifade eder. Vergi sistemlerinin, büyük küçük çok sayıda vergiden oluşan ve vergilerin çoğunun dolaylı(görünmeyen) vergilerden oluştuğu ülkelerde mali yanılısama nedeniyle çoğu zaman vergi mükellefleri sırtlarındaki vergi yükünü olduğundan daha az görmekte-dirler. Bunun sonucunda vergi mükellefleri kamu harcamalarını daha düşük değerlendirir. Bu durum kamu harcamalarına olan talebi artırarak politikacıların kamu harcamalarını artırma yönünde motive olmalarına neden olur. Mali yanılısamayı destekleyenler, mali yanılısama nedeniyle bireyler kamu harcamalarının gerçek maliyetlerini hissetmedikleri için, bütçe açığı verildiği dönemlerde vergilerin artırılmasını savunurlar (Şahin ve Akar, 2015: 28).

Vergi yükü kamu maliyesi için problemler yaratabilir. Vergi mükellefleri vergi yüklerini olduğundan daha yüksek hissetmeleri durumunda vergiden kaçınma, fazla kamusal mal tüketme veya vergi kaçırma yollarına yönelebilirler. Bu her bir durumda kamu maliyesi için birer problemdir. Vergi mükellefleri vergi yüklerini aşırı hissetmeleri ya da aşırı olmasının yanında kamusal politikaların belirlenmesinde yeterli kadar rol oynamadığını düşünürse kamusal malları aşırı tüketirler. Ayrıca eksik bilgi de kamusal malların aşırı tüketilmelerine neden olur. Bu tür sosyal refahı azaltan mükellef davranışlarını engelleyen davranışsal iktisat araçları mevcuttur. Birçok hükümet mükelleflerin sosyo-psikolojik yönelimlerini dikkate alarak uyguladıkları politikaların işlerliğini artırmaya çalışırlar. Buna ek olarak da kendi popülaritesini düşürmemeye çalışırlar (Didinmez, 2018: 78).

3.3. VERGİ UYUM POLİTİKALARI

Vergi politikalarının başarısı vergi mükelleflerinin az tepki vermesiyle ilgilidir. Bu da vergi mükelleflerinin davranışlarını önceden tahmin etmeyi gerektirir. Vergi mükelleflerinin tepkilerini en aza indirmek için ekonomik çıkarlar sağlamak gerekir (Cansız, 2006: 116). Vergi mükelleflerinin vergi politikalarına göstereceği tepkiyi önceden dikkate alarak vergi politikaları hazırlamak gerekir. Böylece etkin bir vergi politikası oluşturularak, vergi politikalarının amacına ulaşması sağlanır ve mükelleflerin memnuniyet dereceleri yükseltilmiş olur. Vergi politikalarının başarısının nedeni, vergi mükelleflerin tepkilerini önceden tahmin etmenin yanında vergi mükelleflerine ekonomik faydalar sağlamaktır. Eğer bir vergi sistemine karşı olumsuz tepkiler oluşmuşsa, bu tepkileri yok etmek için eski vergilerin yerine daha uygun vergiler konularak vergi sisteminin değiştirilmesi gerekir. Ancak yeni vergiler konulurken mükellef psikolojisi üzerinde nasıl etki yaratacağına dikkat edilmesi ve mükelleflerin bu vergilere karşı tutum ve davranışlarının nasıl olacağı tahmin edilmesi gerekir (Samadova, 2009: 14). Ayrıca vergiler, vergi adaleti ve iktisadi etkinlik açısından birlikte değerlendirildiğinde de vergi politikalarına karşı oluşan olumsuz tepkiler giderilebilir (Cansız, 2006: 116).

Gelişmekte olan ülkelerde politika yapıcılar için daha çok sıkıntı yaratan sorunlardan biri, yüksek vergi uyumu seviyelerini teşvik etmektir. Kaçakçılık meselesi, diğer yasadışı faaliyetlerden farklı olarak, hükümetin ekonomik politikasını yürütmeye kullanmaya çalıştığı mali kontrol araçlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlıdır. Vergi kaçırılmayı azaltmak hükümetin gelirini artırır. Ancak, vergi kaçakçılığını azaltmak genellikle yüksek cezalar uygulamak ve / veya denetimlerin sıklığını arttırmak meselesi değildir. Aşırı cezalar, rüşvet ve yolsuzluğu daha yaygınlaştırır ve daha düşük vergi uyumu ve kamu kurumlarına olan güvenin azalmasına neden olur. Vergi kaçakçılığını azaltmak için etkili politikalar tasarlamak gerekir. Bunun için de mükelleflerin vergi uyum kararlarının davranışsal boyutlarını bilmek gerekir. Vergi uyumluluğuna yönelik bireysel tutumlar, sosyal ve kültürel normlardan etkilenir. Bireysel tutumları güçlendirmek için sosyal ve kültürel normları güçlendirmek gerekir. Bu tür normlar hükümete güveni artırdığı gibi etkin bir vergi politikası aracıdır

(Cummins, Vazquez, McKeec ve Torgler, 2009: 447). Vergi uyumu artırmak için caydırıcılık ve teşvik politikası birlikte ele alınmalı ve vergi ahlakı düşük olan ve vergi ahlakı yüksek olan mükellefleri ayırıp öyle uygulanmalıdır.

Vergi mükelleflerinin vergi yükümlülükleri ve sorumluluklarını yerine getirmede sahip olduğu dürüstlük düzeyi vergi ahlakını ifade eder. Bu tanım vergi ahlakının en genel tanımıdır. Vergi kaçırın mükelleflerin vergi ahlakı daha düşüktür. Vergi ahlakı yüksek bir birey, vergisel yükümlülüklerini yasalara uygun olarak eksiksiz ve zamanında yerine getirirler ve vergi kaçırma fırsatları olsa bile vergi kaçırmazlar (Yücel, 2017: 232).

Vergi kaçırınmayı etkileyen faktörler, vergi cezalarının miktarı ve vergi cezalarının uygulanma derecesidir. Vergi cezaları miktarı düşükse ve/veya vergi cezaları uygulanmıyorsa mükellefleri vergi kaçırınmaktan caydırmayacaktır (Arıkan, 1995: 59). Vergi ahlakı düşük olan mükellefler, vergi cezaları düşük veya vergi cezaları uygulanmayan koşullarda vergi kaçırınacaklardır.

Caydırıcılık kelimesi Latince ‘deterre’ (korkutup kaçırınmak) anlamına gelir ve etimolojik olarak Latince yer alan ‘terror’ (terör) kelimesine dayanmaktadır. Caydırıcılık için önemli olan iki unsur; tehdit ve tehditin karşı taraf üzerindeki etkisidir. Caydırıcılık bir kimseyi korku yoluyla bir eylemi yapmasını engellemektir (Mehmetcik, 2011: 36). Cezaların caydırıcı olması için denetimlerle vergi kaçırınların belirlenmesi gerekir.

Bireyler denetim aracıyla kanunlara uygun hareket ederler. Aynı zamanda bu denetimin temel amacıdır. Mükelleflerin denetlenebilecekleri düşüncesi kanunlara uyma eğilimlerini artırır. Vergi denetimleri vergi kaçırınlar için büyük bir risk oluşturur. (Rakıcı ve Aydoğdu, 2017: 225). Vergi uyumunun sağlanmasında caydırıcılık politikaları kadar teşvik politikaları da önemlidir.

Teşvik kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde “özendirmek, isteklendirmek” anlamına gelir (TDK, 2018). Teşvik kavramı, belirli ekonomik faaliyetlerin daha hızlı ve daha fazla gelişmesini sağlamak için kamu kuruluşlarının bu ekonomik faaliyetlerini özendirmesidir. Teşvik politikalarının temel amacı ekonomik hayatı düzenleyerek ülkenin refah seviyesini arttırmaktır (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017:

156). Vergi teşviklerinin başlıca amaçları; yatırımları artırmak, dolaysız sermaye yatırımlarını yurt içine çekmek, işsizliği azaltmak, belirli ekonomik faaliyetleri artırmak, gelişmemiş bölgeleri kalkındırmaktır (Baştürk, 2012: 8). Literatürde teşvik, teşvik politikası ve vergi teşvikleri kavramlarına bakıldığında genelde yukarıda yapılan tanımlar vardır. Bu çalışmada teşvik politikası vergi uyumunu artırma yönüyle ele alınacaktır.

Kimse vergi ödemekten hoşlanmadığı için vergi almak için kamu yararı gibi teşvikler gereklidir. Literatürde bazı araştırmacılar bencil bireylerin vergi ödeme konusunda rasyonel davranacağını belirtmişlerdir. Çünkü yakalanma riskleri ve bazı ülkelerde para cezalarının boyutu çok düşüktür. Bu nedenle vergi kaçırmak çok avantajlıdır. Vergi ödeme yarı gönüllü bir eylem olarak kabul edilir ve vergi otoriteleri vergi uyumu sağlamak için içsel motivasyonun yanında ödüller ve yaptırımlar gibi dış müdahalelerin de gerekli olduğunu kabul etmelidirler (Feld ve Frey, 2007: 105). Aşağıdaki şekil 3’de vergi otoriteleri ile vergi mükellefleri arasındaki ilişkinin, vergi uyumu ve vergi ahlakı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Şekil 3: Vergi Uyum Politikası Matrisi

		VERGİ OTORİTESİ		
		Vergi Uyum	Caydırıcılık Politikası	Teşvik Politikası
VERGİ MÜKELLEFİ	Vergi Ahlakı Düşük Olan Mükellef	A	→	0 ₁
	Vergi ahlakı Yüksek Olan Mükellef	0 ₂	←	B

Kaynak: Tarafımca hazırlanmıştır.

A: Vergi otoritesi, vergi ahlakı düşük olan mükellefleri A noktasında değerlendirir ve vergi kaçırmalarını engellemek için denetim ve ceza oranlarını artırır. Diğer bir deyişle vergi kaçırmak için bütün koşulları ortadan yok etmeye çalışır. Sadece denetim ve ceza oranları yükseltilerek mükelleflerin vergi kaçırmaları engellenemez. Denetim ve ceza oranlarının yükseltilmesi yanında vergi ahlakının da artırılması gerekir.

Bireylerin; vergi yönetimi, siyasal iktidarı ve devleti algılama biçimleri vergi ahlakını şekillendirir. Eğer insanlar; vergi yönetimine, siyasal iktidar ve devlete karşı olumsuz bir tutum içindiyse diğer birçok konuda ahlaklı davranırsa bile vergiler açısından ahlaklı bir tutum sergileyebilir. Bireylerin vergilemede ahlaklı davranması için devletin ve kurumların iyi anlatılması ve içsel kabulünün sağlanması gerekmektedir. (Demirtaş Aydoğdu, 2017: 18). Devlet vergi sistemini iyi hazırlarsa yani vergi sistemi şeffaf olursa, bilgi paylaşılsa ve vergi kaçakçılığı önlemek için denetimler ve cezalar artarsa vergi uyumu artacaktır (Aktan ve Çoban, 2007: 8). Ayrıca mali araçların etkileri vergi ahlakının oluşmasında önemli bir yere sahiptir (Demir, 2008: 13). Mali araçlar etkin kullanılarak mükelleflerin vergi ahlakı oluşturulabilir.

Vergi ahlakı, bilgi ve görgümüz sonucu oluşan vicdanımızda kazancımızın belli bir oranının devlete ait olduğunu hissetmemizdir. Görgümüz toplumsal koşullarla belirlenir. Kişileri kendi değerleri üzerinde bir yargı yapmasını sağlayan güç, kişileri kendi tutum ve davranışları üzerinde bir yargılama yetkisi verir. Bu yetki sayesinde kişi kendi kendini yargılar. Görgünün toplumsal koşullar sonucunda belirlenmesi, vergi ahlakının sosyal bir değer taşıdığını gösterir. Bu sosyal değer toplumun alt yapısını belirler. Toplumun alt yapısındaki ekonomik değişimlere bağlı olarak değişebilir. (Doğanyigit, 2004: 863). Mükelleflerin bilgi ve görgüleri artırılarak vergi ahlakları artırılabilir.

0: 0 noktası bir geçiş noktasıdır. Vergi ahlakı düşük olan mükellefler, vergi kaçırmayı bıraktıklarında A noktasından ok işaretiyle gösterilen 0_1 noktasına geçiş yaparlar. Bu noktada vergi otoriteleri denetim ve ceza oranlarını A noktasında olduğu gibi artırmaz. Vergi otoriteleri vergilerini ödemeye devam eden mükellefleri B noktasından değerlendirmeye başlar. Vergi ahlakı yüksek olan mükellefler vergi

kaçırırsa B noktasından ok işaretiyle gösterilen O₂ noktasına geçiş yaparlar. Vergi otoriteri bu noktada mükelleflerin iyi niyetli olduklarını ve bir hata sonucu vergi kaçırdıklarını düşünür. Hatanın sebebini öğrenmeye çalışırlar. Bu noktada vergi kaçırmaya devam ederlerse vergi otoriterleri onları vergi ahlakı düşük olan mükellefler olarak değerlendirmeye başlar.

B: Vergi otoritesi, vergi ahlakı yüksek olan mükellefleri B noktasında değerlendirir ve vergi ödemelerini devam ettirmek için vergi indirimi gibi teşvik politikaları uygular. Vergi indirimi gibi teşviklerin yanında vergi ahlakları düşmemesi için ödedikleri vergilerin nereye harcandığı gibi bilgiler paylaşırlar.

Vergi ahlakına sahip bir insan dıştan herhangi bir zorlama olmasa bile vergilerini gönüllü olarak ödeme eğilimindedir. Yani vergi ahlakı; vergi ödeme konusunda içsel bir motivasyon olarak değerlendirilir. Bu içsel motivasyona sahip kişiler vergi ahlakına da sahiplerdir (Şahin, 2017: 61). Mükelleflerin vergi ahlakı yüksek olduğunda vergi uyumu kendiliğinden gerçekleşecektir.

3.3.1. Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu İlişkisi

Devlet olgusuyla birlikte ortaya çıkan vergiler, bireylerin kamu harcamalarına katılma paylarıdır. Vergileme anayasal bir yetkidir ve vergi bireyler için bir ödevdir. Vergilere mali, sosyal, ekonomik ve siyasi nedenlerle başvurulur ve vergiler, ekonomik faaliyetlerin ve sosyal hareketlerinin odak noktasını oluşturur (Demir, 2013: 21).

Vergi ahlakı, vergi ödemek için içsel motivasyon olarak tanımlanır (Leonardo, 2011: 24). Vergiye ilişkin ödev ve yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmesi olarak tanımlanan vergi ahlakı, genel olarak vergilere karşı içsel bir motivasyon olarak ifade edilir. Yani vergi ahlakı, vergi kanunlarından doğan ödev ve sorumluluklarını doğru bir şekilde yerine getirme düzeyidir (Organ ve Yegen, 2013: 243).

Vergi ahlakı, genel ahlak anlayışından farklıdır. Vergi ahlakı, vergi mükelleflerinin vergi kanunlarına uymama davranışlarını bir toplumsal beceri olarak değerlendirir. Bunun nedenleri ise vergi mecburi olduğu için vergi kaçakçılığı

sonucunda hiç kimsenin bir zarara uğramadığının psikolojik olarak algılanması ve kamu mal ve hizmetlerinin etkin ve verimli olduğu konusunda inançların zayıf olmasıdır. Bundan dolayı psikolojide genel ahlak ve vergisel yükümlülük arasında yok denilebilecek kadar bir ilişki vardır. Bu yüzden vergiye karşı tepki gösterilmektedir (Sandalcı U. ve Sandalcı İ., 2017: 71).

Vergi ahlakı, mükelleflerin tutumlarını etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilir ve mükelleflerin devletle olan ilişkisini belirler. Vergi ahlakı kavramı adı altında yapılan çalışmaların çoğunda özellikle son yıllarda üstünde durulan sorulardan bir tanesi “kişiler ne için vergi öder?” sorusudur. Bu soru, mükelleflerin sadece yasal zorlamayla vergi ödemesi olgusunun mükelleflerin tutum ve davranışlarını açıklamada yetersiz kalması durumunda ortaya çıkmıştır. Çünkü yasal zorlamaların yeterli olmadığı durumlarda veya mükelleflerin elinde fırsat bulunmasına rağmen yine de birçok mükellef vergi uyumu göstermeye devam etmiştir. Vergi uyumunu sağlayan sadece ekonomik faktörler değil ekonomik faktörlerin yanında başka faktörler de vardır. Bu yaklaşım günümüzde kabul görmüş bir yaklaşımdır. Mükelleflerin yakalanma riski olmamasına rağmen, vergiye gönüllü uyumunu devam ettirmelerini açıklayan en önemli olgu vergi ahlakıdır (İzgi Şahbaz ve Saruç, 2012: 58).

Vergi ahlakı, mükelleflerin vergilere karşı tutumlarını etkileyen faktörlerden biridir. Aynı zamanda mükelleflerin devletle olan ilişkisinde önemli bir rol oynar. Vergi ahlakı, dışsal bir zorlama ve baskı olmadan gönüllü vergi ödeme anlamına gelen içsel bir motivasyondur. Dolayısıyla vergi uyumunu sağlayan içsel ve dışsal motivasyondur. Burada dışsal motivasyon; yakalanma ve cezalandırma riskinin mükellefleri vergi uyumuna zorlamasıdır (İzgi ve Saruç, 2011: 134).

Vergi uyumu, mükelleflerin yürürlükteki kanunlar uyarınca vergi borcunu eksiksiz olarak beyan etmeleridir. Vergi ahlakında mükelleflerin vergiyi ödeme istekleri ön plana çıkmaktadır. Vergi uyumunda ise mükelleflerin vergi ödememe durumunda alacakları cezadan dolayı vergi ödemeleri ön plana çıkmaktadır. Mükellefler başta ceza almama niyetiyle vergi ödeseler bile zamanla bu hareket davranışlarına oturacağı için vergi ahlakı için olumlu bir eylem olacaktır. Bu yüzden

vergi ahlakı ile vergi uyumu birbirleriyle ilişkili iki kavramdır. Ayrıca vergi uyumu ile vergi ahlakı arasında bir bağ olduğunu şöylece anlayabiliriz. Vergi ahlakına sahip mükellefler vergi uyumu gösterirler (Aşan, 2014: 73). Anlaşılacağı üzere vergi ahlakı vergi uyumunu sağlayan bir faktördür.

Vergi uyumunu sağlayan faktörlerin bazılarının vergi yönetimiyle ilgili olduğu söylenebilir. Vergi otoritelerinin; örgütlenme yapısı, mükelleflerle ilişkisi, bütün mükellefleri kayıt altına alma kapasitesi, hangi tür vergilere ağırlık verdiği gibi konular vergi uyumunu etkileyen önemli etkenlerdir. Benzer şekilde vergi sistemlerinin karmaşıklığı ve vergi afları da vergi uyumunu etkileyen önemli konulardır (Aşan, 2014: 73). Vergi otoritelerinin vergi politikaları tasarlarırken vergi uyumunu artırmak için bu konuları dikkate alması gerekir.

Vergi politikaları için vergi psikolojisi çok büyük bir önem arz eder. Çünkü bireylerin vergilere göstereceği tepkiler, vergilemeyle ulaşılmak istenen hedeflerin gerçekleşmesini etkiler. Bu yüzden vergi politikaları oluşturulmadan önce vergi psikolojisi disiplini içinde yer alan bu vergilere karşı mükellef tepkilerinin nasıl olacağını ve nasıl algılanacağını araştırılması gerekir (Demir, 2008: 21).

Vergi politikalarının sadece mali amacı yoktur. Mali amacını yanında, kamu ekonomisinde de bir araç olarak kullanılır. Vergi politikaları oluştururken kamu kesimine aktarılacak milli gelir oranı, topluma adaletli ve dengeli dağıtılması vergi yükü ve vergi gelirleriyle yapılacak kamu harcamalarının belirlenmesi üzerinde durulması gerekir (Demircan, 2004: 583, Gencel ve Kuru, 2012: 36).

İç kaynakları para piyasalarının yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde en temel araç olan vergi politikaları, ülkenin kalkınmasına doğrudan katkı sağlar ve dolaylı yoldan kontrol ve teşvik eder. Anlaşılacağı gibi kalkınma için önemli bir finansman kaynağıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirleri Gayri Safi Milli Hasılla (GSMH)'ya oranı ortalama %15'tir. Bu oran çok yetersizdir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin vergi kaynaklarını kamu sektörüne ve özel sektörde kalkınmada öncelikli yörelere aktarması gereklidir (Paksoy ve Bakan, 2010: 155).

Vergi politikası, gelişmekte olan ülkelerde hükümetin rolü ve bütçesinin uygun büyüklüğü ile ilgili olarak mali tartışmanın tam merkezinde yer alır. Bu tartışma her

bütçe döngüsünde yenilenir. Çözümü: toplumun tüm sektörlerinin tam katılımı, tam bilgi ve tam şeffaflık ile bütçenin uygulanmasıdır. Ayrıca vergi politikası, gelir ve cinsiyet eşitliği hedeflerine nasıl ulaşılacağına dair sosyal tartışmanın da merkezinde yer alır (Barnet ve Grown, 2004: 50). Kamu harcamalarını yoksul kesimlere ulaştırmak için vergi politikalarına kabiliyet kazandırılırsa gelir eşitliği sağlanabilir.

Vergi politikalarının, toplumun ekonomik ve sosyal koşulların bağlı olarak sürekli değişmesi gerektiği her zaman önerilmiştir. Ancak toplumun ekonomik ve sosyal koşullara bağlı olarak değişen vergi politikaları çoğu zaman etkili olmamıştır. Bunun sebebi mükelleflerin görüşlerinin tam olarak ele alınmamasıdır. Vergi politikası oluşturulurken mükellef tepkilerini göz önünde bulundurmamak her zaman büyük yarar sağlar. Çünkü mükellefler vergi yükü taşıdığı için verginin yol açtığı etkilerden etkilenir, vergilerin etkilerini en aza indirmek için vergi analizi ve kamu kaynakların kullanımı ile ilgili gözlemler yaparak bir plan oluşturulmalıdır. Bu plan mükellef davranışlarına yön verecektir (Çoban ve Sezgin, 2004: 844).

Frey ve Feld (2002) dışsal motivasyon (vergi memurlarının vergi mükellefleri ile nasıl başa çıktıkları) ve içsel motivasyon (bireylerin vergi ahlakı) arasında sistematik bir ilişkinin var olduğunu savunurlar. Vergi otoritelerinin davranışları vergi mükelleflerinin davranışlarını etkilemektedir. Vergi mükellefleri, denetim ve cezalandırma gibi mükellefleri vergi kaçırmaktan caydırmak ve mükelleflerin vergi ahlakını yükseltmek için vergi otoritelerinin sunduğu vergi politikaları, motivasyonların gücüdür. Vergi otoriteleri bir yandan vergi ahlakını yükseltmek için vergi politikaları uygularken bir yandan da vergi kaçırma önlemek için denetim ve cezaları artması sonucu iki ters etki meydana gelir. Çünkü vergi otoriteleri vergi mükelleflerinin vergi hilesi yapma şüphesiyle cezalarını arttırırsa, vergi mükelleflerinin vergi ahlakları düşecektir. Bu iki etkinin hangisinin vergi kaçırma önlemede daha etkin olacağı belirli koşullara bağlıdır. Vergi memurları bu koşulları değerlendirip seçim yapabilir. Vergi memurları vergi beyannamesinde bir hata fark ettiklerinde, şüphelenip hemen hukuki yaptırım uygulayabilirler ya da mükellefin iyi niyetli olduğunu düşünüp hatanın sebebini sorabilirler. Gerçekten mükellef iyi niyetli olup hatta yapmışsa, vergi memurları da birinci yolu seçmişse, bu davranıştan

rahatsızlık duyacaktır. Sonuç olarak vergi memurlarının bu davranışı onurunu zedeleyeceği için içsel motivasyonuna bağlı olarak vergi ahlakı düşecektir. Vergi memurları ikinci yolu seçip hatanın sebebini bulmak için çaba harcıyıp mükellefe danışma yolu tercih etseydi, mükellef bu davranışı kendisine gösterilen saygın bir hareket olarak algılayacaktı. Sonuç olarak mükellef onurlanacağı için içsel motivasyonuna bağlı olarak vergi ahlakı yükselecekti. (Feld ve Frey, 2002, Aktaran: Feld ve Frey, 2006: 14).

3.3.2. Vergi Uyumuna Stratejik Yaklaşım

Stratejinin kökü Latince'den geldiğine dair yaygın bir kanı var olup strateji; yol, yatak ve çizgi anlamındadır. Bunun yanında yöneltme, götürme, sevk etme, gönderme ve gütmeye anlamlarını da taşır. Dolayısıyla bir amaca ulaşmak için güç ve kaynakların kullanım şekli olarak da ifade edilebilir (Eryiğit, 2013: 153). Stratejik planlama geleceği tasarlamak anlamına gelir. Yani uygulama aşamasına geçmeden önce bir amaca ulaşmak için o amaca doğru bir yol çizmektir. (Tahtalıoğlu ve Özgür, 2016: 46). Stratejik yönetim ise bir yönetim tekniğidir ve bir amaca ulaşmak için çizilen yolda yapılacak işlemlerin tespit edilmesine imkan sağlar. (Öztürk, 2016: 36). Vergi otoriteleri stratejik yaklaşımı benimseyerek vergi politikalarını uygulamaya koyarsa, stratejik planlama ve yönetimi dikkate aldığı için vergi politikaları uygulamalarını önceden belirleyecek ve uygulama sırasında çıkan sorunları yönetebileceklerdir. Böylece vergi uyumunu artırma amacına daha kolay ulaşacaktır.

Vergi otoriteleri, vergi mükelleflerinin gelirlerini eksiksiz ve zamanında bildirmelerini ve ödemelerini sağlamak için vergi uygulamalarındaki aksilikleri gidermeye çalışırlar. Çünkü vergi mükelleflerinin vergi yasalarına uyması, vergi otoritelerinin üstünde durduğu yöndür. (Sağlam, 2013: 317).

Vergi uyumunda öncelikle sorunların bilinmesi gerekir. Daha sonra bu sorunlara çözüm üretmek gerekir. Kısaca vergi uyumunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi gerekir. Bu faktörler; gelir seviyesi, yaş, devlete bağlılık, vergi adaleti, vergi otoritelerinin etkinliği, eğitim seviyesi, gelir dağılımındaki adalet, cinsiyet, kamu

harcamalarındaki savurganlık, vergi oranları ve benzerleridir. Bu faktörler vergi uyumunu doğrudan etkiler (Akıncı ve Başol, 2015: 171).

Mükelleflerin vergi uyumu, vergi sistemlerinin iyi hazırlanması, şeffaf olması, denetim ve yaptırımlarla vergi kaçaklığının önlenmesi sonucu artar (Gediz Oral, 2011: 422).

3.4. MÜKELLEFLERİN TİPOLOJİLERİNE YÖNELİK ALTERNATİF POLİTİKALAR

Vergi mükellefleri ait oldukları tiyolojiiler (sosyal vergi mükellefi, içten vergi mükellefi, dürüst vergi mükellefi ve vergi kaçakçısı) gereği bazı vergi uyum politikalarından doğrudan etkilenirken, bazılarında dolaylı yoldan etkilenir ve bazılarında hiç etkilenmemektedir. Mükellef tiyolojiilerini doğrudan ve dolaylı etkileyen vergi uyum politikaları Tablo 2’de göstermiştir.

Tablo 2: Mükellef tiyolojilerini etkileyen vergi uyum politikaları

Mükellef Tipolojiler	Vergi Uyum Politikaları
Sosyal Vergi Mükellefi	<ul style="list-style-type: none"> Sosyal normları güçlendirme Vergi rekortmenlerin açıklanması Vergi kaçakçılarının listelenmesi Takdir edilme
İçten Vergi Mükellefi	<ul style="list-style-type: none"> Vergi otoritesinin saygılı davranması Hükümetin olumlu eylemleri Toplumsal faydaların raporlanması Takdir edilme
Dürüst Vergi Mükellefi	<ul style="list-style-type: none"> Vergi kaçırınların cezalandırılması Devletin, hatalarına karşı affedici olması Kamu yolsuzluğu algısının düşürülmesi
Vergi Kaçakçısı	<ul style="list-style-type: none"> Vergi cezası Yaptırımlar Denetim
Mükellef Tipolojiler	Vergi Uyum politikaları
	A B C D E F G H I J K L M
Sosyal Vergi Mükellefi	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓
İçten Vergi Mükellefi	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓
Dürüst Vergi Mükellefi	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓
Vergi Kaçakçısı	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓
A: Sosyal normları güçlendirme B: Vergi rekortmenlerinin açıklanması C: Vergi kaçakçılarının listelenmesi D: Takdir edilme E: Vergi otoritesinin saygılı davranması F: Hükümetin olumlu eylemleri G: Toplumsal faydaların raporlanması H: Vergi kaçırınların cezalandırılması I: Devletin, hatalarına karşı affedici olması J: Kamu yolsuzluğu algısının düşürülmesi K: Vergi cezası L: Yaptırımlar M: Denetim	

Kaynak: Chirkos (2015: 3), Çevik (2012: 263), Kitapçı (2010: 83), Mlay (2015: 12, 13), Samuels (2011: 31, 32), Serim (2011: 72-74), Torgler (2003a: 189), Torgler (2003b:124, 125), Tosuner ve Demir (2009: 2)' den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sosyal vergi mükelleflerini doğrudan etkileyen vergi uyum politikaları; sosyal normları güçlendirme, vergi rekortmenlerinin açıklanması, vergi kaçakçılarının listelenmesi ve takdir edilmedir. Dolaylı yoldan etkileyen vergi uyum politikaları; vergi kaçırınların cezalandırılması, kamu yolsuzluğun algısının düşürülmesi, vergi cezası ve yaptırımlardır. İçten vergi mükelleflerini doğrudan etkileyen vergi uyum politikaları; vergi otoritelerinin saygılı davranması, hükümetin olumlu eylemleri, toplumsal faydaların raporlanması ve takdir edilmedir. Dolaylı yoldan etkileyen vergi uyum politikaları; sosyal normları güçlendirme, vergi kaçırınların cezalandırılması ve devletin, hatalarına karşı affedici olmasıdır. Dürüst vergi mükelleflerini doğrudan etkileyen vergi uyum politikaları; vergi kaçırınların cezalandırılması, devletin, hatalarına karşı affedici olması ve kamu yolsuzluğu algısının düşürülmesidir. Dolaylı yoldan etkileyen vergi uyum politikaları; sosyal normları güçlendirme ve vergi kaçakçılarının listelenmesidir. Vergi kaçakçısını doğrudan etkileyen vergi uyum politikaları; vergi cezası, yaptırımlar ve denetimidir. Dolaylı yoldan etkileyen vergi uyum politikaları; sosyal normları güçlendirme, vergi kaçakçılarının listelenmesi, hükümetin olumlu eylemleri ve vergi kaçırınların cezalandırılmasıdır.

3.4.1. Sosyal Vergi Mükellefine Yönelik Alternatif Politikalar

Sosyal normlar; toplumun uyum göstermesi gereken kuralları belirlemektedir. Bu kurallar, devletin rolü ve eğitim düzeyi ile de yakın ilişki içindedir (Özdemir, 2015: 180). Sosyal vergi mükellefi içinde bulunduğu toplumdan en çok etkilenen mükelleftir. Bu mükellefler içinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak kendilerini değerlendirirler. Toplumun bütün sosyal normlarını benimserler. Diğer bir deyişle toplumun benimsedikleri her şeyi doğrusu ve yanlışıyla kendi değeri olarak sayar ve öyle davranırlar. Bir toplum vergi kaçırmayı benimsemişse ve kötü davranışları meşru görmüşse, sosyal vergi mükellefi de topluma ayak uydurmak için vergi kaçırarak ve kötü davranış sergileyecektir. Toplumun vergilere bakış açısı sosyal vergi mükellefinin bakış açısını oluşturur. Bu yüzden sosyal vergi mükelleflerinin vergi uyumunu artırmak için öncelikle toplumun sosyal normlarını güçlendirmek gerekmektedir. Sosyal vergi mükellefleri toplumdan etkilendiği için vergiye uyum

göstermeleri durumunda takdir edilmeleri onları motive eden bir eylem olacaktır. Aynı şekilde vergi rekortmenlerinin açıklanması ve vergi kaçırınların listelenmesi onların vergi ödeyerek doğru bir davranış sergilediği inancını güçlendireceği için vergi ödemelerini devam etmelerini sağlayacaktır.

Sosyal vergi mükellefleri içinde yaşadığı toplumun kültürüne, inancına çok bağlıdır. Hatta aykırı davrandıklarında suçluluk duyarlar ve utanç hissederler. Sosyal vergi mükellefleri etkileyen diğer bir etken ise adalet duygusudur. Diğer bireyler vergilerini ödedikleri zaman kendileri haksızlık yapan taraf olmamaları için vergilerini ödemek isterler. Aynı şekilde diğer bireyler vergilerini ödemedikleri zaman haksızlık yapılan taraf olmamaları için vergilerini ödemekten kaçınırlar. Diğer bireylerin vergi kaçırmaları onların vergi kaçırma durumunda az suçluluk ve utanç duymasına neden olacaktır. Ancak vergi kaçırınlar cezalandırılrsa, sosyal vergi mükelleflerinin adalet duyguları zedelenmeyecektir. Diğer bir deyişle vergi kaçırınlar için vergi cezası ve yaptırımlar uygulanırsa sosyal vergi mükellefleri bir haksızlığa uğramadıklarını düşünecekleri için vergilerini ödemeye devam edecektir. Ayrıca bir toplumda kamu yolsuzluğu algısı oluşmuşsa, bu algı sosyal vergi mükelleflerinin adalet duygularını zedeleyeceği için vergi uyumu göstermemelerine neden olacaktır. Devlet onların vergi uyumunu artırmak için bu algıyı yok etmesi gerekmektedir.

3.4.2. İçten Vergi Mükellefine Yönelik Alternatif Politikalar

İçten vergi mükellefi içsel bir motivasyona sahip olduğu için diğer vergi mükelleflerinin davranışlarından ve kamu harcamalarından etkilenmez. Ancak çok hassas oldukları için vergi otoriteleri ve hükümetin, kendilerine karşı davranışlarından etkilenirler. Eğer hükümet ve vergi otoriteleri kendilerine saygılı davranırsa, vergi uyumları artacaktır. Aynı şekilde hükümet ve vergi otoritesi kendilerine saygılı davranmazsa onurları zedeleneceği için vergi uyumları düşecektir. İçten vergi mükellefleri yüksek oranda vatandaşlık bilinci taşıdığı için kendilerini toplumun bir parçası olarak görürler ve yaptıkları her şeyden önce toplumun yararını düşünürler. Bu yüzden kendilerini yükümlü hissederler. Diğer bir deyişle vatandaşlık bilinçleri yüksek olduğu için vergi ödeyerek değerlerini artırmaya çalışırlar. İçten vergi

mükellefleri toplumun yararını düşündükleri için toplumsal faydaların raporlanması ve hükümetin olumlu eylemleri onları vergi ödeme konusunda motive edecektir. Ayrıca vergi öderken sorumluluk duygusuyla hareket ettikleri için takdir edilmeleri durumunda sorumluluklarını yerine getirdiklerini düşünecekleri için vergi ödemeye devam edeceklerdir.

İçten vergi mükellefleri onurlu bireylerdir. Bu yüzden bir hata sonucu vergi kaçırdıklarında devletin onları yargılamadan önce vergi kaçırma sebebinin bulup, affedici olması gerekir. Aksi takdirde vergi kaçırmış bir mükellef muamelesi yapıp onlara vergi cezası ve yaptırımlar uygulanırsa onurları zedeleneceği için içsel motivasyonları düşecektir. İçten vergi mükellefleri toplumun yararını düşündükleri için vergi kaçırma onları gözünde sorumlulukları yerine getirmeyen ve topluma faydası dokunmayan birer bireylerdir. Ancak bu durum onların vergi uyumunu etkilemez. Çünkü onları motive eden vatandaşlık bilinci ve sorumluluk duygusudur. Ama devlet vergi kaçırma cezalandırmazsa içten vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusunda içsel motivasyonları düşebilir. Çünkü devletin toplumsal faydayı düşünmediğini ve ödedikleri vergilerin topluma yarar sağlamadığını düşüneceklerdir

3.4.3. Dürüst Vergi Mükellefine Yönelik Alternatif Politikalar

Dürüst vergi mükellefi yüksek bir ahlaka sahiptir. Hatta vergi ödemelerinin tek sebebi yüksek ahlak sahibi olmaları olarak da değerlendirilebilir. Çünkü vergi kaçırmak için bütün olanaklara sahip olsalar bile vergi kaçırmak yerine vergi ödemeyi seçerler. Devlet, dürüst vergi mükelleflerinin vergi uyumuna devam etmelerini istemesi halinde öncelikle ahlaklarını düşürecek eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir. Kamu yolsuzluğu algısı dürüst vergi mükelleflerinin ahlaklarını azaltan bir olgudur. Çünkü ödedikleri vergilerin dürüst olmayan kişiler tarafından gayri resmi yollarla kendi servetlerine kattıklarını düşüneceklerdir. Diğer bir deyişle kendilerinin dürüst olmalarının bir anlam ifade etmeyeceklerini anlayacakları için vergi uyumları düşecektir. Çünkü ödedikleri vergilerin, devlet gelirini artırmadığını yolsuzluk yapanların servetlerini artırdığı kanısına varacaklardır. Vergi ödemeye devam etmeleri durumunda aptal durumuna düşeceklerini hissedeceklerdir. Aynı

şekilde devlet vergi kaçırıcıları cezalandırmazsa, dürüst vergi mükellefleri vergi ödedikleri için kendilerini aptal olarak değerlendirecekleri için vergi uyumları düşecektir. Devletin dürüst vergi mükelleflerinin ahlak seviyelerini düşürmemesi için yaptıkları hataları affetmesi gerekmektedir. Dürüst vergi mükellefleri bir hata sonucu vergi kaçakçısı durumuna düşerlerse, devlet vergi cezası ve yaptırım uygularsa dürüstlük hisleri zedelenecektir. Çünkü bir hata sonucu vergi kaçırmış durumuna düşmüş ve gerçekte vergi kaçırmak istememiş ama buna rağmen vergi cezası ödemek durumunda kalmışlardır. Bu durum onların vergi ahlaklarını düşüreceği için vergi uyumları düşecektir.

Bir toplumda sosyal normların güçlü olması, dürüst vergi mükelleflerin yetişmesi ve ahlaklı kalmasını sağlar. Dürüstlüğün kural haline geldiği bir toplumda yetişen bireyler dürüst olacaktır ve dürüst bireyler dürüst kalmaya devam edecektir. Böylece vergi uyumunun sağlanması ve devam etmesi gerçekleşmiş olacaktır. Aynı şekilde bir toplumda vergi kaçakçılarının listelenmesi de dürüst vergi mükelleflerini olumlu etkileyen bir olgudur.

3.4.4. Vergi Kaçakçısına Yönelik Alternatif Politikalar

Vergi kaçakçısı her şeyden önce kendi çıkarını düşünür. Vergi kaçakçısının önceliği sağlayacağı faydadır. Yaptığı davranışın doğru ya da yanlış olduğuna bakmaz. Fayda sağlayıp sağlamadığına bakar. Bu yüzden vergi kaçakçısı vergilerini ödersen veya ödemeyip yakalanması durumunda uğrayacağı zararları ya da ödemezse sağlayacağı faydaları hesaplar. Vergi kaçakçısı denetimleri, yaptırımları ve vergi cezalarını hesaba katarak bir karara varmaya çalışır. Eğer vergi kaçırmaması durumunda yakalanma riski yüksekse vergi miktarı ve cezası kadar zarara düşeceği için vergisini ödemeye karar verir. Çünkü vergi kaçırsa vergi miktarı artı vergi cezası ödeyecektir. Devletin vergi kaçakçılarının vergi kaçırmalarını önlemek için vergi cezasını, yaptırımları ve denetimleri artırması gerekmektedir.

Vergi kaçakçısı sosyal normların güçlü olduğu bir toplumda vergi kaçırmaları durumunda topluma aykırı davrandıkları için vergi kaçırmayı azaltacaklardır. Aynı şekilde hükümetlerin olumlu eylemleri de vergi kaçaklarını etkilemektedir. Çünkü

hükümetlerin olumlu eylemleri onların iyi niyetini gösterdiği için vergi kaçakçıları vergi kaçırarak hükümete karşı kötü niyetli olmak istemeyeceklerdir. Vergi kaçırmanın listelenmesi durumunda, kendileri o listeye girmek istemeyeceği için vergi kaçırmayı azaltacaklardır.

SONUÇ

Vergi uyum sürecinde; vergi uyumunu etkileyen birçok unsur ve faktör vardır. Vergi politikaların etkinliğini artıran; genellik, eşitlik, adalet, açıklık, kanunilik gibi vergileme ilkeleri aynı zamanda vergi uyumunu da artırır. Genellik ilkesi; bireyler arasında din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklere bakılmadan bütün bireyleri ödeme gücüne göre vergiye tabi tuttuğu için bireyler bir ayrımcılık olmadığını düşündükleri için vergiye uyum gösterirler. Eşitlik ilkesi; aynı gelire sahip bireylerden aynı oranda, geliri yüksek olan bireylerden yüksek oranda vergi alınmasını gerektirdiği için bireyler arasında vergi yükü eşit bir şekilde dağılır. Vergi yükünün eşit olma düşüncesi vergi uyumunu artırır. Adalet ilkesi; bireylerin gelirleri dikkate alınarak ve herkesi mali gücüne göre vergilendirmesini gerektirir. Bir toplumda bireyler arasında vergi adaleti olmadığı zaman, bireyler haksızlığa uğradıklarını düşünecekleri için vergilere uyum göstermezler. Açıklık ilkesi; vergi yasaları, vergi yasaların uygulanmasında yönetmelikler ve genelgelerin açık ve herkes tarafından anlaşılır olmasını ifade eder. Açıklık ilkesine sahip bir vergi, anlaşılır olduğu için vergi uyumunu kolaylaştırır. Kanunilik ilkesi; vergilerin bir kanuna dayanmasıdır ve bu kanunların çizdiği sınırlar içinde hareket etmesidir. Vergiler kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır. Vergilerin kanunla konulması bireylere bir ödev yükleyeceği için bireyler uymaya çalışır. Bu da vergi uyumunu artırır.

Vergilendirmenin sınırı; belli bir dönemde toplanan vergi gelirinin hiçbir şekilde artırılmayacağını ifade eder ve mali, siyasi, psikolojik sınır gibi ayrıma tabi tutulmuştur. Mali sınıra ulaştığında vergi gelirleri en yüksek seviyesine ulaşmış olur. Bu seviyeye ulaşıldığında, vergi oranları artsa ya da yeni vergiler konulsa bile vergi gelirleri artmaz aksine bireylerin vergi yükü artacağı için tepki gösterirler. Bu da vergi uyumsuzluğunu artırır. İktisadi sınır vergi gelirlerinin ekonomiye zarar vermediği son noktayı ifade eder. Bu nokta aşıldığında ekonomi üretimin azalması, yatırımların düşmesi gibi zararlar görür. Bu da vergi uyumunu azaltır. Psikolojik sınır bireylerin vergilere katlanabileceği son noktayı gösterir. Bu noktadan sonra vergiler bireyler için çekilmez bir hal alır. Bu sınır aşıldığında bireyler vergi uyumu göstermeyecektir.

Literatürde vergi uyumuyla ilgili ilk çalışmalara bakıldığında, bütün mükelleflerin rasyonel davrandıklarını ve her zaman faydasını maksimum yapmaya

çalışacakları varsayımı kabul edilmiştir. Dolayısıyla vergi uyumunu artırmak için denetimlerin sıklaştırılması ve yaptırımların artırılmasına inanılmıştır. Böylece vergi kaçırma bir rasyonel davranış olmaktan çıkacak ve mükelleflerin faydasını düşürecek ya da mükellefleri zarara uğratacak bir davranış halini alacaktır. Diğer bir deyişle vergi uyumu rasyonel bir davranış olacaktır. Yani mükellefler denetimlerin sıklaşmasıyla yakalanma olasılıklarının artacağını bildikleri için vergi kaçırma durumunda, ödemedikleri vergi artı vergi kaçırdıkları için ödeyecekleri cezaların toplamı, vergi uyumu göstermeleri halinde ödeyecekleri vergiden yüksek olduğu için rasyonel davranarak vergi uyumu gösterecektir. Bu anlayış literatürde klasik model olarak geçmektedir. Allingham ve Sandmo, Becker'in 1968 yılında ekonomik suçlar üzerine yaptığı çalışmasını vergi uyum soruna uygulamasından sonra akademisyenler tarafından Allingham ve Sandmo modeli, beklenen fayda modeli, geleneksel yaklaşım gibi isimler altında ele alınmış ve geliştirmiştir. Klasik modele göre denetimler ve cezalar azaldıkça mükellefler yakalanmayacaklarını farz ederek ya da ceza oranı düşük olduğu için yakalanmayı göze alarak vergi kaçırmayı artıracaklardır. Denetimler ve cezalar artıkça mükellefler yakalanacaklarını bildikleri için vergi kaçırmayı azaltacaklardır. Ancak klasik modelin vergi uyumunu açıklamada yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Çünkü bazı mükellefler vergi kaçırma fırsatlarına sahip olmalarına rağmen vergi uyumu göstermeye devam ediyorlardı. Bu durum bütün bireylerin rasyonel davranmadıkları ve fayda maksimumu peşinde koşmadığını gösterdiği için klasik model yaklaşımı geçerliliğini yitirmiştir. Vergi uyumunu sağlayan denetim ve cezaların yanında vergi ahlakı, vergi bilinci, diğer mükelleflerin davranışları, mükelleflerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, hükümete güven gibi psikolojik, kültürel, demografik, siyasi faktörlerde vardır. Mükellefler sadece çıkarını düşünmezler. Çıkarlarına ters düşerse bile vergi uyumu göstermeye devam ederler. Bu yaklaşım literatürde "tutumsal modelin" temasını oluşturmaktadır.

Vergi uyumunun sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel yönleri vardır. Dolayısıyla vergi uyumunu etkileyen faktörlerde çok çeşitlidir. Ekonomik koşullar iyileştirildiğinde (mükellefin mali gücünün artırılması, ekonomide istikrarın sağlanması, kayıt dışı ekonominin azaltılması gibi) vergi uyumu artar. Demografik

(yaş, cinsiyet, medeni hal gibi) faktörlerin vergi uyumu üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Siyasi faktörler; siyasi iktidarın kabulü, otoriteye güven, otoritenin gücü gibi faktörlerdir. Halk hükümete güvendiğinde ya da hükümeti benimsediklerinde vergi uyumu gösterirler. Bireylerin vergileri algılama şekli, diğer mükelleflerin tutumları ve vergi gelirlerinin nereye harcandığı vergi uyumunu etkiler. Bireylerin dini inançları ve ahlak düzeyleri ya da anlayışları vergi uyumunu etkiler. Bunların yanında vergi oranlarının yüksek olması, mükelleflerin gelir kaynakları zahmete dayanması vergi uyumunu etkileyen diğer faktörlerdir. Bu sayılan faktörler mükelleflerin algı, tutum ve davranışlarını da etkiler. Mükellefler bu faktörleri dikkate alarak vergilere pasif ve aktif tepki gösterirler. Mükelleflerin ne kadar tepkileri azaltılırsa vergi uyumu o derece artar.

Vergi otoriteleri, vergi politikası hazırlarken, vergilerin mükellef davranışları üzerinde nasıl bir etki yaratacağını dikkate alıp mükelleflerin tepkilerini tahmin etmeye çalışırsa, vergi uyumunu etkileyen faktörlerin etkisini en aza indirmeye çalışırsa, mükelleflerin psikolojisini dikkate alırsa, mükelleflere saygı duyarlırsa, vergilerin karşılığı olarak hizmet sağlırsa... vergi uyumu artar. Vergi uyumunu artırmak için vergi otoritelerinin, vergi kaçırıcıları caydırması, vergi uyumu gösterenleri teşvik etmesi gerekir. Yani mükelleflerin gösterdiği davranışlara göre mükelleflere yaklaşması gerekir. Mükellefler davranışlarının oluşmasında içsel (vergi ahlakı gibi) ve dışsal (vergi otoritelerinin tutumları gibi) faktörler etkili olur. Ayrıca mükellefler aynı faktörlere karşı farklı davranışlar sergileyebilirler. Bu durum mükellefleri tipolojilere ayırma ihtiyacı doğurmuştur. Bu çalışmada Torgler (2003) yılında ki yaptığı çalışmasını baz alarak; sosyal, içten, dürüst ve vergi kaçakçısı tipolojileri incelemiştir. Mükellef tipolojilerine yönelik vergi uyum politikaları ele alınmıştır. Sosyal vergi mükelleflerin vergi uyumunu artırmak için toplumun sosyal normlarının güçlendirilmesi ve adaletin sağlanması gerekmektedir. İçten vergi mükelleflerinin vergi uyumunu artırmak için mükelleflere saygılı davranılmalı ve toplumun yararına ilişkin eylemlerde bulunulmalıdır. Dürüst vergi mükelleflerin vergi uyumunu artırmak için devlet, mükelleflerin ahlakının düşürecek eylemlerden uzak durmalı ve kamu yolsuzluğu gibi mükelleflerin vergi uyumunu azaltan algıları yok

etmelidir. Vergi kaçakçısının vergi uyumunu artırmak için vergi cezası, yaptırımlar ve denetimler artırılmalıdır.

Ülkemizde vergi uyumunu artırmaya yönelik çalışmalar; 2005 yılında 5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Gelir İdaresi Başkanlığı mükellef odaklı hizmet anlayışını benimsemektedir (Topkan, 2016: 174). Türkiye’de vergi uyumun sağlanmasında vergi ahlakı yeterli seviyede değildir. Ayrıca vergi cezaları da yeterli seviyede görünmüyor. Türkiye’de vergi afları vergi uyumunu belirleyen etken olarak görülüyor (Biberoğlu, 2006: 155).

KAYNAKÇA

- Abdiyeva Razyahan, Özdil Tuncer, Pirimbayev Cusup, “Geçiş Ekonomilerinde Vergi Kültürü ve Etkileyen Faktörler: Kırgızistan Örneği” Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2015, Sayı 75, s. 49.
- Abiahu, Mary-Fidelis Chidoziem ve Nestor, Amahalu, “Effect Of Taxation On Dividend Policy Of Quoted Deposit Money Banks In Nigeria (2006-2015)” EPH - International Journal of Business & Management Science, Volume-2 ,Issue-3, March,2017, s. 5.
- Akalın, Gülsüm ve Kesikoğlu, ferdi, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi Ve Büyüme İlişkisi” ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2007, s. 73.
- Akalın, Güner, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları Cumhuriyetimizin 85. Yılına Armağan” Maliye Bakanlığı SGB Yayın No: 2008/384, 29 Ekim 2008, s. 89.
- Akdoğan, Abdurrahman, “Kamu Maliyesi” Gazi Kitapevi, 15. Baskı, Eylül 2013, s. 141, 213.
- Akdoğan, Abdurrahman, “Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, c.1. S.2. ss.97-104, Yıl: 1999, s. 98.
- Akdoğan Gedik, Melek, “Türkiye Ekonomisinde Mali Yanılsama Endeksi Oluşturma Üzerine Bir Deneme” İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 56. (Mart 2017). s.s.1-27, s. 4.
- Akın, Emrah, “Vergilendirme Yetkisinin Anayasal Yemeli ve Sınırları” <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik-emrah-akin.pdf>, 2016, s.12. Erişim Tarihi: 07.10.2017
- Akıncı, Adil ve Başol, Oğuz, “Vergi Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması: Kırklareli İlinde Yaşayan İnsanların Vergi Algısı” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 43. Sayı Ocak 2015, s. 171, 172.
- Aktan, Coşkun Can ve Çoban, Hilmi “Ekonomik Anayasa ve Kamu Maliyesine Güven”, <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale128.pdf>, yıl; 2007, s. 8, (Erişim Tarihi: 14. 02. 2018)

- Aktan Coşkun Can, Dileyici Dilek, Saraç Özgür, “Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi” <http://docplayer.biz.tr/10476891-Vergilere-karsi-tepkilerin-anatomisi.html>, 2003, s. 8, (Erişim Tarihi: 16.11.2017).
- Aktan, Coşkun Can, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı” Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Dergisi, <http://www.ceis.org.tr/dergi/2012ocak/makale2.pdf>, 2012, s. 6.
- Aktaş, Kadir, “Etik -Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci” Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi ISSN:2148-1415, <http://www.uysad.com> 1(2) 2014, s. 23.
- Aslan, Filiz, “Vergi Mükelleflerin Vergi Karşısında Davranışları: Diyarbakır İli Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2016, s. 55, 62.
- Aslan, Semih, “Vergilendirme Yetkisi ve Verginin Yasallığı İlkesi” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010, s. 6.
- Aşan, Sibel, “Mükellef ve Kamu Otoritesi Açısından Vergi Ahlakının Değerlendirilmesi” Journal of Life Economics, 1/2014, s. 71.
- Atawodi, Ojochogwu Winnie ve Ojeka, Stephen Aanu, “Factors That Affect Tax Compliance among Small and Medium Enterprises (SMEs) in North Central Nigeria” www.ccsenet.org/ijbm, International Journal of Business and Management, Vol. 7, No. 12; June 2012.
- Atrostic, B.K. ve Nunns, James R. Measuring Tax Burden: A Historical Perspective, National Bureau of Economic Research, Ocak 1991, s. 343. <http://www.nber.org/chapters/c5981.pdf>, Erişim: 18. 10. 2017.
- Ay, Hakan, “Vergi Politikaları ve Baskı Grupları” Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Baskı: Kanyılmaz Matbaası, Mart, 2010, s. 100.
- Ay, Hakkı M. Şahin, Umut ve Soylu, Hüseyin, “Mükellef İle Vergi Dairesi İlişkilerinde Yönetişimin Rolü Ve Karaman İli Örneği” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 2010, s. 275.
- Ayas, Işıl ve Saruç, Naci Tolga, “Vergi Kültürü Ve Vergi Ahlakı: İtalya- Türkiye” AKÜ İİBF Dergisi-Cilt: XVII Sayı: 2 Yıl: Aralık 2015, s. 178.

- Aydın, Selda ve Çaşkurlu, Eren, “Kamu Maliyesi” Gazi Kitapevi, 2. Baskı, Ekim 2013, s. 202, 207, 213, 226,
- Aydoğdu, Cansu, “Yükümlü Psikolojisi Açısından Vergilendirme Ve Bir Uygulama Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2014, s. 5, 52.
- Aygün, Recep, “Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi” Vergi Dünyası, Sayı 369, Mayıs 2012, s. 89.
- Babuta-Mışu, Nicoleta, “A Review of Factors for Tax Compliance” Annals of “Dunarea de Jos” University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics Years XVII – no1/2011, s. 69.
- Bağdınlı, İ. Halil, “Vergi Yükü ve Vergi Rekabeti” KPMGündem dergisi, 2016, s.119, <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik-halil-bagdinli.pdf>. Erişim Tarihi: 14. 10. 2017
- Bağdigen, Muhlis ve Erdoğan, Arzu, “Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği” Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 47, Sayı: 548, Yıl 2010, s. 106.
- Bahçe, Abdullah Burhan, “Vergi Tarihinin kökenleri: Sümer’den Eski Mısır’a Yunan’dan Roma’ya Antik Çağda Vergilendirme Kabiliyeti ve Etkinliği” Gazi Kitapevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2017, s. 7.
- Baldemir, Ercan, vd. “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomini” <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o23s1.pdf> 2008, s.3- 4. Erişim Tarihi: 26.09.2017
- Barnett, Kathleen ve Grown, Caren, “Gender Impacts of Government Revenue Collection: The Case of Taxation” Web site: <http://www.thecommonwealth.org>, Commonwealth Secretariat, 2004, s. 1, 50.
- Baştürk, Kibriye, “Vergi Teşvik Politikası Ve Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2012, s. 12.
- Batrancea Larissa-Margareta, Nichita Ramona-Anca, Batrancea Ioan, Moldovan Bogdan Andrei, “Tax Compliance Models: From Economic To Behavioral

- Approaches” Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 36 E/2012, pp. 13-26, s. 20.
- Biberoğlu, Elif, “Türkiye’ De Gönüllü Vergi Uyumu” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006, s. 20, 30, 93, 94.
- Bilgiç, Ayşegül, “Türkiye’de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: 1990-2013 Dönemi” Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2015, s. 55.
- Bilici, Nurettin, “Vergi Cennetleri İle Mücadele”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs Belek/ANTALYA, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, ss. 656-676, 2004, s.659.
- Bilici, Nurettin ve Bilici, Adem, “Kamu Maliyesi” Güncelleştirilmiş ve Geliştirilmiş 4. Baskı, Savaş Yayınevi, Ekim 2014, s. 126.
- Bozdoğan, Kübra, vd. “Sosyal Vergileme İlkeleri Açısından Asgari Geçim İndiriminin Değerlendirilmesi” Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 375, Kasım 2012, s. 132.
- Buyrukoğlu, Selçuk ve Buzkıran, Davut, “Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi” İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 7, Sayfa: 2077-2091, 2016, s.2078.
- Buyrukoğlu, Selçuk ve Erasa, İrem “Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi” Vergi Dünyası Dergisi, Kasım – 2012, s. 123.
- Bülbül, Mehmet, “Vergi Uyumu Açısından Türk Vergi Sisteminin Analizi” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014, s. 7.
- Can, Engin ve Duran İsmihan, “Demografik Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: İstanbul İli Örneği” Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 52 Sayı: 606, Yıl: 2015, s. 56.
- Can, Yeşim, “İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat” Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, No: 2, Yıl: 2012, s. 93.
- Canbay, Tülin ve Çetin, Güneş, “Vergiye Uyumu Belirleyen Bir Faktör Olarak Vergi Kültürü” Sosyal Bilimler, Cilt: 5 Sayı: 1, Yıl: 2007, s. 61.

- Cansız, Harun, “Defterdarlık Çalışanlarının Vergileme İlkelerine Bakışı” AKÜ İİBF Dergisi- Cilt XVI Sayı:2, Sayfalar: 33-43, Aralık 2014, s.34.
- Cansız, Harun, “Vergi Mükelleflerinin Vergi Algılama Hakkında ki Görüşleri: Afyonkarahisar İl Örneği” Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.VIII, S.2, 2006), s. 116.
- Cesur, Aylın ve Çelikkaya, Ali, “Türkiye’de Vergi Kültürünün Gelişmesinde Gelir İdaresi Başkanlığı’nın Yeri Ve Önemi” AKÜ İİBF Dergisi- Cilt XVI Sayı:2 Yıl: Aralık 2014.Sayfalar: 1-14, s. 3.
- Chirkos, Ay. “A Comparative Study of Compliant and Non- Compliant Individual Taxpayers in Ethiopia evidence from Amhara region” Pyrex Journal of African Studies and Development, Vol 1 (1) pp. 001-008 April, 2015, s. 3.
- Cummingsa, Ronald G. ve Diğerleri, “Tax morale affects tax compliance: Evidence from surveys and an artefactual field experiment” Journal of Economic Behavior & Organization 70 (2009) 447–457, s. 447.
- Çataloluk, Cuma, “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum Ve Davranışları” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:20, Yıl: 2008, s. 216.
- Çelik, Kadir, “İlköğretim Çağında Vergi Algısının İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, 2013, s. 4, 23, 68.
- Çelikkaya, Ali, “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler” e – akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sayı: 5, Temmuz – 2002, <http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm>
- Çelikkaya, Ali, vd. “Vergi Teorisi” T.C. Anadolu Üniversitesi, Yayını No: 2960 Açık öğretim Fakültesi, Yayını No: 1915, Eskişehir, Ocak 2013, s.3, 39.
- Çelikkaya Ali ve Gürbüz Hüseyin, “Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen faktörlerin analizi: Bir alan çalışması” İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 247, Yıl: 2006, Sayfa(lar): 122-139, s. 126.
- Çelikkaya Ali ve Gürbüz Hüseyin, “Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi” Sosyo Ekonomi Dergisi, Temmuz-Aralık 2008-2, s. 52.

- Çetin Gerger Güneş, Bakar Feride ve Gerçek, Adnan, “Türkiye’de Mali Müşavirlerin Mükellef Haklarına ve Gelir İdaresine Bakışını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, Sosyoekonomi Dergisi, Vol. 24(29), 45-71. Yıl: 2016, s. 53.
- Çetin, Güneş, “Türkiye’de Vergi Aflarının Vergilemede Etkinlik Ve Adalet Üzerindeki Etkileri” Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2005, s. 99.
- Çetin, Güneş, “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi” Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Yıl:2007 Cilt:14 Sayı:2, s. 178.
- Çetin, Güneş, “Mükellef Hakları Ve Vergiye Gönüllü Uyum” Doktora tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2010, s. 44, 51.
- Çevik, Savaş, “Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı” Maliye Dergisi, Sayı 163, Temmuz-Aralık 2012, 263.
- Çiçek, Serdar ve Sabbağ, Jale, “Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği” Sosyoekonomi, Vol. 24(28), 43-64, 2016, s. 45.
- Çiçek Serdar, Çiçek H. Güçlü ve Şahin İpek E. Ayşe, “Vergi Uyum Sürecinde Davranışsal Yaklaşım: Mükellef Davranışları ve Tipolojileri” Sosyoekonomi Dergisi, Vol. 27(39), 2019, Basım Aşamasında.
- Çomaklı, Şafak E. ve Doğruyol, Cengizhan, “Kamu Maliyesi” Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2013, s. 118.
- Dağlıoğlu, İclal ve Çiçek, Hüseyin Güçlü, “Uluslararası Vergileme İlkeleri ve Uluslararası Vergilemenin Amaçları Üzerine Bir Değerlendirme”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, Yıl:10, Sayı:1, 2014, s. 39.
- Demir, İhsan Cemil, “Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları (Afyon İli Anket Çalışması)” Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1999, s. 6.
- Demir, İhsan Cemil, “Vergi Ahlakı Ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008, s. 12, 13, 21.
- Demir, İhsan Cemil, “Kamusal Harcamaların Toplumsal Algısı: Ampirik Bir Araştırma” Maliye Dergisi y Sayı 157 y Temmuz-Aralık 2009, s. 211, 222.

- Demir, İhsan Cemil ve Gülten, Yıldray, “Maliye Politikasının Sosyal Amacı: Vergi Yükünün Adaletli ve Dengeli Dağılımı Üzerine Türkiye Geneli Anket Çalışması” Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, Nisan 2013, s. 271.
- Demir, İhsan Cemil ve Ciğerci, İsmail, “Vergi Bilincinin Oluşumunda Eğitimin Rolü: İlköğretim Öğrencileriyle Ampirik Bir Çalışma” Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 23/1 (2016) 127-143, s. 127.
- Demir, Müslim, “Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler” AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, ISSN:1694 – 528X, Sayı: 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009, s. 4, 5.
- Demir, Öznur, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları” Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2013, s. 21.
- Demircan, Esra Siverekli, “Türkiye’de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu: Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, 10-14 Mayıs 2004, Antalya, s. 583.
- Demirtaş Aydoğan, Selma, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi” Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, Yıl: 2017, s.14, 18.
- Devos, Ken, “Factors Influencing Individual Taxpayer Compliance Behaviour” Business Law and Taxation, Faculty of Business and Economic, Monash University, Melbourne, Victoria, Australia 2014, s. 4, 15, 20.
- Devos, Ken, “Tax Evasion Behaviour and Demographic Factors: An Exploratory Study in Australia” "Revenue Law Journal: Vol. 18, Iss. 1, Article 1. Available at: <http://epublications.bond.edu.au/rlj/vol18/iss1/1>, yıl: 2008, s. 10.
- Didinmez, İrem, “Davranışsal İktisat Perspektifinden Vergi Uyum Analizi” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, yıl: 2018, s. 78.
- Doğanyigit, sadettin, “Vergi Kayıp Ve Kaçağının Önlenmesinde Yeni Arayışlar: Mükellef Haklarının Korunması Ve Mükelleflerin Vergiye Karşı Dirençlerinin

Minimize Edilmesi” 19. Türkiye Maliye Sempozyumu: Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, 10-14 Mayıs 2004, Antalya, s. 863.

Doğrusöz, Bumin, “Verginin Yasallığı İlkesi”

<https://www.google.com/amp/s/m.dunya.com/amp/kose-yazisi/verginin-yasalligi-ilkesi/388840>, Erişim: 31.01.2019

Dökmen, Gökhan ve Günel, Tuğay, “Vergi Uyumunun Sağlanmasında Duyarlı Regülasyon Sistemi: Avustralya Örneği” Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8, Yıl:2012, Özel Sayı, s. 44.

Edizdoğan Nihat, Çetinkaya Özhan, Gümüş Erhan, “Kamu Maliyesi” Ekin Yayınlar, 5. Baskı, Bursa, Ekim-2013, s.145, 261.

Ekici, Mehmet Sena, “Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik Ve Sosyal Faktörler” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz-2009, C.8, S.30 (200-223), s. 201.

Erçel, Gazi, “Geleceğin Türkiye’si”, TCMB, Türk-Amerikan İş Konseyi Toplantısı, Londra, 1997, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8d5fdd60-9784-4882-af57-90c9ce6f1d3c/GeleceK.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-8d5fdd60-9784-4882-af57-90c9ce6f1d3c-kv9cZay>, Erişim: 26.09.2017

Ergül, İlknur, “Vergi Ahlakı: Uygulamalı Örnek (Tekirdağ Örneği)” Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, 2016, s. 14.

Erkin, Gözde, “Vergilendirme Yetkisinin Tabi Olduğu Anayasal İlkeler” Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 3, 2012, s.241

Eryiğit, Burak Hamza, “Stratejik Planlama, Stratejik Planlamaya İlişkin Alternatif Yaklaşımlar Ve Stratejik Yönetim Okulları” Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi, Y.2013, C.4, S.9., ss.152-172, s. 153.

Eser, Rüya ve Toıgonbaeva, Devletkan, “Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi, Nisan 2011, 6(1), 287-321, s. 287.

Feld, L.P. and B.S. Frey, “The Tax Authority and the Taxpayer: An Exploratory Analysis”, Unpublished, Manuscript, University of St. Gallen. Yıl: 2002.

- Feld, Lars P. ve Frey, Bruno S. "Tax Evasion in Switzerland: The Roles of Deterrence and Tax Morale" Institute for Empirical Research in Economics, University of Zurich, Working Paper Series, ISSN 1424-0459, Working Paper No. 284, Yıl: 2006, s. 14.
- Feld, Lars P. ve Frey, Bruno S. "Tax Compliance as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation" LAW & POLICY, Vol. 29, No. 1, January 2007, s. 105.
- Fullarton, Alexander Robert, "Miners' Motivation-The Mass-Marketed Tax Avoidance Schemes Of The 1990s İn The Pilbara Region Of Western Australia" School of Taxation and Business Law, Australian School of Business, 2003, s. 6.
- Gediz Oral, Burcu, "Mali Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri: Türk Vergi Sistemi" Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2011, C.16, S.3, s.403-431, s. 422.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010, Yayın No. 87, 2009, s. 3.
- Gencel, Ufuk ve Kuru, Elif, "Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi" Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 29-60, 2012, s. 36, 42.
- Genç, Yıldırım ve Yaşar Recep, "Vergilemede Adalet ve Etkinlik İlişkisi" Vergi Dünyası, Sayı 338, Ekim 2009, s. 34, 37.
- Gök, A. Kerim, "Vergi Direncinin Gelişimi" Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1, Yıl: 2007, s. 144.
- Gökbunar, Ali Rıza, "Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme" Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı.4, 1998, s. 186.
- Gökbunar, Ali R., Selim, Sibel ve Yalınkaya, Halit, "Türkiye'de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma" Ekonomik Yaklaşım, Sayı: 63, Yıl: 2007, s. 78.

- Gökçay, Şerif Emre, “Vergi Hukukunda Ekonomik Yaklaşım İlkesinin Kapsamı, Niteliği Ve Sınırları” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yıl 2017, s. 61.
- Gönen, Seçkin ve Rasgen, Mithat, “Davranışsal Muhasebe Alanını İçeren Araştırmalara Yönelik Literatür Taraması” İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 6, 2017 Sayfa: 189-198, s. 190.
- Güngör Göksu, Gonca ve Saruç N. Tolga, “Türkiye’de Vergiye Uyum: Mülakat Çalışması” <https://www.mevzuatdergisi.com/2012/08a/01.htm>, yıl: 2012.
- Günel, Tugay, “Vergi Uyumun Sağlanmasında Duyarlı Regülasyon Sisteminin Kullanılması” Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, 2012, s. 63.
- Güner, Ümit, “Vergi Bilincinin ve Vergi Ahlakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2008, s. 12.
- Gürler Hazman, Gülsüm, “Vergi Bilincini Etkileyen Muhtemel Dışsal Etkenlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Tespiti” Akademik İncelemeler, Cilt.4, Sayı.1, Yıl: 2009, s. 54.
- Haydanlı, Mehmet Latif, “Sosyolojik Yaklaşımla Vergi Yükü Üzerindeki Kültürel Ve Politik Etkenler: Tarihselliği Bağlamında Türkiye Analizi” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2015, s. 86.
- Houston, Jodie ve Tran, Alfred, “A Survey of Tax Evasion Using the Randomized Response Technique” https://www.researchgate.net/publication/228799641_A_Survey_of_Tax_Evasion_Using_the_Randomized_Response, 2001. (Erişim Tarihi: 26. 02. 2018)
- İlhan, Gökalp, “Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler” AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, ISSN:1694 – 528X, Sayı: 12, Mayıs – 2007, s. 4.
- İlhan, Mehmet, “Vergi Mükelleflerinin Vergi Suç Ve Cezaları İle Temel Vergilendirme İlkelerine Bakış Açısının Analizi (Afyonkarahisar Örneği)” Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2015, s.4.

- İpek, Selçuk ve Kaynar, İlknur, “Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları” Maliye Dergisi y Sayı 157 y Temmuz-Aralık 2009, s. 117.
- İpek, Selçuk ve Kaynar, İlknur, “Vergi ye Gönüllü Uyum” Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma” Yönetim Ve Ekonomi, Cilt:16, Sayı:1, 2009, s. 164.
- İzgi, Kadriye ve Saruç, Tolga, “Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Anket Çalışması” Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 3, No: 2, 2011, s. 134.
- İzgi Şahbaz, Kadriye ve Saruç, Tolga, “Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler: Sakarya Üniversitesi Örneği” DergiPark Sakarya İktisat Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4, Yıl: 2012, s. 58.
- James, Simon ve Alley, Clinton, “Tax Compliance, Self-Assessment and Tax Administration” Journal of Finance and Management in Public Services. Volume 2, Number 2, Yıl: 2004, s. 29.
- Jayawardane, Damayanthi, “Psychological Factors affect Tax Compliance- A Review paper” International Journal of Arts and Commerce, Vol. 4, No. 6, August, 2015, s. 135.
- Jimenez, Peggy ve Iyer, Govind S. “Tax Compliance in A Social Setting: The Influence of Social Norms, Trust in Government, And Perceived Fairness On Taxpayer Compliance” Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting, 34 (2016) 17–26.
- Kahriman, Hamza, “Vergiye Gönüllü Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Gelir İdaresinin Organizasyon Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme” Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 1, 2016, s. 230.
- Kalenderoğlu, Mahmut, “Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma” Agon Bilgi Akademisi yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 14. Baskı, Eylül 2013, s. 176.
- Karakoç, Yusuf, “Anayasal Vergileme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Özel Sayı. 2013, s.1264.

- Karatoy, Bahadır, “Vergiye Gönüllü Uyumu Sağlamaya Hizmet Edecek Vergi Uygulamaları Ve Politikaları” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009, s. 65.
- Kayan, Ahmet, “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar” Maliye Dergisi, Sayı: 135, Yıl: 2000, Sayfa: 80-87, s. 80.
- Kaynar, Handan, “Vergi Ahlakı Ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme” Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2010, s.18, 21, 35, 37.
- Kaynar Bilgin, Handan, “Vergi Ahlakının Teorik Çerçevesi” Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, 2011, Sayfa 259-278, s. 260.
- Kırıtöglü, Cenk, “Laffer Eğrisi ve Kayıt Dışı Ekonomi” Mali Ufuklar Dergisi, sayı: 37, Mersin, Ocak-Mart 2007, s.14
- Kitapçı, İsmail, “Vergi Etiği Ve Kamu Etiği İlişkisi: Etik Algılamalar Açısından Bir Değerlendirme” Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 2, Sayı 2, 2010, s. 83.
- Kitapçı, İsmail, “Bir Vergi Uyumu Sorunu Olarak Vergi Etiği Ve Bileşenleri” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2011, s. 12, 81, 133, 143,144.
- Kitapçı, İsmail, “Bilişsel Psikolojinin Vergi Uyumuna Etkisi” Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 53, Sayı: 611, Yıl: 2016, s. 66.
- Kitapçı, İsmail, “Vergiye Psikolojik Bir Bakış: Gelir idaresi Başkanlığı Tarafından Yayınlanan Vergi Afişlerinin Vergi Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi” Maliye Dergisi, Temmuz-Aralık 2017; 173: 439-466, s. 448.
- Koç, Vehbi, “Muhasebe Meslek Etiği Ve Meslek Mensuplarının Mükellefin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri (Manisa İli Örneği)” Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2010, s. 43, 81, 85.
- Korkmaz, Muharrem, “Türkiye’de vergi yükünün ekonomik büyüme üzerine etkisi (1988-2010)” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2012, s.66.
- Korlu Rükân Kutlu, Çetinkaya Özhan, Gerçek Adnan, “Yerel Vergi Bilincinin Faktör Analizi ile Değerlendirilmesi: Bursa Örneği” Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt / Volume: 14, Sayı / N: 28, ss. / pp.: 443-465, 2016, s. 488.
- Kumluca, İbrahim, “Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler” Vergi Sorunları

Dergisi, Sayı:180, Eylül 2003, s. 91, 93, 94- 97.

Külekci, Cansu, “Türkiye’de Vergi Mükelleflerinin Vergiye Gönüllü Uyumunu Belirleyen Faktörler” Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2011, s. 54.

Leonardo, Gabriel Marcelo, “Politics And Tax Morale. The Role Of Trust, Values, And Beliefs, In Shaping Individual Attitudes Towards Tax Compliance” Georgia State University, Georgia Institute of Technology, December 2011, s. 24.

Mangoting Yenni, Sukoharsonob Eko Ganis, Rosidic, Nurkholisd, “Developing a Model of Tax Compliance from Social Contract Perspective: Mitigating the Tax Evasion” *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 211 (2015) 966 – 971, s. 968.

Marandu Edward E., Mbekomize Christian, Ifezue Alex, “Determinants of Tax Compliance: A Review of Factors and Conceptualizations” *Proceedings of the First Middle East Conference on Global Business, Economics, Finance and Banking (ME14 DUBAI Conference) Dubai, 10-12 October 2014*, s. 9.

Mehmetcik, Hakan. “21. Yüzyıl için Caydırıcılık: Teori ve Pratikte Neler Değişti?” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 2011, Sayı: 22, s. 36.

Mitu, Narcis Eduard, “Taxpayer Behaviour: Typologies and Influence Factors” *Revue Des Sciences Politiques*, No. 49, 2016: 77-87.

Mitchell, Daniel J. Çeviren: Sinan Çukurçayır “Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması” *Maliye Dergisi*, Sayı: 161, Temmuz -Aralık 2011, s.330.

Mlay, Robert Marcel, “Factors Enhancing Tax Payment Compliance For Medium Taxpayers In Tanzania: The Case Of Tanzania Revenue Authority, Kiliimanjaro Region” *Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for Award of the Masters of Business Administration (MBA) of Mzumbe University*,
http://scholar.mzumbe.ac.tz/bitstream/handle/11192/1064/MBA_Robert%20M

[arcel%20Mlay_2015.pdf?sequence=1](#), yıl: 2015, s.7, 11 12, 13, (Erişim Tarihi: 05.04.2018)

Muter Naci B., Sakınç Süreya, Çelebi A. Kemal, “Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum Ve Davranışları Araştırması, Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması”
http://kutuphane.cbu.edu.tr/db_images/site_407/file/mukelleflerin_vergi.pdf, 1993, s. 47.

Mutlu, Abdullah ve Taşçı, Kenan, “Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:45 (214-232), Bahar – 2013, s. 215, 219,

Mutluer M. Kamil, Erdoğan Öner, Kesik Ahmet, “Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi” İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Güncelleştirmiş 3. Baskı, 2013, s. 198, 222.

Niesiobedzka, Malgorzata, “Typology of taxpayers and tax policy” Polish Psychological Bulletin, 2014, vol 45(3), 372-379, s. 373.

Orhaner, Emine, “Kamu maliyesi” Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, Mart 2007, s.149, 165.

Organ, İbrahim ve Yegen, baki, “Vergi Bilinci Ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği” Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 4, 2013, s. 243.

Orkunoğlu Şahin, Işıl Fulya ve Yereli, Ahmet Burçin, “Mükelleflerin Vergiye Direnme Yöntemleri ve Türkiye’de Günah Vergilerindeki Artışların Değerlendirilmesi” Sosyoekonomi, Vol. 26(35), 169-193. s. 171.

Ömürbek Nuri, Çiçek Hüseyin Güçlü, Çiçek Serdar “Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları” Maliye Dergisi y Sayı 153 y Temmuz-Aralık 2007, s. 103.

Öz Yalama, Gamze ve Gümüş, Erdal “Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir’den Bulgular” Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 9, Sayı 20, 2013, s. 83, 84.

- Özdemir, Ali Rıza ve Ayvalı, Hasan, “Vergi Bilincine Sahip Bireylerin Fiş veya Fatura Alma Duyarlılığını Etkileyen Faktörler” Maliye Dergisi, Sayı 153, Temmuz-Aralık 2007, s. 56.
- Özdemir, Pınar, “Vergi Kültürü ve Göstergeleri: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme” Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, Sayfa 175-188, yıl 2015, s. 180.
- Özgün, Zehra, “Maliye Disiplininde Alternatif Bir Yöntem Olarak “Mali Sosyoloji”: Vergi Algısı Ve Bilinci Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2017, s. 12.
- Özperhiz, Niyazi, “Vergi Uyumu ve Ülkemizde Vergi Uyumunun Artırılmasına Yönelik Öneriler”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 283, Mart, 2005, s. 90.
- Öztürk, Cemal, “Kamu Yönetiminde Stratejik Yaklaşımlar” SAGE Yayıncılık San. Ve Tic. Lmt. Şti. Yayınları, Nisan – 2016, s. 36.
- Öztürk, İlhami ve Ozansoy, Ahmet, “Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi” Maliye Dergisi, Sayı 161, Temmuz -Aralık 2011, s.198.
- Paksoy, Sadettin ve Bakan, Sumru, “Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 32, Bahar-2010, s.154, 155.
- Pürsünerli Çakar, Elif, “Vergiye Karşı Direnme Şekilleri Ve Vergi İnzivası” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y.2013, s. 1294, 1296, 1300.
- Rakıcı, Cemil ve Aydoğdu, Cansu, “2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Vergi Performansının Değerlendirilmesi” Sosyoekonomi Dergisi, Yıl: 2017, Vol. 25(33), 221-239. s. 225, 226.
- Richardson, G. “Determinants of tax evasion: A cross-country investigation,” Journal of International Accounting. Auditing and Taxation, Yıl: 2006, Sayı: 15
- Rousseau, Jean jacques, “Toplum sözleşmesi” Nilüfer Yayıncılık, Basım Yılı: 2014, Ankara, s. 124.

- Sağbaşı, İsa ve Başoğlu, Adem, “İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İl Örneği” Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.VII, S.2, 2005), s. 125.
- Sağlam, Metin, “Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci” Sosyoekonomi Dergisi, Yıl: 2013, Cilt: 19, Sayı: 19, s. 317.
- Samadova, Sakina, “Vergi Mükelleflerinin Vergileme Karşısındaki Davranışlarının Değerlendirilmesi” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2009, s. 4, 14, 55, 76.
- Samuels, Fakile Adeniran, “Analysis Of Tax Morale And Tax Compliance In Nigeria” A Thesis In The Department Of Accounting, Submitted To The School Of Postgraduate Studies Covenant University, Ota, Ogun State, June, 2011, S. 31, 32.
- Sandalcı, Ulvi ve Sandalcı, İnci, “Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: Oecd Ülkeleri Özelinde Bir İnceleme” Sakarya İktisat Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2017, Ss. 70-93, s. 71.
- Sarı, Burak, “Türkiye’de Tarım Kesiminde Vergi Uyumunu, Vergi Bilinci Ve Tarım Kesiminin Vergilendirilmesi: Malatya Merkez İlçe Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2016, s. 41.
- Saygın, Özgür, “Vergi Uyumunu Ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi” Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül, 2013, s. 33, 80.
- Sayım, Ferhat ve Usman, Özlem, “Etik Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik Algısı-Yalova Örneği” Maliye Dergisi □ Sayı 170 □ Ocak-Haziran 2016, s. 132, 134.
- Schmölders, Gunter, “Genel Vergi Teorisi” Gözden Geçirilmiş ilaveli Dördüncü Baskın, Çeviren: Salih Turan, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, S. 3,65, 101-106, 111.

- Seçilmiş, Erdem ve Didinmez, İrem, “Vergi Reformlarının Davranışsal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği” Bilig Dergisi, Bahar 2016 / Sayı: 77, 203-232 s. 208.
- Serim, Nilgün, “Mükellef Tipolojilerine Göre Vergi Ahlakını Şekillendirmek Olanaklı Mıdır?”, Vergi Sorunları, Mart, yıl: 2011, (270), 68-78.
- Serim, Nilgün, “Gönüllü Vergi Uyumunu Arttırmada Kamu Otoritesinin Düzenleyici Rolünün Ve Mükellef Çevresinin Önemi: Sıralı Probit Model Yaklaşımı” AKÜ İİBF Dergisi- Cilt XVII Sayı:1 Yıl: Haziran 2015.Sayfalar: 141-156, s. 142.
- Smith, Kent W. ve Kinsey, Karyl A. ““Understanding Taxpaying Behaviour: A Conceptual Framework with Implications for Research” in Law & Society Review 21(4):639 · January 1987.
- Soğukpınar, Gürhan, “Vergilemede Adalet Kavramının Sosyo-Ekonomik Analizi: Türkiye Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2009, s. 32.
- Sönmez, Seda, “4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu Sonrasında Vergi Uyumunu” Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2014, s. 26, 29.
- Sugözü, İbrahim Halil, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980 – 2004 Türkiye Örneği)” Doktora Tezi, SELÇUK Üniversitesi, Konya, 2008, s. 123.
- Şahin, Muhammet, “Mükellef Psikolojisi: Teorik Bir İnceleme” Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Kış-2016, Cilt: 5, Sayı: 10 (52-65), s. 53, 61.
- Şahin, Mustafa, “Gümrük Vergilerinde Vergi Uyumunun Artırılması” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 61.
- Şahin, Özge Uysal ve Akar, Sevda, “Türkiye’de Mali İllüzyon Varlığının Analiz Edilmesi” Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2015 Cilt: 52 Sayı: 600, s. 28.
- Şen, Hüseyin ve Sağbaş, İsa, “Vergi Teorisi ve Politikası” Yayına Hazırlık: Hüseyin Şen, 2. Baskı, Ankara – Mart 2016, s. 161, 165.
- Şenel, Kutay, “Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri Üzerine Bir Alan Çalışması” Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2014, s. 59.

- Şentürk, Suat Hayri, “Vergiye Gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık 2014, 9(3), s. 130.
- Şenyüz, Doğan, “Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı” Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi, Cilt: 0, Sayı: 35, Yıl: 2012, s. 208.
- Tahtalıoğlu, Hava ve Özgür, Hüseyin, “Stratejik Planlama Yaklaşımları Perspektifinde KARACADAĞ Kalkınma Ajansı Stratejik Planı (2011-2015)” İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Cilt 4, Sayı 2, 2016, ss.46-56, s. 46.
- Taşkın, Yasemin, “Vergi Psikolojisi Ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54. Seri / Yıl 2010, s. 69, 81.
- Tatar Candan, Güzide ve Yurdadoğ, volkan, “Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları” Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 27, Mayıs 2017, s. 156.
- Taylor, Natalie, “Understanding Taxpayer Attitudes Through Understanding Taxpayer Identities” Centre for Tax System Integrity, Research School of Social Sciences, Australian National University, 2001.
- Taytak, Mustafa, “İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma” Maliye Dergisi, Sayı 158, Ocak-Haziran 2010, s. 497.
- Taytak, Mustafa, “Vergi Kültürünü Belirleyen Faktörler ve Mükelleflerin Demografik Özelliklerinin Vergi Kültürü Üzerindeki Etkisi” İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 7, 2016 Sayfa: 1933-1957. 1934.
- T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b90f4aa22fcf4.56930152, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).
- Tekin, Ahmet ve Gümüş, Öner, “1982 Anayasası’nda Yer Alan Vergileme İlkelerinin Felsefi Temelleri” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 39, Ocak 2014, s. 246.

- Torgler, Benno, “Tax Morale: Theory And Empirical Analysis Of Tax Compliance” DISSERTATION der Universität Basel, zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, Basel, den 11. Juli 2003a, s. 189, 190.
- Torgler, Benno, “Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust” Constitutional Political Economy, 14, 119–140, 2003b, s. 124, 125.
- Torgler, Benno, “To evade taxes or not to evade: that is the question” Journal of Socio-Economics 32 (2003c) 283–302, s. 294, 295.
- Torgler, Benno ve Schaffner, Markus, “Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation”
- a The School of Economics and Finance, Queensland University of Technology, GPO Box 2434, Brisbane, QLD 4001, Australia, 2007.
- b CREMA – Center for Research in Economics, Management and the Arts, Gellertstrasse 18, CH-4052 Basel, Switzerland, 2007.
- c CESifo, Poschingerstrasse 5, D-81679 Munich, Germany, 2007, s. 16.
- Torgler, Benno, “Typology of taxpayers and tax policy” Polish Psychological Bulletin, vol 45(3), year, 2014, 372-379, s. 372.
- Topkan, Zeynep, “Gönüllü Vergi Uyumu Ve Türkiye’de Gelir İdaresinin Rolü,” Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2016, s. 44, 71,72, 117, 174.
- Tosuner, Mehmet ve Demir, İhsan Cemil, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlâkı” Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9 / 3, s. 1 – 20, 2007, s. 9, 10.
- Tosuner, Mehmet ve Demir, İhsan C. “Vergi Ahlâkının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.14, S.1, Yıl: 2009, s. 2.
- Traxler, Christian, “Social norms and conditional cooperative taxpayers” European Journal of Political Economy 26 (2010) 89–103, s. 92.

- Tuay, Elif ve Güvenç, İnci, “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı” GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51 • Kasım 2007, s. 20, 21, 29.
- Tunçer, Mehmet, “Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi Ve Türkiye” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 3, Yıl: 2002, s. 114.
- Uluatam, Özhan, “Kamu Maliyesi” Gözden Geçirilmiş 13. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim 2014, s. 323.
- Us, Vuslat, Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği., Türkiye Ekonomi Kurumu, 2004, s. 2.
- User, İnci, “Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1992, s.23.
- Vergi Dosyası, “Vergi Etiği, Vergiye Uyum Açıklayan Teoriler, Vergi Uyumunu Etkileyen Unsurlar” <https://vergidosyasi.com/2017/04/26/vergi-etigi-vergiye-uyumu-aciklayan-teoriler-vergi-uyumunu-etkileyen-unsurlar/>, Erişim Tarihi: 12. 12. 2017.
- Yardımcıoğlu Mahmut, Akpınar Yusuf, Günay Yahya, “Vergi Okuryazarlığı ve Vergisel Farkındalık: Kahramanmaraş Araştırması” Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, (2015): 95-122, s. 101.
- Yaşar Çil, Gözde, “Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi: Edirne İline Yönelik Bir Çalışma” Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2012, s. 52, 55, 60.
- Yeniçeri, Harun, “Vergi Yükümlülerinin Vergi Karşısındaki Tutum Ve Davranışlarının Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması” Sosyoloji Konferansları Dergisi, sayı: 31, Yıl: 2005, s. 280.
- Yenigün, Yasemin, “Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2012, s. 27.

Yereli, Ahmet Burçin ve Ata, Ahmet Yılmaz, “Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi” Maliye Dergisi y Sayı 161 y Temmuz -Aralık 2011, s. 24, 25.

Yurdadoğ Volkan, Gökbunar Ramazan, Tunçay Barış, “Vergi Uyumunu Belirleyen Faktörlere Genel Bir Bakış” YÖNETİM VE EKONOMİ, Cilt:23 Sayı:3, Yıl:2016, s. 809, 812.

Yüce, Mehmet, “Vergileme İlkeleri Ve Ekonomik Konjonktür Açısından Deprem Vergilerinin Genel Bir Değerlendirmesi” Mevzuat Dergisi, yıl: 2, Sayı: 21, Eylül, 1999, <https://www.mevzuatdergisi.com/1999/09a/03.htm>.

Yücel, Elif, “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Dışı Davranışlarının Vergi Ahlakına Etkisi” Muhasebe ve Finansman Dergisi, OCAK/2017, s.232.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Tuncay Demir

Doğum Tarihi ve Yeri: 04.01.1992- Bulanık/ MUŞ

Email: Y151308009@ikc.edu.tr

Eğitim Bilgileri

İlkokul: Cankurtaran İlkokulu

Ortaokul: 75. Yıl Erentepe Pansiyonlu İlköğretim Okulu

Lise: Malatya Lisesi

Lisans: Pamukkale Üniversitesi- İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi- Maliye- (2009-2014)

Yüksek Lisans: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Maliye ve Mali Yönetim ABD- (2015-2019)